

Somogyi-könyvtár, Szeged

S000615406

2016, © Tatár Imre, Gál Péter

Szerkesztette: Zimmer Szilvia

Borító és tipográfia: Gígor Csaba

Illusztrációk: Tatár Imre archívuma

Fotók: [Wesely Andor] Gál Péter archívuma

A borító macskaköves fotója: www.orszagalbum.hu/Angyallány

Szilvia és Társa Kft. – Zimmer Könyvek

Felelős kiadó: az ügyvezető

ISBN: 978-963-12-7037-2

Nyomta és kötötte: Belvárosi Nyomda Zrt.

www.belvarosinyomdazrt.hu

Felelős vezető: Derecskey László vezérigazgató

Tatár Imre
**'Napló
56**
Újságok, utcák,
emberek

Elrejtett felvételek 1956-ból

Az itt látható fényképfelvételeket Wesely Andor (1911-1981) amatőr fotográfus készítette 1956 őszén. A Baross utca környékén lakott, így a legtöbb képen a Kálvin tér, a Baross utca, az Üllői út és a Körút látható. Szétlőtt, tönkretett villamosok, feliratok, sebek a házak oldalán, kidőlt falak és kényszerűségből elhagyott otthonok, gúny tárgyává tett, szovjet katonának felöltöztetett bábu, döglött lovak, kíváncsiskodó emberek... Mindaz, amit láthatott, aki a forradalmi időkben az utcán járt. Tatár Imre újságíró például, aki korabeli Naplóját adja közre e kötetben.

Wesely Andor művészi igényességgel örököltte meg a felejthetetlen napokat. Maga hívta elő és nagyította felvételeit. Azután nehezebb idők jöttek, így szépen két karton közé fektette, selyempapírba, majd egy fekete fotópapírba csomagolta, nehogy bajuk essék – és elrejtette.

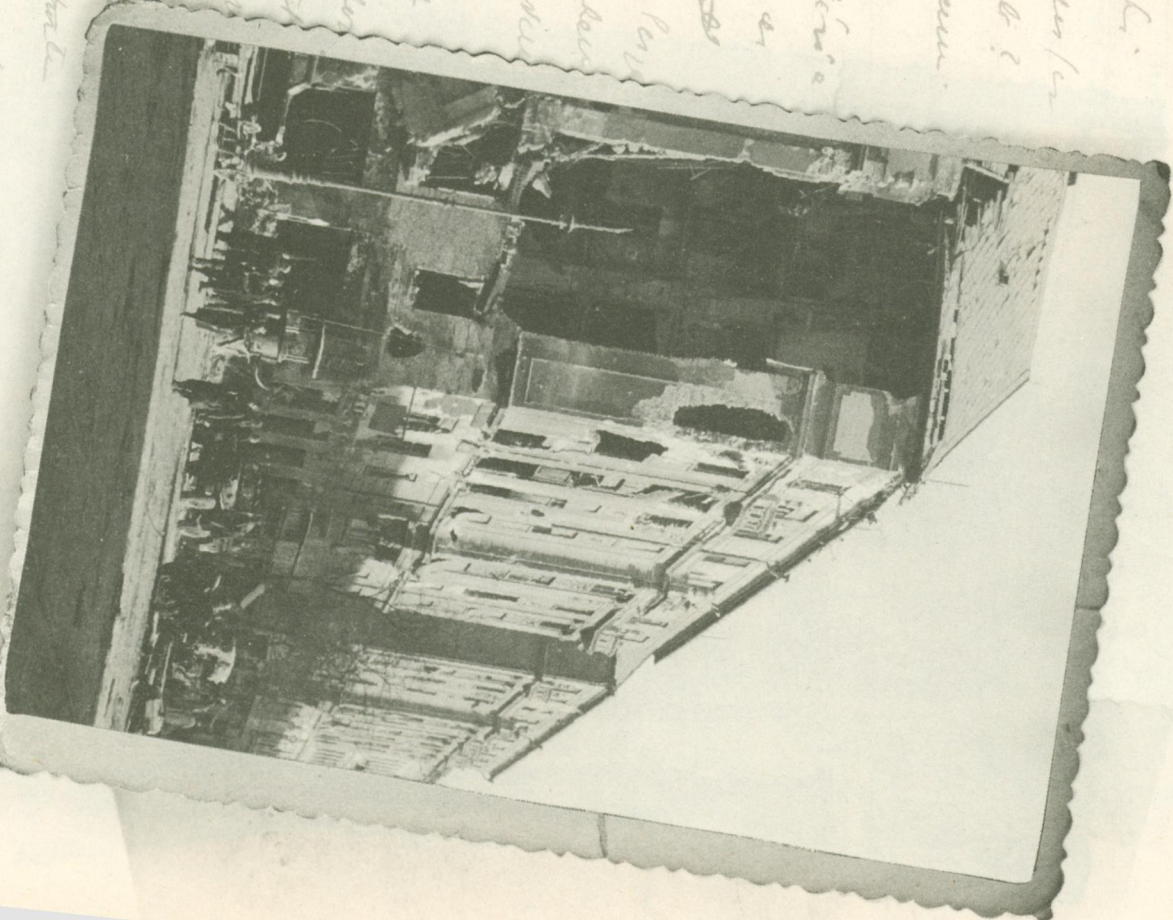
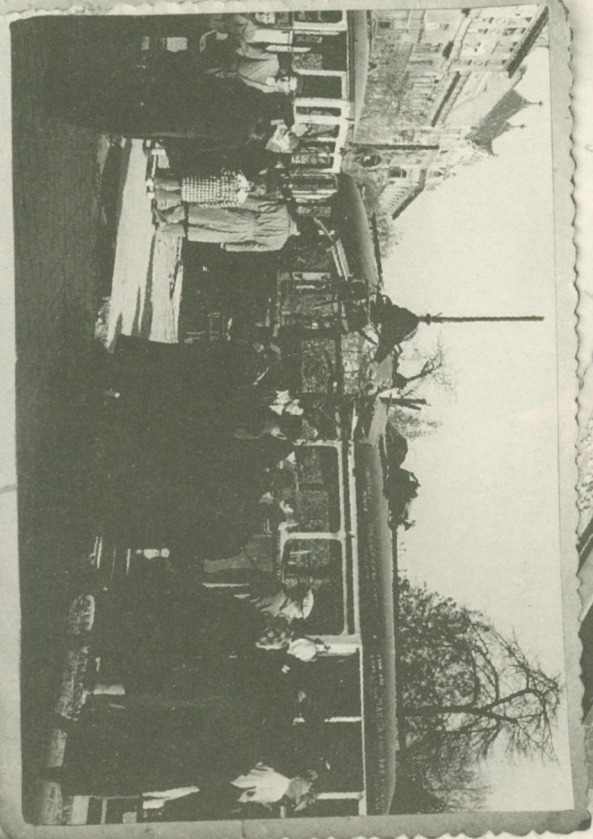
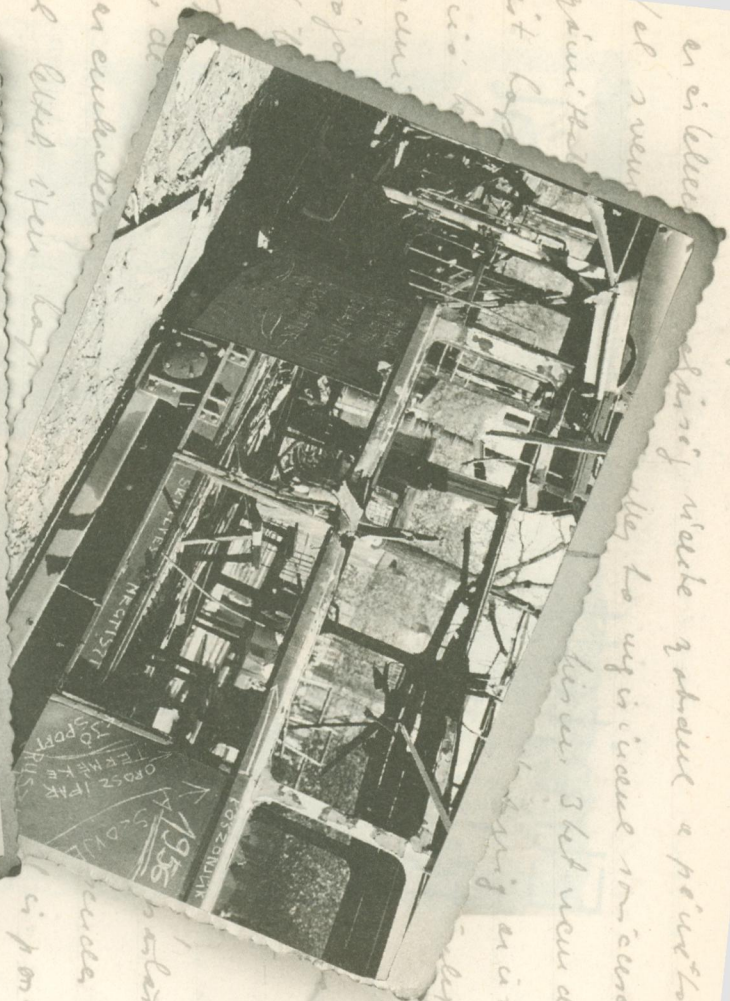
Amikor elhunyt, a személyes holmijait családja félretette. Nevelt fia, Gál Péter csak nemrég bukkant rájuk, és azzal adta át nekem, hogy hozzam nyilvánosságra e soha schol nem látott felvételeket. Ezt mindenkinek érdemes látnia, mondta. Köszönet érte.

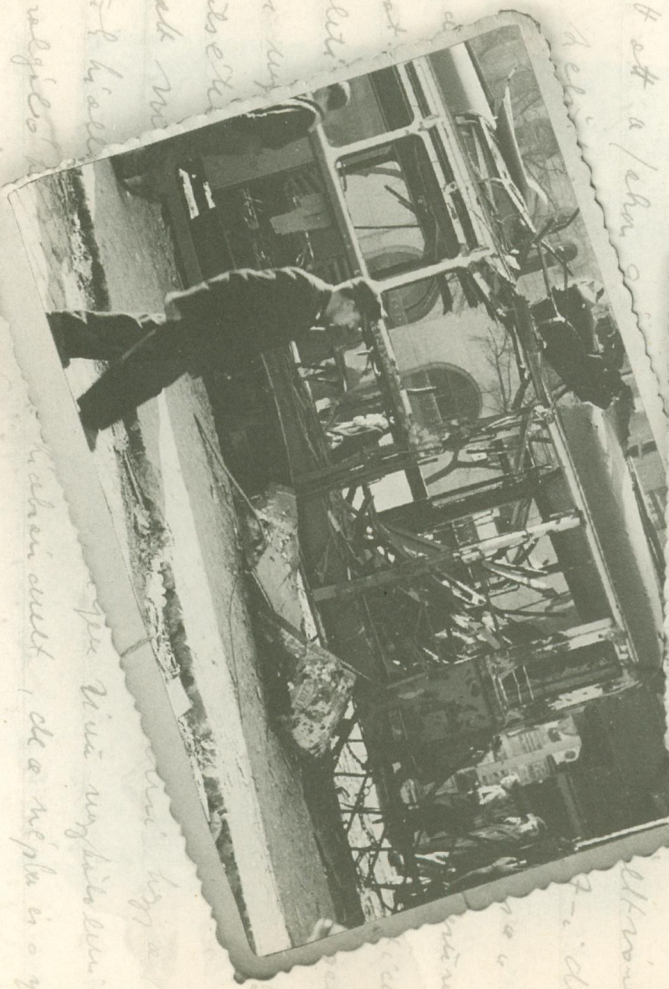
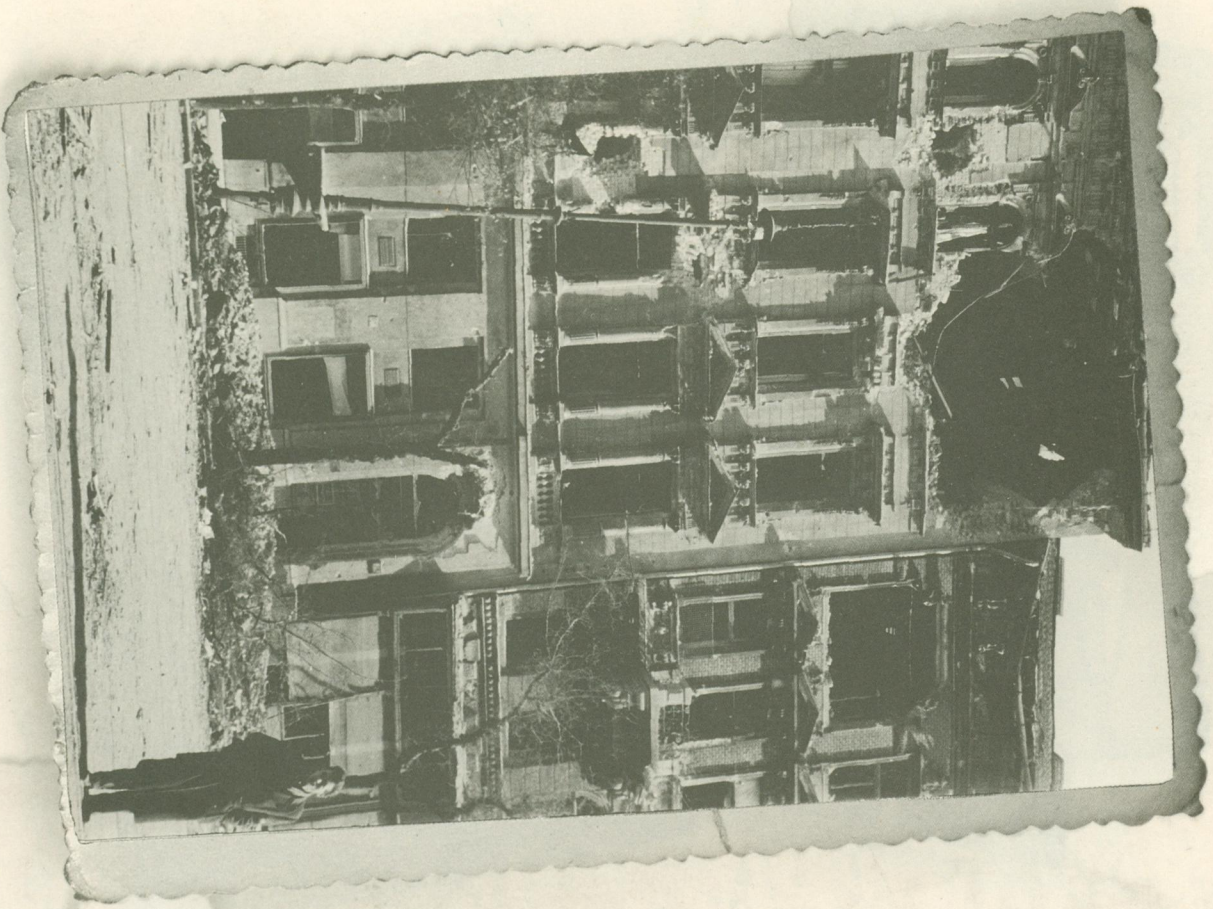
A fényképek pontosan azt mutatják, amit az utánuk következő Napló szerzője is láthatott, amikor '56 őszén a főváros utcáit járta. Tatár Imre ezt megerősítette. Így tehát itt vannak a legjobb helyen. A felvételek és a Napló, mint korabeli dokumentumok, kiegészítik egymást és a forradalomról eddig alkotott képünket.

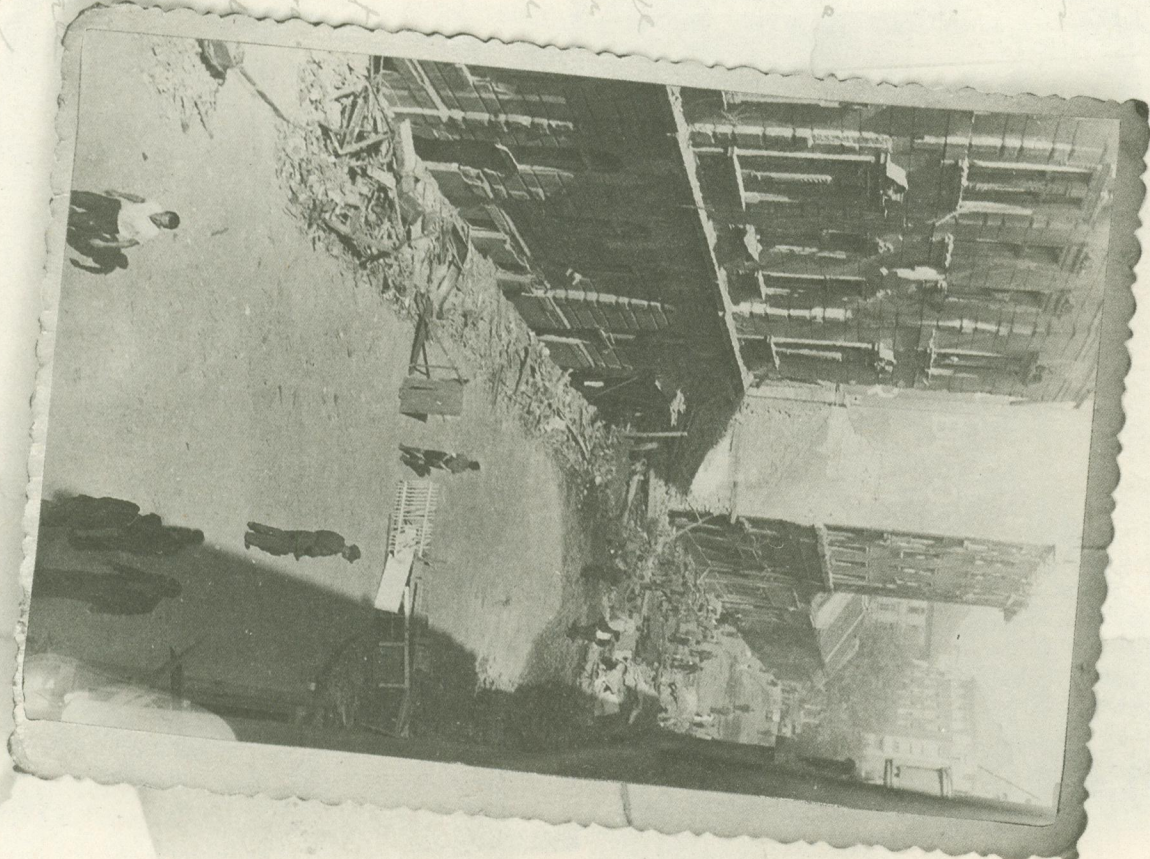
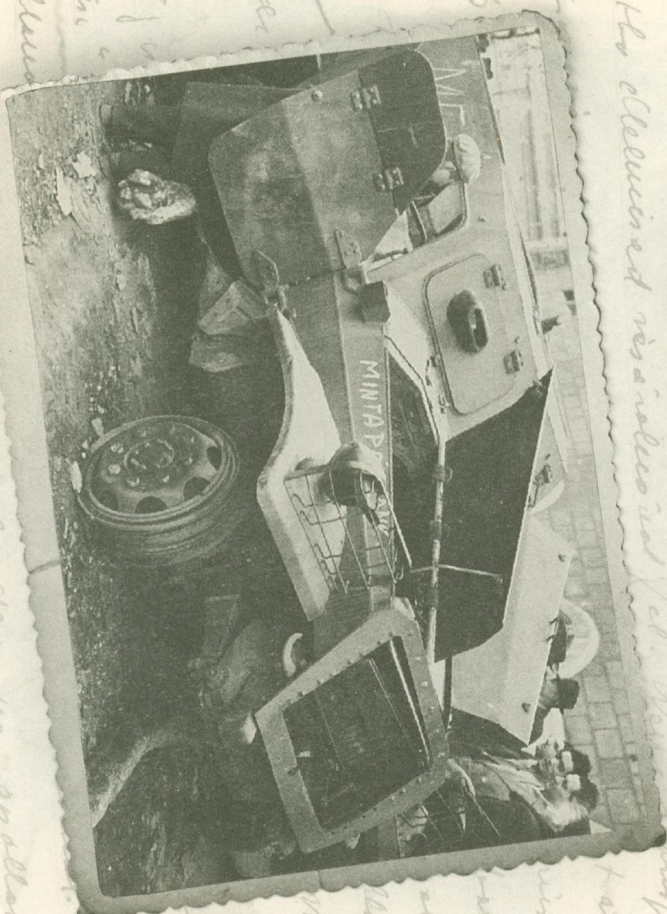
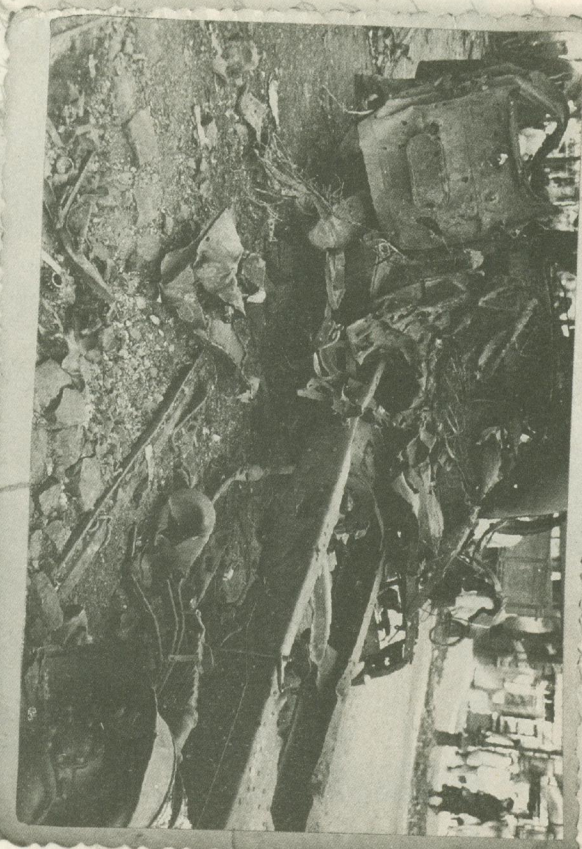
2016. október 23.

Zimber Szilvia
szerkesztő

have at a moment's notice of course it is a
of a whole. It is the most serious in the world.

which is the most serious in the world.

which is the most serious in the world.

which is the most serious in the world.

which is the most serious in the world.

which is the most serious in the world.

which is the most serious in the world.

which is the most serious in the world.

which is the most serious in the world.

which is the most serious in the world.

which is the most serious in the world.

which is the most serious in the world.

which is the most serious in the world.

which is the most serious in the world.

which is the most serious in the world.

which is the most serious in the world.

which is the most serious in the world.

which is the most serious in the world.

which is the most serious in the world.

which is the most serious in the world.

which is the most serious in the world.

which is the most serious in the world.

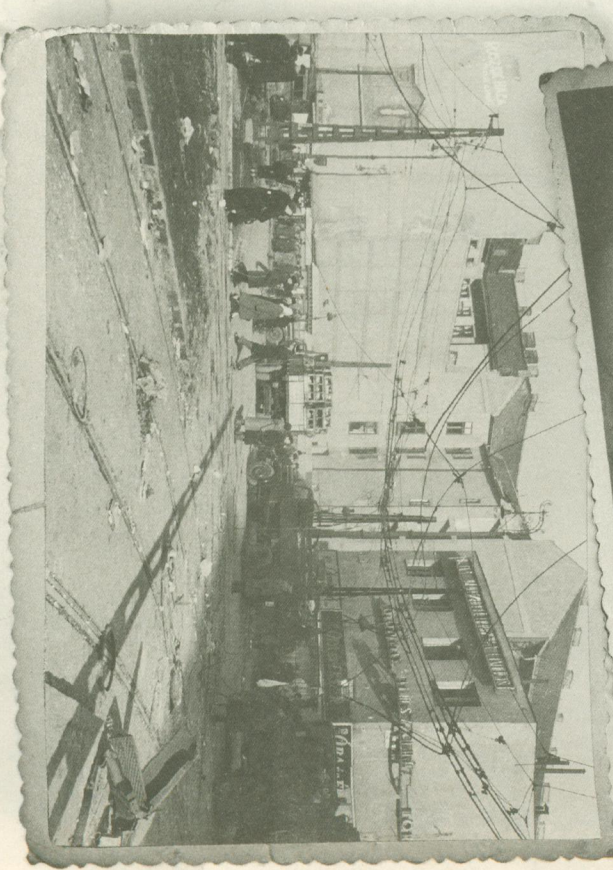
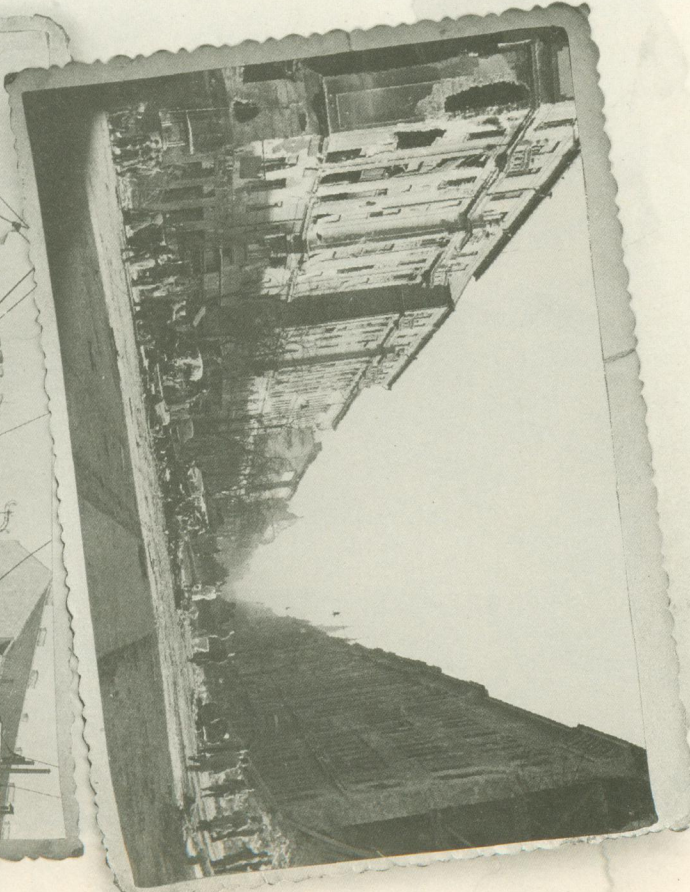
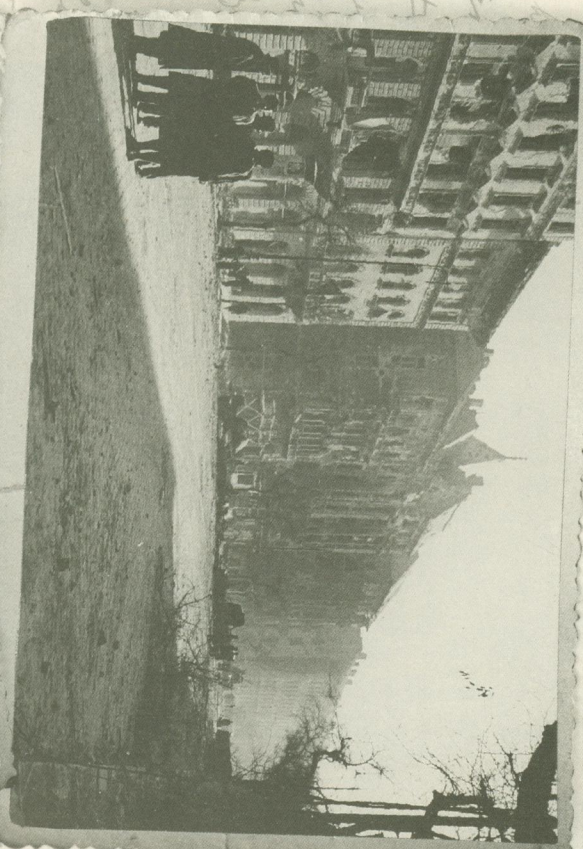
which is the most serious in the world.

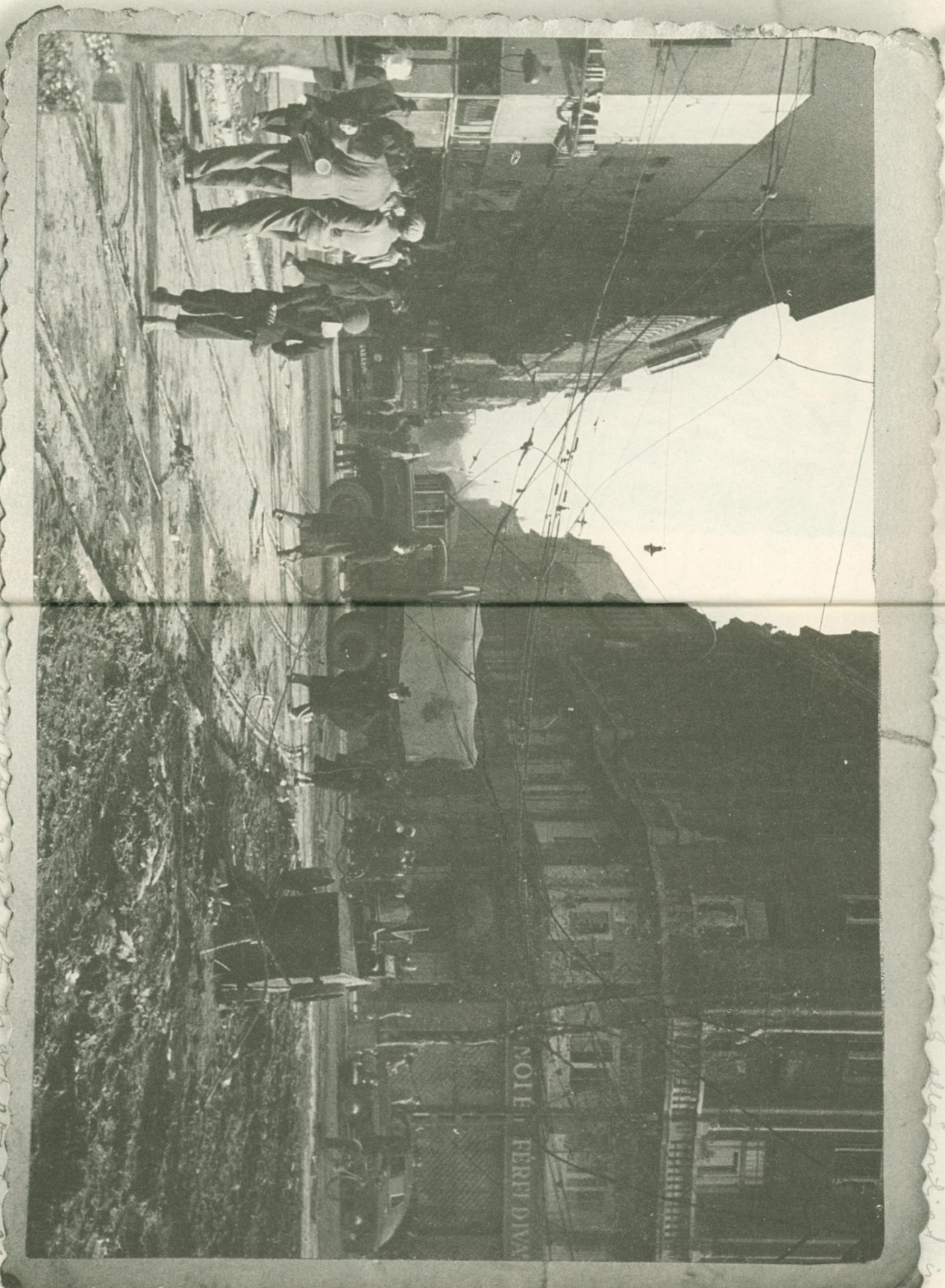
which is the most serious in the world.

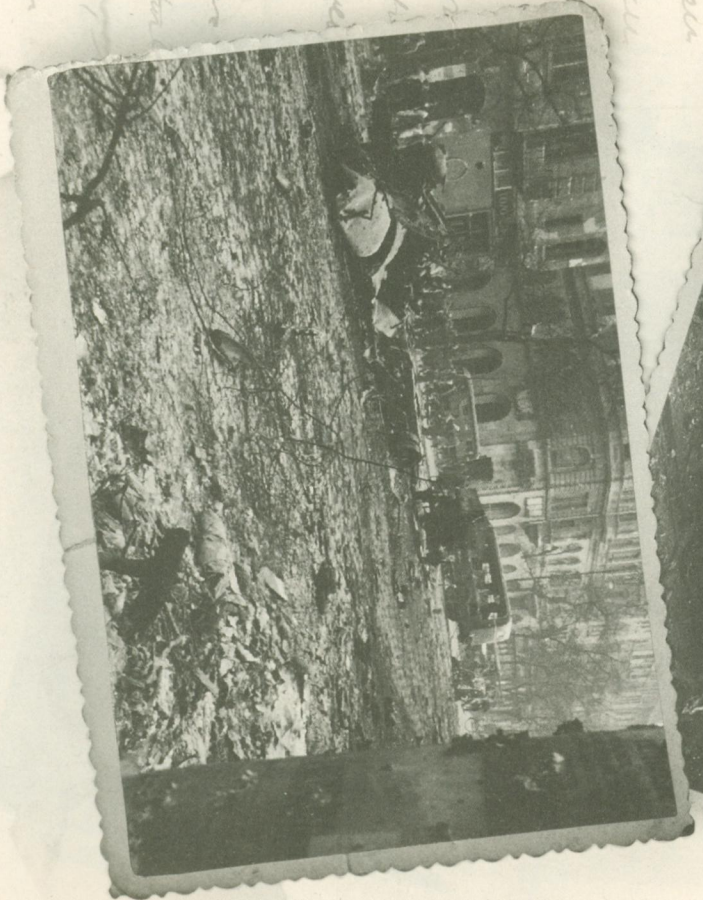
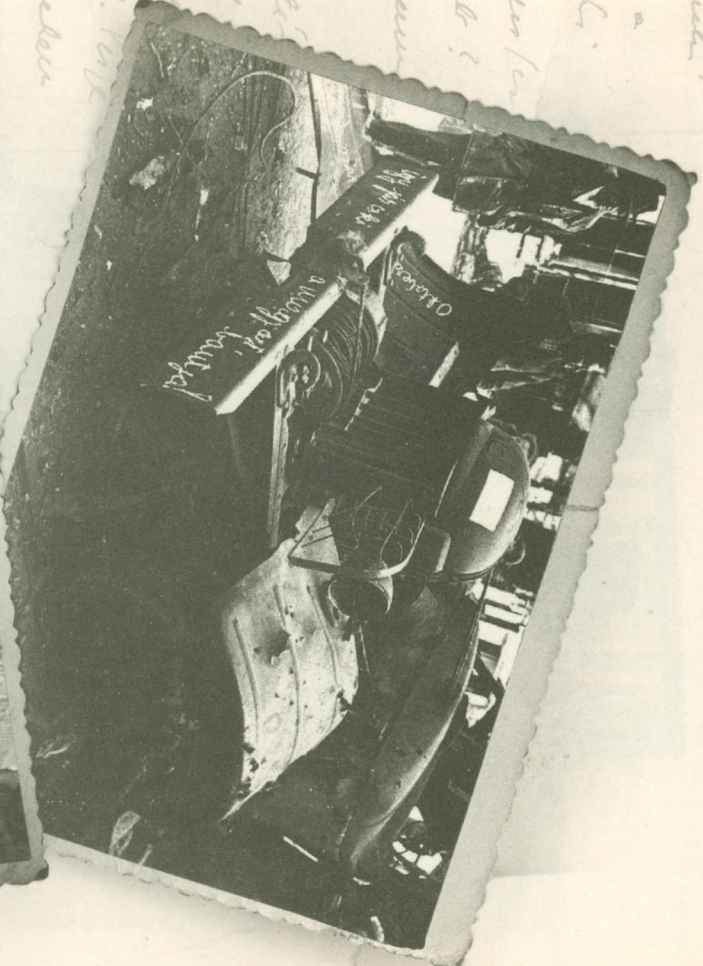
which is the most serious in the world.

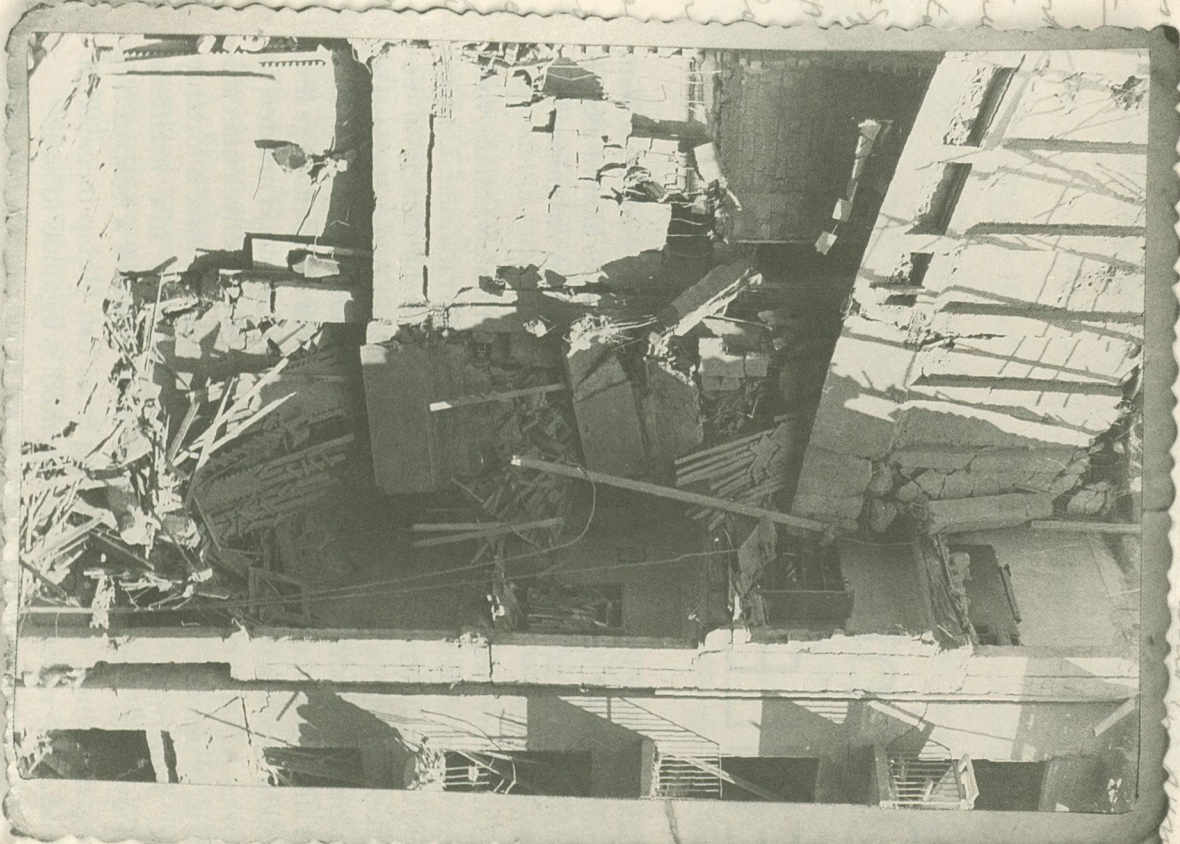
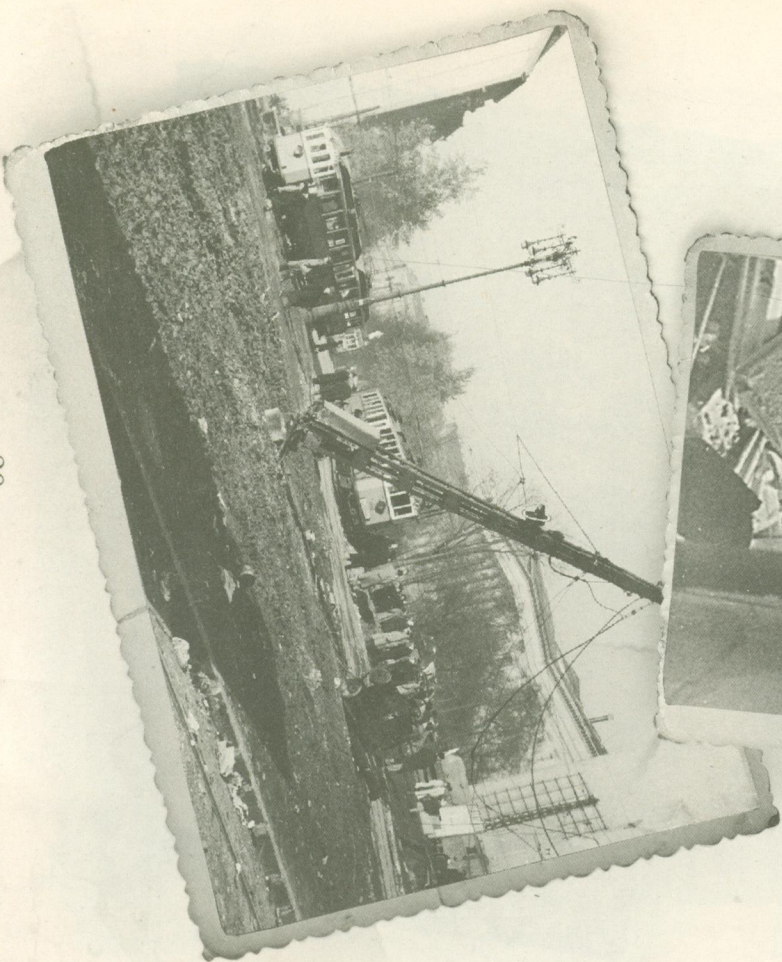
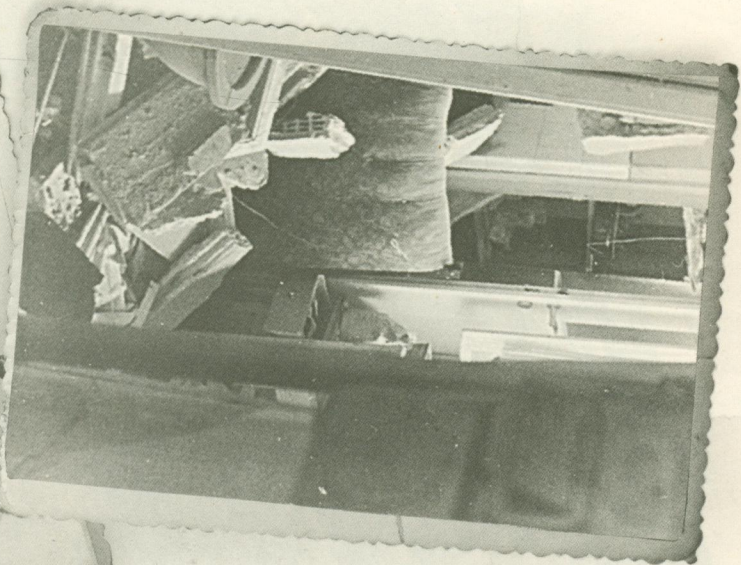
which is the most serious in the world.

which is the most serious in the world.

Öszinte EMLÉKEZET

Sokan sokfélét írtak már 1956 őszéről. Ám az emlékezet nem mindig pontos. Ahogy telik az idő, úgy kopik, és akarva-akaratlanul igazodik az ember élethelyzetéhez, alakuló világnézetéhez, környezetéhez.

Tatár Imre Naplója azért rendkívül izgalmas olvasmány, mert nem utólag született, írója pedig nem volt forradalmár. Újságíró volt, aki az átlagosnál érzékenyebben és több információval rendelkezve élte meg a forradalom napjait, s aki képes volt szavakba önteni gondolatait, érzéseit. Nem utólag, hanem még akkor, amikor nem tudhatta, hogy ennek mások számára is jelentősége lesz, amikor fogalma sem lehetett, hogyan ítéli meg majd mindezt az utókor. A Napló első része néhány héttel az események után született, és október 22-től november 12-ig foglalja össze a történeteket. November 13-ától a szerző naponta írta kézírással feljegyzéseit. Mindezeket olvasva tanúi lehetünk a Szabad Nép megszűnésének, a Népszabadság és az Esti Hírlap megalakulásának. 1956 sajtótörténeti szempontból is izgalmas időszak.

Tatár Imre huszonnégy esztendősen került orosz hadifogságba, ahol három évet töltött, és kiválóan megtanult oroszul. Bár édes-

apja szociáldemokrata volt, a Fényes szelek korszaka őt a kommunisták közé vitte. Nyelvtudása juttatta a Szabad Nép szerkesztőségébe, ott dolgozott annak megszűnéséig. Munkája révén közvetlen kapcsolatot tartott az üzemekkel, munkahelyekkel, dolgozókkal, és az ötvenhatos lázongó értelmiségiek közé tartozott. Négy napig volt tagja az újonnan induló Népszabadság meglehetősen zilált szerkesztőségének, a szovjet csapatok beözönléséig és a forradalom elbukásáig. Ekkor tiltakozásul sok újságíró társával együtt sztrájkba lépett. Végül is elfogadta az Esti Hírlap ajánlatát azzal a szándékkal, hogy a munkástanácsokkal, a forradalom e szülötteivel foglalkozik. Az újság neve alatt néhány hónapig egyébként ez a három szó állt: „Független politikai napilap”.

Az Olvasó az Esti Hírlap megindulásáig követheti útkeresését. Naplóját egyébként egészen 1957 májusáig, a munkástanácsok eltűnéséig vezette, mert valami újat, valóban forradalmat várt és remélt. Még 33 évig kellett várnia.

A szerkesztő

HATVAN ÉV múltán

Sok-sok évtized tapasztalataival felvértezve olvasom újra ötvenhatos Naplóm. Úgy látom, két fogalmat kell most magamban tisztázni, kettőt, melyet gyakran használtam. Az egyik a szocializmus, a másik az ellenforradalom.

Nézzük először a szocializmus-kommunizmusnak nevezett világot. Nem jártam pártiskolába, nem bújtam ez irányú könyveket. Azt nézem, mi lett mára abból, amit akkor ezzel az elnevezéssel illettünk. Mi több, meg akartunk valósítani.

Az a baráti kör, amely Naplómban szerepel, olyan országról, olyan társadalom megteremtéséről álmodozott, amelyben az emberek békében, elégedetten, jólétben élnek, a „csúnya kizsákmá-

nyolók” eltűnnek (az akkori pártos szóhasználat szerint „felszámoljuk őket”), a társadalmi osztályok (ameddig egyáltalán léteznek) összehangoltan dolgoznak a mérhetetlenül bölcs párt irányításával. A Sztálin halálával kirobbant felvilágosodás nyilvánosságra hozta, hogy valami más, torz úton járunk, s ideáljaink megvalósítását kezdtük követelni. Az elméletekkel mit sem törődő népnek pedig az egészből úgy, ahogy volt, elege lett.

Nézzünk körül, mi lett abból, amit akkor szocialista vilárendszernek neveztünk! Kelet-Európa, beleértve a Szovjetuniót, egyszerre és radikálisan levetette e gúnyát. A világon három országot vezet – tudomásom szerint, vagy legalábbis közismerten – még ma is kommunista párt. Kínát egy több ezer év bölcsessé-
gére támaszkodó mandarin csoport irányítja. A formák itt lehetnek kommunista hagyományokra emlé-
keztetőek, a lényeg: Kínában a központi hatalmat kommunista pártnak nevezve, vörös zászlókat lenggetve, vagyis a formákat megtartva,

szépen beilleszkedtek a tőkés világba. Észak-Koreában örület tombol, csak nevetni lehetne rajta, ha nem lenne kiszámíthatatlanul veszedelmes. S végül Kuba a jegyre kapható nadrággal szerezésén végigélte a vidám nyomorúság évtizedeit, s a naponta beérkező szovjet olajtankerek minden bizonnal sokat tettek azért, hogy a felszínen maradjon. Egyébként Kuba is lazul, ennek a jele a békülés az Egyesült Államokkal. Summa summarum, azt a következtetést vonom le mindebből, hogy az a szocializmus, még inkább kommunizmus, amelyről klasszikusai

annyit írtak, politikusai annyit szónokoltak, soha nem is létezett. A valóság: központosított hatalom, egyetlen ember imádata, diktatúra.

Végig lelkesen – talán így pontosabb: szorongva – követtem, picit segítettem a forradalmat. S közben aggódtam. Érdekes módon sokadmagammal – valahogy naivan – már nem elsősorban a szovjet beavatkozástól féltettem az elért eredményeket. Miért, miért nem, november 3-án vasárnap abban a hitben fekvünk le aludni, hogy a koalíciós kormány működik, és hétfő reggel az üzemekben megindul a munka. Attól azonban tartottam, hogy az események tovább mennek a kívánatosnál: az ellenforradalomtól, a világháború előtti idők visszatérésétől félttem. Valami naiv tájékozatlanság azt sugallta, hogy a célunkat ugyan elértük, de kakastollas csendőrkalapok lebegtek lelki szemeim előtt. Megpróbálhatnám ezt magam részletezni, de találtam a kor publicisztikájában valamit, ami tökéletesen kifejezi az én véleményemet, érzéseimet is. Az író, Németh László cikke az Irodalmi Újság 1956. november 2-i számában jelent meg. Ebből idézek.

„Még csak annyit láttam, amennyit a rádió s a vidéki események látni engedtek, s már ott állt előttem a veszély: a közeli, hogy a nemzet szent felindulásában a bosszúvágy sugalmazóira hallgatva olyasmit talál elkövetni, amit nem lehet többé jóvátenni, s a kissé távolabbi, hogy mialatt a fegyvert fogott nép figyelme a szovjet csapatok kivonása felé fordul, az új pozíciók felé csörtető emberek, akik régi fényük visszatérését várják, megfelelő hadállást foglalnak el, s a forradalomból ellenforradalmat, 1956 magyar szabadságharcából holmi 1920-as kurzust csinálnak.”

Alig telt el két nap, a szovjet csapatok elsöpörték ezeket az aggodalmakat. S hoztak újakat.

Vannak, akik szerint másként is lehetett volna. Megőrizhettünk volna valamit a forradalom vívmányaiból.

Aligha. A Szovjetunió a legkisebb részt se engedte volna ütni azon a társadalmi, ideológiai, katonai, hatalmi zónán, amelyet a háború után magának kiépített. Ötvenhat eszméinek megvalósulására harminc-egynéhány évet kellett várni.

Naplóm pórén tárom az Olvasó elé: 96 esztendő vagyok, nin-

csenek már titkaim. E füzetek évtizedekig heverték fiókom mélyén, de ami bennük áll, azt nem akarom megtartani magamnak. Megosztom mindazt, ahogyan akkor, ott megéltem a velem, velünk történeteket. Néhány féltve őrzött korabeli dokumentumot is bemutatok e kötetben, mert néha többet elárulnak minden szónál.

Ennyivel tudok, s boldogan hozzájárulok kollektív emlékeztünkhez.

2016. október 23.

Tatár Imre

Egy lap HALÁLTUSÁJA

Legfőbb ideje, hogy összefoglaljam az október 23-a és november 4-e között történeteket. Kezdem azzal, hogy október 23-án délután kint jártam a Kispesti Ruhagyárban a pártbizottság ülésén. Ez is mutatta már a forrongást – sajnos túl későn. Határozatot fogadtak el, kijelentették, hogy a párt tekintélye napról napra romlik, nem áll a tömegekből feltörő szocialista demokratikus követelés élére. Majd kilenc pontból álló javaslatot állítottak össze, amelyben szerepel a visszahúzó erőt képviselő emberek leváltása, egyenlő viszony a Szovjetunióval, nyílt tárgyalás a törvénytelenések elkövetői esetében, stb. Kértem, engedjék meg, hogy ez a határozat nyilvánossá váljon a másnap reggeli Szabad Népben – honnan gondoltam volna, hogy másnap nem jelenik meg a párt központi lapja? Kérésemet feltételeken teljesítették, mondván: előbb rendkívüli taggyűléseken megvitatják. Honnan gondolták volna, hogy erre már nem lesz mód. Már aznap is elkéstek. Végzetesen elkéstünk. Ezen a PB* ülésen egyébként éles vita alakult ki. Egy öreg elvtárs (néhány hónappal ezelőtt tért vissza a XX. kongresszus jóvoltából úgy tizenöt évi szibériai deportálásból) támadta az egyetemistákat, amiért az utcára mentek tüntetni. Mások védtek őket, rokonszenvüket fejezték ki. Még a kerületi pártbizottság küldötte is. Magam – életemben először – szót kértem. Mint újságíró, ezt soha nem tettem volna, de most úgy éreztem, rendkívüli idők járnak, nem beszélni: gyávaság, nem megszólalni: káros. Kértem a PB tagjait, támogassák a fiatalokat, ne engedjék, hogy szembeálítsa bárki is a munkásokat az értelmiségiekkel, mert ez csak a szek-

*PB: Politikai Bizottság, a kommunista pártok operatív döntéshozó testülete

tás restaurátoroknak vagy az ellenforradalmároknak a malmára hajtja a vizet. Amikor ezt mondtam, a június 30-i párthatározatra gondoltam, s a párt vezetőinek arra a kétségtelen tervére, hogy munkás demagógiával vezetik le az értelmiség „lázasát”. Úgy éreztem, rokonszenvvel fogadják szavaimat. Ha ezekben az órákban a pártnak mondjuk negyven-ötven vagy száz vezetője kint lett volna az üzemekben; ha közben egy jó központi vezetőségi határozattal a valóban jogos demokratikus követelések kielégítését adják hírül, egyben szervezik a munkásokat az esetleges ellenforradalmi* zavargás letörésére, mennyire másképp alakul minden! De ezek a vezetők a júliusi mézeshetek óta – amikor hírül lehetett hozni Rákosi lemondását és a békekölcsön megszűnését – ki se szagoltak a gyárakba. Aznap is ott ülészttek egész nap a pártközpontban, és az ÁVH** -ra bízták magukat. A munkásokat pedig – ez most már valószínű – először meglepetésszerűen érte a 23-i tüntetés, majd aznap este és másnap a párt béna, tehetetlen asszisztenciája mellett – sztrájkba léptek. Ki lőtt előbb, az ÁVH vagy a fegyveres felkelők? Talán soha nem tudjuk meg, de hogy (bocsánat a vulgáris kifejezésért) ki lőtte el október 23-án a dolgot, ez nyilvánvaló. No de nem vágok az események elébe. Amikor visszatértem a gyárból, még világos volt. A Szabad Nép székháza előtt ekkorra már a szokottnál többen ácsorogtak. Nem tüntetők, kíváncsiskodók. Teherautónyi ifjú egyetemista ugyanis nemzeti zászlókat lobogtatva behajtott a Röck Szilárd utcába, majd egyikük felolvasta az utca népének a 12 pontot. Biztos, hogy Petőfi utódainak érezték magukat, 1848-ra emlékeztek. Nem álltam ott végig, csak az egyik pont megütötte a fületem: „Vissza a Kossuth-címert!” Kissé mosolyogtam magamban: „gyerekségekkel foglalkoznak”. Olyan lényeges ez, amikor rákosisták és demokraták

* A szerző naplója írásakor amiatt aggodott, hogy visszatérnek az 1938 és 1944 közötti, a háború alatti üldözések, ezt értette ellenforradalom alatt

**ÁVH: Államvédelmi Hatóság, a Rákosi-korszak rettegett politikai rendőrsége

véres és késhegyig menő harcáról, a nemzeti függetlenségről és a szólásszabadságról van szó? Még nem láttam, hogy a címer és a nemzeti zászló – mint jelkép – körül forog majd az egész felkelés, az egész mozgalom.

Bent a szerkesztőségben is szokatlanul pezsgett az élet. Olyan lapot csinálunk ma, amelyre többé nem mondhatják, hogy hazudik, elhallgatja az igazságot! Gyorsan megírtam tudósításomat a ruhagyári PB-ülésről. Azt mondták, beteszik a lapba. Tegnap tudósításomat a Csepeli Rákosi Művek pártaktívá üléséről is, amelyen ugyancsak feszegették például a szovjet hadsereg magyarországi tartózkodását. Készítettük a lapot, közben a főszerkesztő szobájában sercegett a két cenzor – Révai József és Friss István – töltőtolla. Hogy kerültek ide? Elmondom, részben, mert érdekes, részben meg igazolja azt, hogy a Szabad Nép munkatársai becsületesen és bátran viselkedtek a forradalmat megelőző napokban.

Október 22-én kezdem. Délelőtt történt. Takács Kálmán szobájában voltunk, amikor bejött Pándi és Gál Pali: „Tűrhetetlen helyzet! A Szabad Népet mindenki szidja vagy kineveti! Hallgat, úgy tesz, mintha semmi sem történne, amikor az egész országban forrongnak a kedélyek, amikor minden valamirevaló lap demokráciát és Rákosi felelősségre vonását követeli! Amikor a Hétfői Hírlapért verekszenek az utcán, s amikor már a pártbizottságok is változást követelnek!” A helyzet tarthatatlannak látszott – személyi változást követelt a párttagság. Nagy Imrét a kormányba, intézkedést gazdasági téren, stb. S a központi vezetőség vagy két hónapja néma. Még a pártbizottságok is értetlenül nézték ezt az állapotot. Miért nincs központi vezetőségi ülés, miért nem nyilatkoznak a vezetők? Kádár Kínában időzött hetekig, majd Gerő Hegedüssel Jugoszláviában, s eszükbe se jutott hamarabb befejezni körútjukat, pedig nyilván tudomásukra jutott, hogy mi van itthon. Vagy szándékosan nem jött Gerő, hogy a kedélyeket túlfeszítse?

Fel a pártközpontba!

Ez volt a helyzet hétfőn, október 22-én, amikor a két Pali bejött Takács Kálmán szobájába. Meg kell fogalmazni a Szabad Nép munkatársainak követeléseit – így nem dolgozunk tovább! Azonnal nekiláttunk a fogalmazásnak, ha jól emlékszem, én is szúrtam

bele egy pontot Rákosiról. Holnap taggyűlést hívunk össze, ajánlotta az egyik pártvezetőségi tag. „Azonnal!” – mondták mások. – „Nincs idő!” Ekkor már az egyetemeken gyűlés gyűlést követett, megszületett a keddi felvonulás terve.

Még aznap délben összeült a Szabad Nép rendkívüli taggyűlése. Rövid volt: megbízott egy csoportot, fogalmazza meg a munkatársak követelését.

Másnap, október 23-án ismét összeültünk, elfogadtuk a feliratot, s megbíztunk egy küldöttséget, vigye el a Politikai Bizottságnak. A delegáció vezetője Horváth Márton lett, aki teljesen egyetértett a felirattal, osztotta aggodalmainkat. Íme a felirat szövege:

„Az újságírók harcba indulnak

Mi, a Szabad Nép munkatársai, látva hazánkban a létrejött rendkívüli feszült és válságos helyzetet és a nemzetközi események alakulását, s látva egyúttal, hogy még mindig nem szűnt meg a huzavona – áthatva pártunk és népiünk iránti felelősségérzettől, kérjük a Politikai Bizottságot, hogy az ország nyugalma és szocialista előrehaladásunk érdekében a legrövidebb időn belül teremtsen tiszta helyzetet, s tűzze ki világosan a szocializmus építésének magyarországi perspektíváját. A köz nyugalma és a kormányzáshoz elengedhetlenül szükséges minimális bizalom megteremtése érdekében a Politikai Bizottság a kora délutáni órákban adjon ki nyilatkozatot, amelyben nyíltan és fenntartás nélkül leszámol a múlt hibáival, állást foglal a lengyelországi eseményekkel kapcsolatban, a proletárinternacionalizmus szellemében deklarálja a Szovjetunióhoz való baráti*

* Lengyelországban Wladyslaw Gomulka, a Lengyel Egyesült Munkáspárt (LEMP) Központi Bizottsága frissen megválasztott, új első titkára beszédében demokratikus reformokat sürgetett. A budapesti október 23-i felvonulás a lengyel Október melletti szolidaritási tüntetésként indult.

viszonyunk rendezését, és állást foglal az elodázhatatlanul szükséges személyi változások kérdésében. Szögezze le félreérthetetlenül, hogy a szükséges politikai és személyi változásokat az ország vezető osztálya, a munkásosztály a budapesti munkásság érdekeire és jogos követeléseire támaszkodva akarja és fogja végrehajtani. Közölje továbbá, hogy a legrövidebb időn belül átfogó programmal lép az ország nyilvánossága elé, amely a munkásosztály, a vele szövetséges dolgozó parasztság és az értelmiség, az egész magyar nép politikai és gazdasági érdekeit és törekvéseit hűen fejezze ki.”

A deklaráció ezzel kapcsolatban tartalmazza Nagy Imre elvtársnak a bevonását a Politikai Bizottságba és más olyan elvtársnak a bevonását a Politikai Bizottságba, illetve az ország vezetése, illetve a vezető párt állami, gazdasági, honvédségi és karhatalmi szerveibe, akik következetesen harcoltak a sztálinista hibák ellen, akik politikai felfogásuk és szakmai rátermettségük alapján méltók a vezetésben való részvételre.

„A Központi Vezetőség egy héten belül üljön össze és kezdje el az előttünk álló munka konkrét végrehajtását. Foglaljon állást a Politikai Bizottság a pártkongresszus lehető legrövidebb időn belül történő összehívása mellett.

A Szabad Nép helyes vezetésének megteremtése érdekében biztosítsa a Politikai Bizottság, hogy a PB által korábban jóváhagyott új szerkesztőbizottság a mai nappal munkába álljon.

Kérjük a Szabad Nép pártirányításának azonnali következetes megjavítását. A lap szerkesztéséért mindenekelőtt a szerkesztőbizottság és a szerkesztőségben dolgozó központi vezetőségi tagok a felelősek, legyen meg tehát a joguk ahhoz, hogy a napi politikai eseményeknek megfelelően önállóan döntsenek a cikkek megjelenéséről.

A Politikai Bizottság hozza nyilvánosságra az ország gazdasági és külkereskedelmi helyzetét feltáró dokumentumokat.

A Szabad Nép szerkesztőbizottsága és szerkesztőségi kollektívája egységesen állást foglal a fenti memorandum mellett, és deklarálja azt az eltökéltséget, hogy semmi körülmények között nem hajlandó az egészséges kibontakozást és a haladéktalanul szükséges változásokat gátló erőket szolgálni.

Budapest, 1956. október 23-án.”

Így hangzott a Szabad Nép munkatársainak felirata.

A válasz?

– A Politikai Bizottság most ülésezik, a Jugoszláviában járt elvtársak beszámolnak az egyezményről.

– Nem baj, akkor küldöttségünk menjen be az ülésre.

Bementek. Ettől kezdve a feszültség csak hatványozódott. Visszajöttek s beszámoltak arról, hogy gyakorlatilag kidobták őket. Gerő, Révai és Kádár türelmetlenül, gúnyosan és jóformán durván bánt velük. Meghallgatták őket, de ezt mondták: ne dugjuk orrunkat az ország vezetőinek ügyeibe.

– A vezető elvtársak tudják, mit csinálnak – mondta Kádár János. Mire Lócsei Pál (aki nem híres önuralmáról) ezt válaszolta:

– Ezt már egyszer mondta Kádár elvtárs – a Rajk-per idején.

Horváth Márton a Politikai Bizottság előtt kijelentette: lemond a főszerkesztői megbízatásról, miután a vezető elvtársak elutasították a feliratot. Ezt a lemondást nem fogadták el, mert Horváth Mártont a Központi Vezetőség bízta meg – de tüstént kijelöltek a Szabad Néphez két cenzort: Friss Istvánt és Révai Józsefet.

Közben híre ment, hogy Piros László belügyminiszter betiltotta a felvonulást, fegyverhasználattal fenyeget. Együtt ültünk a sajtószékház tanácstermében, s amikor a hír jött, felzúgott a tömeg:

– Telefonálni küldöttségünknek, erről is beszéljen a PB-vel!

Nem kellett telefonálni. Már tudtak róla. Csakhamar visszavonnatták a tilalmat. Mi lett volna, ha mégis betiltják? Akkor már sok ezernyi fiatal volt az egyetemen indulófélben. Valószínűleg mindenképpen nekivágtak volna, s az összetűzés már délután háromkor megkezdődik. Ettől féltünk, Piros intézkedéseit provokációnak tartottuk. Lehet, hogy Gerőék ki akarták robbantani és mindjárt fegyverrel elfojtani a tüntetést. Vajon miért lépték át már előző éjjel a szovjet csapatok a határt? Lehet, hogy nem volt sötét szándékuk, az a tény azonban, hogy előbb betiltják a tüntetést, majd engedélyezik – bizonytalanságra vallott, zavarra. A tehetetlenség előjele volt.

Így került tehát Révai József és Friss István a Szabad Nép szerkesztőségébe, s kezdték cenzúrázni kézíratainkat, a levonatokat Horváth Márton szobájában. Közben beesteledett, és híre jött,

hogy a Rádió előtt tüntetnek, a felvonuló ifjúság a 12 pont beolvasását követeli, a Rádió vezetősége viszont nem engedi.

A Szabad Nép székházában senki nem számított arra, ami történt. Félálomszerű révületben telt el ez a néhány óra. Eleinte még akartunk lapot készíteni – olyan Szabad Népet, amelyre nem mondja többé senki, hogy hazudik. Megírtam tudósításaimat az előző napi csepeli pártaktíváról, amelyen már a kommunisták élcsoporthoz is azt fűzte, hogy miért kell a szovjet csapatoknak Magyarországon tartózkodniuk, miért vannak külön juttatásaik a vezetőknek, stb.

Közben a Rádiónál komolyra fordult a helyzet. Onnan is tudni lehetett ezt, hogy a székház előtt hol megjelent a tömeg, hol elment. S e tömegből egyetemista fiúk és lányok fel-felfutottak hozzánk segítséget kérni. Ekkor még a tömeg és a Szabad Nép között nem volt rossz a kapcsolat. Körülbelül este hét és kilenc között alakult így a helyzet. „Eltársak!” – ezzel a megszólítással jöttek, így közölte az egyik egyetemista a hírt, hogy a Rádiónál az ÁVH lő a tömegre. Még nyolc óra előtt, a Gerő-beszédet megelőzően. Erre a hírre vagy tizenöten, Pándi Pállal az élen, benyomultunk abba a szobába, amelyben Révai tartózkodott:

– Révai elvtárs, lőnek a Rádiónál, állíttassa le a tüzet!

Révai kemény, szigorú hangon válaszolt.

– Elvtársak, a kormány megvédi a Rádiót!

Este nyolckor elhangzott Gerő Ernő agresszív hangú beszéde. A Szabad Nép munkatársai megtagadták közlését, s a nyomdászok a kizsedést. Megtörtén keltünk fel a rádiókészülék mellől. „Mindennek vége.” Nem tudtuk, mi lesz, a kilátástalanság érzése vett erőt rajtunk. Gerő a jövő hétre ígérte a Központi Vezetőség ülését! Micsoda vakság, a helyzet micsoda félreismerése attól, aki tíz esztendeje részese az ország vezetésének! Mi sem mutatja jobban ezt a vakságot, mint hogy egy órán belül már össze is hívták a rendkívüli központi vezetőségi ülést. A szerkesztőségéből is elment Révai, Friss, Horváth Márton, Betlen Oszkár és Matusek Tivadar. Távozásuk után különböző rémhíreket kaptunk arról, hogy Horváth Márton a tömeg felismerte, és Matusekkel együtt elvitték őket a Rádióhoz: nézzék meg a halottakat. Nem tudtam

megkérdezni, igaz-e. Mindenesetre eljutottak a Központi Vezetőség ülésére, csak Horváth Márton autóját gyújtották fel: a hírhedt, lefüggönyözöttnek ismert, A-jelzésű Chevroletek egyikét.

A ház előtt egyre forróbb lett a hangulat, de kapcsolatban voltunk az egyetemistákkal. Úgy tíz óra körül lehetett (az időpontra nem emlékszem jól), egy másodéves hadmérnökhallgató rontott fel hozzánk.

– Elvtársak, mellettem lőttek agyon egy tizenöt éves lányt a Rádiónál!

Bevittük a fiút a szerkesztői szobába, ahol Csatár György és Gimes próbáltak újságot szerkeszteni. Csatár felhívta Ács Lajost.

– Ács elvtárs, ha van bennetek egy kis emberség, abbahagyjátok a lövetést!

Nem tudom, mi volt a válasz, annyira emlékszem, hogy Csatár átadta a kagylót a mérnökhallgatónak, s az is magyarázott valamit a miniszteri telefonba. Gondolom, eredménytelen volt az interpelláció.

Vagy két óra múlva ismét két egyetemista ült a főszerkesztő szobájában, egy fiú és egy lány. Tehetetlen ijedséggel mondták:

– Nem tudjuk őket befolyásolni!

Ekkor már a Szabad Nép székháza előtt hullámozó tömegből sokan sztrájkfelhívás kinyomatását követelték.

Tömeg a székháznál

Mit akar a tömeg?

Valamit várt.

Közlést a párt központi lapjától. Valószínűleg radikális kormányváltoztatást. Ez annál is valószínűbb, mert éjfélig nem hatoltak be az épületbe. Amikor látták, hogy rendőrcsoport érkezik a ház védelmére, felhőrdültek. Kérésünkre a rendőrök fele elment, fele

pedig elbújt. Egy időre megnyugodtak. Késő este kiüzentünk, hogy nyomunk valamit. Fülöp Jancsi lement a Blaha Lujza téri főkapuhoz, s azt kiáltotta, hogy lesz lap, előtte pedig még röpcédula. Sokan helyeslően fogadták, mások szidták. Ott álltam Fülöp Jancsi mellett, amikor egy középkorú, lódenkabátos nő az arcunkba ríkácsolta:

– Hazudtok, tizenkét évig becsaptátok a népet!

Ez volt az este csúcspontja, ez ejtette a legmélyebb sebet rajtam. Nem állítom, hogy nem féltem, amikor kövek és féltéglák repültek a székház nagy ablakaira. A fényes üveglapok csörömpölésével valami más is – végérvényesen – összetört bennem. Szégyen, harag és elkeseredés fojtogatott: itt állok, szemben néhány száz, vagy talán egy-kétezer emberrel, a gyűlöletükkel – holott mindig csak jót akartam, sőt, gyűlöltem és gyűlölöm azt, aki nekik is ellenszenves. S most egy kalap alá kerültem ezekkel a vezetőkkel. Rosszullét környékezett, ideges rosszullét, a szégyen, a harag és a félelem vegyületeként. Külsőleg nyugodt voltam, de vártam, mikor ájulok el. Tehetetlenül ténfergett a munkatársi gárda a harmadik emeleti folyosón.

– Imre, úgy félek – jött hozzám az egyik lány.

– Ne félj, nem lesz semmi baj – mondtam neki, és megsimogattam a fejét. Aztán ott is hagytam, bementem a szobába, leültem. „Talán így elkerül a rosszullét” – reméltem.

Elmúlt éjfél, a tömeg benyomult a földszintre, az első emeletre. Feljebb – ki tudja, miért – egyelőre nem jött. Később törtek be a nyomdába, és arra kényszerítették a szerkesztőség jelenlévő tagjait, hogy nyomtassák ki az általános sztrájkfelhívást.

Csak zúgás hatolt fel, és egyszer láttam a folyosón egy részeg, rosszul öltözött szőke fiatalembert, dülöngélve a mikrofont kereste. Nyilván azt hitte, a Rádióban van. Most már biztos volt, ma nem csinálunk Szabad Népet, bár a szerkesztőbizottság tagjai kitartóan és hőiesen javígtatták a levonatokat, sőt, volt, aki az új helyzetnek megfelelően vezércikket is írt (Csatár, Gimes, Takács, Lócsei, Pándi nevére emlékszem). Legtöbben azonban nem csináltunk semmit. A Blaha Lujza tér félelmetes, több felborított autó, az egyik szénné égett. Ledobott és félig elégett újságlapok hevernek a földön.

Távolból lövések ropognak. A tér hol megtelik emberekkel, hol kevesebben vannak. Az első emeleten a kiadóhivatal igazgatójának a szobájában egy hullát ravataloztak fel. Állítólag a Rádiónál esett el. A sajtószékháznál eddig egyetlen lövés sem esett. Még néhány napig nem is lesz. Egyetlen haláleset történt a házban ezen az éjszakán, a felkelők agyonlőttek egy fiatal lányt – saját soraikból. Az egyik szobából jött ki, talán azt hitték róla, hogy a Szabad Nép munkatársa. De akkor mást miért nem bántottak?

Egy óra múlt, amikor nem bírtam tovább, s a nyomdán keresztül, a Röck Szilárd utcai kijáraton elhagytam a székházat. Volt, aki már előbb hazament. Más utánam is ott maradt.

Lelkiismeretfurdalást éreztem, amikor elmentem. Kétszer vissza is fordultam, de a rosszullét és a tudat, hogy nincs mit csinálni, eldöntötte a dolgot. Kimentem az utcára.

A Röck Szilárd utca nagy meglepetésemre csendes volt, a tömeg a Blaha Lujza téri frontnál tartózkodott. Ha tervszerűség lett volna bennük, vagy haditeranggal rendelkező vezetőik lettek volna, az oldalsó bejáraton közvetlenül a nyomdába hatolhattak volna.

Kilépve az utcára, még éltem a gyanúperrel: az a néhány, jórészt fiatal ember, aki velem szembejön, leszólít, s megkérdezi, ki vagyok. Dobogó szívvel vártam, de ügyet sem vetettek rám. A Bérkocsis utcán át a körútra mentem, a Rákóczi téren két villamos feküdt az oldalán, körülötte emberek. Az utca félhomályos, villany nem ég mindenütt, mégis sokan álldogálnak nagy csoportokba verődve. Nem akartam a Sándor utca felé tartani, ott folyt a harc, elindultam a Baross utcán a Kálvin tér felé. Meg is bántam. Már messziről vörös fényeket vettem észre, a puskaropogás is hallatszott. A kíváncsiság még hajtott előre egy darabon, de amikor – úgy a fővárosi könyvtár körül – teherautó fékezett le mögöttem, fiatalok szálltak le róla, puskát fogtak, s láncként elzárták a Baross utcát, láttam: két tűz közé kerülök. A Kálvin tér felől az ÁVH, innen a felkelők! Futva elhagytam a terepet, s a Szentkirályi utcán át a Klinikák épületei mellett az Üllői útra, majd a Ferencváros csendesebb utcáin át a Szabadság-hídhoz értem.

A Kálvin tér felől zengett az ég. Átsiettem a hídon. A Szabad Nép munkatársának ezen az éjszakán nem volt veszélytelen az

utcán járnia. Igazoltathatják, s vagy azt mondják: gyere, pajtás, velünk harcolni, vagy megverik, esetleg agyonlövik.

Budán csend honolt, a Műgyetem felé tartott ugyan egy emberekkel megrakott autó, a híd sarkánál is álltak fiatalok, de a Gellérthegy mellett már csaknem egyedül haladtam. Zavartalan némaság közepette tettem meg az utat haza, a budai Csalogány utcáig. Még nem tudtam, hogy a közlekedési sztrájk miatt csaknem minden másnap, harmadnap végiggyalogolom ugyanezt a vonalat.

Az éjszaka további óráit úgy éltem át, mint egy krízises beteg. Nem is tudtam feküdni az ágyban, a feltámasztott párnának dőlve reszkettem, mint a maláriás. Hányinger környékezett, s kimerültségem ellenére elkerülte az álom a szememet. Olyan sokat olvastam mártírokról, akiknek a teste gyenge, de a lelke erős – engem fizikailag nem bántott senki, de ezen az éjszakán a testem gyenge volt, a lelkem pedig béna.

Huszonnegyedikétől 29-ig tart ez az időszak – az egypártrendszer periódusa. Ennek az időszaknak a felét itthon, felét a szerkesztőségben töltöttem. A Szabad Nép október 24-ét kivéve 29-ig minden nap megjelent. Sokat már nem változtatott az események menetén, az MDP* utolsó lélegzetvételeit, a Központi Vezetőség utolsó kapkodásait tükrözte. Voltak elvtársak, akik két-három napot egyfolytában bent töltöttek a szerkesztőségben, mások az egyik nap bent tartózkodtak, a másikon otthon aludtak. Én az utóbbiak közé tartozom. A csendes II. kerülethez ekkorra még csak a lövöldözések hangja jutott el.

A rádió bementa, hogy 25-én reggel mindenki menjen be a munkahelyére, induljon meg az élet, a fegyveres góccokat felszámolják. Meg is indult az emberoszlop Budáról, át a Lánchídon. A pesti hídfőnél friss vértócsa mellett rojtos szélű, rotációs röplap: "Elvtársak, van fegyverünk! Általános sztrájkot!" Ráismertem a betűkre, nálunk nyomták. A Wesselényi utca sarkán halott férfi fekszik, a Kossuth Lajos utcában a törmelék és a letépett villanydrótok között tolong a kíváncsi, a félelmet nem ismerő pesti nép.

* A kommunista Magyar Dolgozók Pártja

A Kossuth Lajos utca és a Múzeum körút sarkán egy-egy orosz tank, a Puskin mozi mellett két mongol külsejű szovjet katona.

Egyszer csak sorozat hallik, porzik az utca. Az emberek (én és a feleségem is) befutnak a Semmelweis utcába.

Csend.

Az utca népe előbújik a kapuk alól, nyüzsgő a tankok körül, kíváncsian és a fegyvereseknek drukkolva. Nem látni a fegyvereseket, csak itt-ott hallani néhány szót – ijedtet, elégedettet.

– A Bástya mozi házából lőnek.

– Fönt a tetőn bújt el valaki, onnan lő a járókelőkre!

A Rákóczi úton is temérdek nép, itt az utca képe még ziláltabb. A villamos dróttja mind a földön, a kirakatok jó részt betörve. Ki az úr a városban? Nem tudni, nem érezni.

Bent a szerkesztőségben teljes a fejtelenség, legalábbis úgy látjuk. Megbíznak, állítsam össze az események kronológiáját 23-a estétől ma délig. De ki tudja ezt?

– Hívd fel Kopácsiékát!*

Telefonálok. Fazekas Gyuri** van a vonal másik végén. Elmondom a kérést. Nem csapja le – nagy csodálatomra – a kagylót, kezdi mondani fejből. Két percet sem beszél, már félbe is szakítja:

– Öregem, később folytatom, most leteszem a kagylót, mert bennünket vesznek körül.

Nem is beszéltem vele többet. Fazekas Gyuri most (e sorok írásakor) Nagy Imrével Romániában van.

Valahonnan mégis anyagot kellett szerezni, feleségemmel és Remete Ibolyával elindultunk a Rádióközpont titkos épületébe, a Benczúr utcába. A külföldieknek szánt híreket összeállító csoporthoz kerültünk, náluk voltak a már beolvasott anyagok. E papíron is látszott, milyen kutya-futásban, kapkodva és szervezetlenül dolgozik a rádió is. Kézzel írt fecnik, sebtében legépelte papírok halmaza – ez a tegnapi műsor. Köztük üzemek sorának bejelen-

* **Kopácsi Sándor** (1922-2001) 1956-ban Budapest rendőrfőkapitánya, akit a Nagy Imre-perben életfogytiglani börtönre ítéltek

** **Fazekas György** (1914-1984) író, újságíró, a forradalom idején Nagy Imre munkatársa

tése: „*Támogatják a kormányt, elkezdik a munkát.*” Persze mindez csak ígéret – a munkások megkérdezése nélkül került ide. A sztrájk tartott.

Hónunk alá csaptuk az egész paksamétát, átmentünk az újságíró szövetségbe, innen K-telefonon leadtam egy összeállítást. Alig értünk a végére, üzenték, hogy gyerünk el onnan, veszélyes a környék. Visszamentünk a szerkesztőségbe, de több munkát nem kaptunk. Az anyagot ettől kezdve úgyis a kormány szállította.

Aznapra is esett szenzáció. Még az Almássy téren át jöttünk, amikor a másik oldalon fegyvertelen tüntető csapat fordult kifelé. Nemzeti zászlókkal és egy vérbe (vagy piros festékbe?) mártott fehér lepedővel vonultak. Azt mondták, a Parlament elől jöttek, ahol aznap délelőtt lövetett a kormány a tüntető tömegre. A házak félelmetesen verték vissza a kórus hangját: „*Vesszen Gerő!*” Amikor az utcán felvonuló, sok százra rúgó csapat az ország vezető emberére kiált halált az ablakukból kihajolók helyeslése mellett – ez a kormány nyilvánvalóan elveszett.

Néhány perc múlva megszólalt a rádió: Gerő és Hegedűs lemondott, Nagy Imre a miniszterelnök, Kádár a párt elsőtitkára. Végre, most talán vége lesz a felkelésnek, megnyugszik a tömeg. Az utcán egy öreg néni örömtől sírva újságotla a hírt, mintha tényleg vége lenne a zűrzavarnak. A rádió felszólítja a lakókat, tegyék ki a nemzeti zászlót. Percek alatt kint van – már tudniillik ott, ahol még eddig nem lett volna. Hárman beszélgetnek hangosan a járda mellett. Odamegyünk, tettetve, mint akik nem tudnak semmit. Nagy Imre a miniszterelnök! A három férfi helyesli a döntést.

Úgy négy óra felé feleségemmel elme gyünk a szerkesztőségből. Negyedóra hosszat a kapu mögött várunk. A Rökk Szilárd utcában, éppen a kijárat előtt szovjet tankok állnak. Szemben velük, a Corvin és a Szabad Nép ház sarkával egyvonalban jórészt fiatalokból álló, nemzeti zászlós tömeg. Mint a fal, állnak mozdulatlanul, mintha ezt mondanák: „*Lőjete k! Ide a mellünkbe!*” Ötven méterre tőlük négy tank ágyúcsöve. Feszült, néma percek, aztán a harckocsik vagy száz méterre visszavonulnak. Így talán kevésbé ingerlik az embereket. Bár az is igaz, hogy ez az ágyú csak megszzeb bbb lévő pontokat tud célba venni. Úgy látjuk, csendesül a han-

gulat, kimegyünk a házból két-három nyomdással, akik ugyan csak most mennek haza. Vagy húsz-harminc métert surranunk a fal mellett, egy átjáróház kapujáig. Ezen át ki a József körútra.

Most merre? A Baross utca felől lövöldözés zaja hallatszik, a székház előtt hullámszik a tömeg. A Népszínház utcán megyünk, utunkat a Boráros téri híd felé vesszük. Közben látjuk a Népszava különkiadását, öt-hat mondatban, óriási betűkkel a kormányváltozást adja hírül. A hídnál két rosszul öltözött géppisztolyos ember áll, futólépésben tesszük meg az utat Budáig. Gyalog a Gellérthegy en át haza, közben meglátogattunk egy ismerőst.

Két napig – 26-án és 27-én – otthon voltam. Hol valami elmondhatatlan vágy hajszolt a szerkesztőségbe, hol tehetetlen benu ltság szegezett a lakáshoz. Első nap üzentek telefonon, ne induljak, nem lehet bejutni a székházba, harcolnak körülötte. Nem indultam, talán elmehettem volna, s egy tűzszünet közben a halált vagy a sebesülést kockáztatva bejutok. Ha látom a célt, ha tennivalóm van, meg is teszem. Biztosan megtettem volna, de a céltalanság, az a tény, hogy a bent rekedteknek sem volt különösebb tennivalójuk, és alig folyhattak bele az eseményekbe – erősítette félelmemet és gyáva tehetetlenségemet.

Másnap délelőtt elindultunk feleségemmel. A Kossuth-híd pesti hídfőjénél harc. Egy-egy golyó a budai partra is áttévedt. Az emberek a hídfő védelme alatt lesnek át, figyelve a Parlament körüli eseményeket.

A Fő utcában meglátom Szlukát, újságíró kollégámat a Szabad Néptől. Itt lakik, kint áll az erkélyen. Mondom neki, be akarunk menni a szerkesztőségbe. Gúnyosan legyint: naiv emberek. Feleségem húz vissza. Visszafordulok. Egy hívó szó a másik oldalról átbillentené a mérleget, de nem hallatszik. Sőt, azt üzenik, kevés az élelmiszer, ne menjek be. Akik bent vannak, ott étkeznek és alszanak a székházban.

Közben a budaiak azért be-berándulnak Pestre „forradalmat nézni”. A földszinten lakó gimnazista fiú minden nap ott kódorog a Rákóczi út körül, kissé gúnyosan mondja:

– Mi az, maga újságíró, és nem megy ki, amikor ilyen érdekes események vannak?

– Majd kimegyek!

Ő meséli, hogy a harc töretlen. Beszél egy fiatal, puskával felszerelt kalauznővel, aki azt mondta, hogy havi hétszáz forintot keresett, azért harcol, hogy ez ne legyen így többé. Most ér el tudatomig a tény, mennyi fiatal, egészen fiatal gyerek kezében van fegyver. S esik el.

Az emberek a kapuk előtt ácsorognak. Idegesek vagyunk. Éjjel a szembelevő ház ablakába valaki kitette a rádióját, és a Szabad Európát bömböltette: „*Harcolni! Fegyverbe!*” Úgy érzem, mintha a szomszéd kapuban ácsorgók tekintete a hátamba szúrna. Megértem, hogy aki tehetetlenül várakozik, azon okvetlenül úrrá lesz a félelem. Nem érzek pánikhangulatot, csak nagyon kellemetlent. Az utca az elektromos feszültség erejével várja, kívánja a felkelők győzelmét. Csak így beszélnek a két harcoló félről: „*a mieink*” és „*az oroszok*”. Minden más kilátástalannak látszik – a szovjetnek ki kell mennie. Állítólag itt van Mikoja és Szuszlov. Semmi okost nem tudnak kisütni.

Gyalog Pesterzsébetre

Végre huszonnyolcadikán reggel bemegyek a szerkesztőségbe. Feleségem elindul Pesterzsébetre a fiunkhoz. A Margit-hídon megyünk át, a pesti oldalon igazoltatnak. Állítólag azért, hogy budaiak ne menjenek Pestre és fordítva – ez talán valamelyest gátat vet az utcai mozgalmaknak. De a rendőr nem kérdezi, hova megyünk. Végig a körúton töméntelen újság, és nagyon sokan állnak sorba az élelmiszerüzletek előtt. A Nyugati pályaudvar közelébe nem engednek, lövöldöznek. Kerülni kell a Jókai utcán át. Sok kacskaringóval elkísérem feleségemet az Orczy térig, ott egy – ugyancsak Erzsébetnek tartó – bizalomgerjesztő, munkás külsejű férfire bízom, magam pedig visszafordulok. Szüleim ott

laknak a Baross utcában, de nem jutok oda. A Baross utca e része kihalt, szovjet tankok őrzik. Felkelők fészkeltek be magukat valahová.

Gondoltam egyet, meglátogattam a Munkás utcában Fehér Klárit és Nemes Lacit.*

Öröm, meglepetés. Mi van? – kérdezik. Elszigetelten élnek.

Mi a megoldás?

Nekik mindenesetre megígérték a ház lakói, hogy szükség esetén elrejtik őket. A rádióban már folyik az üzenetközvetítés: „*Jól vagytok, itt és itt vagytok.*” Kinek adjak le üzenetet? Klári szüleinek.

A szomszéd kopogtat. Meghívja őket ebédre. Klári népszerű. A szomszéd ruhagyári munkás, volt alapszervezeti titkár. A Rákosi-Gerő politikát okolja a bajokért.

Két óra körül érek a szerkesztőségbe. Csend és nyugalom a Blaha Lujza téren. Bent csak ezután kezdődik a munka, a lap valahogy összeáll. Takács a fővezér, s bent van Szántó Rezső a Központi Vezetőség megbízásából: a nyomdai és a papírügyeket intézi. E napon én lettem a titkár, vagyis nem írok, hanem a lapot tördelem. Befut Horváth Márton is. Értekezletre gyűlünk egy hátsó szobában. A front, a Blaha Lujza térre néző ablakok kitörve. (23-a éjjelén!) Egy szovjet tank véletlenül belőtt a József körúti részre. Egyébként is veszélyes az utcai részekben járni, mozogni, az udvari oldal viszont védett. El is férünk most néhány szobában. Összegyűlik az értekezlet. H. M. a Központi Vezetőség üléséről jött. Összezsúfolódunk, H. M. bekéri a ház védőinek (tiszticsoport) parancsnokát is, egy őrnagyot. Aztán beszámol a Központi Vezetőség legfrissebb határozatairól.

A Pravda egészében ellenforradalmi kilengésnek minősítette a magyar felkelést, válaszoltunk erre egy cikkben. Molnár Miklós írta, de bármelyikünk boldog lett volna, ha ezt a választ megírhatja. Tervbe vettük, hogy közlünk egy cikket, amely összefoglalja a Szabad Nép munkatársainak kétéves küzdelmét a Rákosi-féle szektás politika ellen, de nem született meg. Talán jobb is – ma kész névsort adna a letartóztatásokhoz.

* Fehér Klára (1922-1996) és Nemes László (1920-) író házaspár

Rövid, de érdekes vita zajlott le a Kossuth-címer körül. Aznap fogadta el a kormány az „új” jelképet, s mi elhatároztuk: első oldalunkon a Kossuth-címerrel jelenünk meg. A nyomda el is készítette a klisé, de amikor az első oldal feljött, rajta a valóban kissé aránytalanul nagy címerrel, Horváth Márton azt mondta, vegyük ki. Tiltakoztam.

– Miért?

– Nem ízléses – válaszolta –, hogy a párt központi lapja, amely évekig a szektás politikát képviselte, most hirtelen Kossuth-címerrel jelenik meg.

Volt ebben némi igazság, csak hogy Horváth Márton – aki a valószínű életet már évek óta nem ismerte – most sem értette, hogy amikor a csontok törnek, amikor a szeszélyes tömegszenvédély oly sok falat dönt, nem lehetünk tekintettel az őáltala olyan érzékenyen felfedezett nüánszokra. A lap végül is Kossuth-címerrel jelent meg – bár ez már semmit sem változtatott a leányzó fekvésén.

Már csaknem készen volt a lap, úgy éjjel 2 és 3 óra között, amikor a nyomdászok megjegyezték: vegyük le a „*Világ proletárjai, egyesüljtek!*” jelszót az első oldal éléről.

– Miért? – kérdeztem.

– Mert az ellentétben van a Kossuth-címerrel.

– Miért lenne ellentétben? – kérdeztem ismét, felkészülve, hogy rövid szemináriumot tartok az internacionalizmus és a nemzeti érzés kapcsolatáról. Persze erre nem volt megfelelő a légkör. Egyik szedő kifejtette: az az általános vélemény, hogy a világ proletárjai jelszót – bármit jelentsen is elméletben – valójában mindenki az orosz uralom bélyegének tekinti, amelynek ürügyén a Szovjetunió kézben tart bennünket.

– Ha ezt meglátják, el fogják égetni a lapot – figyelmeztetett. Volt, ahol elégették, másutt olvasták. Ez az árnyalat nem érdekelte túlságosan a tömegeket. Felmentem, és elmondtam a nyomdászok megjegyzését, kicsit talán hajolva afelé, hogy valóban vegyük le a jelszót. Fekete Sándor volt már csak ott a vezetők közül, s kerekén visszautasította a dolgot.

– Nem teszünk elvi engedményt, internacionalisták vagyunk!

Ha egyébként valakinek kezébe jut az október 29-ei Szabad

Nép, és a 4. oldal alsó felén öklömnyi jelszavakat lát – ne higgye, hogy valami agitációs kampány céljait szolgálták. Túlságosan elszakadtunk már minden kapcsolattól, széthullott a párt. Egyszerűen: nem volt több anyagunk. Úgy három óra felé lefeküdtünk, bent a szerkesztőségben. Ágyakat fotelekből készített az, akinek jutott. Ha nem, áldotta a régebben gúnyos megjegyzésekkel illetett párnázott főszerkesztői ajtókat: kiemeltük a sarkukból, a földre fektettük, s párnás felükön egészen jólesett az alvás. Takaróul pedig a főszerkesztő és a szerkesztőbizottság szobáinak vastag függönyei szolgáltak. Csináltunk lapot, de éreztük, nagy hatással nem lehetünk az eseményekre. Mindenesetre a táskámba tettem vagy húsz példányt, s miközben kora délelőtt kimentem Pesterzsébetre, a Wekerle-telepen szétesztogattam a felét. Bizalomgerjesztő szembejövőknek adtam egyet-egyét. Hálásan fogadták, a periferián nemigen láttak napok óta újságot. Terjesztése nincs. Ezzel a Wekerle-telep egy tucat lakója elolvashatta az utolsó Szabad Népet.

Aznap este Dudás* emberi elfoglalták az épületet.

Dudás akciójáról közvetett úton értesültem. Pesterzsébetről hazafelé tartva felmentem szüleimhez, s ott mondta apám, hogy keresett telefonon a szerkesztőségben, s ott ezt válaszolták:

– A Szabad Nép nincs többé, a moszkoviták elmentek!

Így ért véget tizenegy esztendő működésünk, megszűnt, s még munkatársai többségének is az volt a véleménye, hogy méltán történt ez vele. Tiszta vizet a pohárba, új, tiszta pártot – ezt követelte akkor a tisztességes kommunista, s a Szabad Nép, amely sajnos a tizenegy év katasztrófa-politikájának jelképe lett, ezt nem élhette túl.

A kötelék elszakadt. Nemcsak kenyérkeresetet és elfoglaltságot adott a Szabad Nép – a pártlap munkatársának lenni társadalmi helyzetet, beállítottságot és lelkiállapotot jelentett. Nos, most ez a szál szakadt el. Maga az elszakadás már nem okozott tragikus törést, az előző hét előkészítette. Mégis, hirtelen légüres térben éreztem magam. Mit tegyek, most ki fog vezetni, hogy tehessek valamit az ügyért, hol van az a hely, ahol útbaigazítást adnak a

* Dudás József (1912-1957) a forradalom egyik parancsnoka, akit annak leverése után halálra ítélték és kivégeztek.

tennivalóhoz, vagy ha úgy kell, hát a harchoz? Egy vagy két napig nem találtam ilyenfajta támaszra. Október 31-én, tehát a Szabad Nép megszűntének másnapján, amikor elkezdődtek a pártalakulások, az újságíró társadalomban is megindult a differenciálódás. Feleségemmel bementünk az újságíró szövetségbe. Izgalom. Itt találtuk azokat, akiket nemrég Vadász Ferenc* ellenforradalmi támadóknak nevezett, akik állítólag leverték a lépcsőház faláról a haladó szellemű nagy újságírók fényképét, és a MÚOSZ feletti uralmat követelték. Akkor, ott bent, ilyenfajta agressziónak nem láttam nyomát. Valóban ott volt egy csomó idegen, azt mondták róluk, hogy a múlt évtized alatt félretett emberek elégtételt és munkát követelnek. Egyikük szerint alapítson a MÚOSZ újságot, elfogulatlant, amely az igazat írja, részrehajlás nélkül. Haraszi Sándor** volt már akkor a tótumfaktum a szövetségben, őt szorongatták papírért az újdonsült lapalapítók. Haraszi kínos helyzetben volt, elvben ő adhatott papírkiutalást, de ki hallgatott akkor már az ő engedélyére, amikor Dudás tartotta kezében például a Szabad Nép székházat és annak papírkészletét?

Ekkor már hivatalosan megalakult a MÚOSZ új vezetősége, amely részben a régiekből, részben az újonnan jöttekből rekrutálódott (...) Íme, felhívásuk:

„A Magyar Újságírók Országos Szövetségének eddigi vezetősége a mai napon lemondott. Az ügyek vitelét nagyrészt a sztálini korszakban hivatása gyakorlásától eltiltott, üldözött vagy börtönbe vetett újságírókból alakult ideiglenes bizottság vette át. A bizottság tagjai: Avar Ferenc, Gédényi Mihály, Haraszi Sándor, Koroknai István, Magyar Pál, Natter-Nád Miksa, dr. Németh Gyula, dr. Schannen Béla, Szabó István, Száva István, dr. Szerlemhegyi Ervin, dr. Szigeti Endre.

A bizottság a titkári teendők ellátásával egyhangúlag dr. Schannen Bélát bízta meg

* 1950-1957 között a MÚOSZ főtitkára

** A Nagy Imre körül csoportosuló reformerek egyik vezető egyénisége, a Népszabadság első főszerkesztője.

A Magyar Újságírók Nemzeti Bizottsága felkéri a régi újságírókat, hogy címüket jelentsék be VI. Magyar Ifjúság útja (Andrássy út 101.) alá; telefon: 221-669.

... A Magyar Újságírók Nemzeti Bizottsága kéri a fenti közlemények közlését.

Budapest, 1956. október 31.”

Lázasan írták az újságíró igazolványokat. Az újonnan jöttek kaptak, de mi néhányan is cseréltünk. Kértem új betétlapot, amelyen már nem állt rajta, hogy a „Szabad Nép munkatársa”. A lap megszűnt, de főképpen nem életbiztosítás ilyen igazolványt felmutatni.

Amíg az újonnan jöttek – akik joggal követelték, hogy ne csak az a rendszer múljon el, amely őket hallgatásra ítélte, hanem valóban ír hassanak is – gründolták lapjaikat, én még mindig nem tudtam, mit tegyek. Egy óvatlan pillanatban odamentem Haraszi Sándorhoz, és megkérdeztem. Válaszát nem felejttem el soha, e szavak is jelezték, hogy a Nagy Imrések nem voltak ellenforradalmárok. Ezt mondta:

– Ne csináljatok itt újságokat, ez most nem segít. Fogjatok fegyvert, jelentkeztek a karhatalomba, hogy az ellenforradalom ne kerekedhessen felül!

Szót akartam fogadni azonnal, még a szövetségből felhívtam a főkapitányságot. Se Kopácsi, se Fazekas. Egy nőnek mondtam el kívánságomat.

– A nemzetőrség szervezését átadtuk a kerületeknek, tessék ott jelentkezni!

A II. kerületben jelentkeztek? „Hol dolgozott?” – kérdeznék. „A Szabad Népnél” – válaszolnám. Legjobb esetben nem vennék fel. Legalábbis így gondoltam, aznap nem jelentkeztem a kerületben. Nem bírtam nyugodni, valamit tenni kell.

Ki az, aki jó barátom, energikus, akitől tanácsot kaphatok? Lőcsei Pál. Őt hívtam fel. Segített.

– Akarsz a Magyar Szabadság című lapnál dolgozni?

– Akarok.

– Várj meg délután négykor a Mária téri autóbuszmegállónál!

Szokása szerint vagy egy órát késett, de közben figyelhettem a Mária téri hangulatot. A fűszeres mellett kiragasztották a Magyar Szabadság első számát. (Pali szerint nem ők maguk tették ki, valószínűleg diákok vagy mások, akiknek tetszett a lap.) Az újságban feltűnő helyen Lócsei levele Nagy Imréhez, amelyben a szovjet csapatok behívása alóli vád tisztázására hívja fel. Kulcskérdés volt, hogy Nagy Imre tisztázza magát e gyűlöletes tett vádjá alól, hogy megmaradhasson a nép bizalmában – az egyetlen kommunista vezető, aki mögött még tömegek állnak. A busz melletti fán gépírással sokszorosított röpcédulák, amelyek a Szabad Európa híreit közölték, amelyek felszólítottak: „Ne higgy a Kossuth Rádióknak, mert hazudik!” Mellette vitatkozó emberek, ki szkeptikus, ki pedig azt bizonygatja: most, hogy megalakult a koalíció, dolgozni kell, minden rendben van.

Végre jött Pali, elbúcsúztam feleségemtől – alkonyat felé elmenni, ez legalábbis búcsút igényel. A Szabad Nép székházhoz mentünk. Esteledett, a Lenin körúton a volt VII. kerületi pártház első emeleti erkélyéről valaki beszélt, az úttesten vagy 500-600 főnyi tömeg. A szónok Nagy Imre nevét említi. „Nem kell!” – üvöltik az utcán. Tovább. A székház sarkánál fegyveres őr. „Állj!” Pali megmondja, hogy az újságnál vagyunk. Erre tüstént udvariassá válik, egy másik őrrel felkísérteti az „újságíró polgártársakat”.

Lócsei Dudás Józseffel akar tárgyalni, engedje állandóan megjeleníteni a Magyar Szabadságot. Dudás székhelye a második emeleti szedőteremben van, a korrektorszobában, de a vezér nincs itt. Várunk – mondja Pali. Felmegyünk az emeletre, abba a néhány szobába, amelyben az utolsó Szabad Nép készült. Megérkezik Kende*.

* **Kende Péter** (1927–) szociológus, politikai esszéista, 1949-54 között a Szabad Nép külpolitikai szerkesztője, ahonnan elbocsátották. 1956-ban újságíróként részt vett a felkelésben, majd külföldre távozott, negyven évig Franciaországban élt, most felváltva Párizsban és Budapesten. A budapesti 1956-os Intézet egyik alapítója.

Közben megjelenik egy szép szőke fiatal nő, lengyel újságíró. Oroszul is beszél, de telefonálni, Varsót felhívni csak lengyelül tudja. Segítséget keres. A Dudás-örség néhány tagja van vele, s egy fiatal, értelmes arcú tizedes, meg egy magas, szőke, ballonkabátos diákforma fiú. Segíték a tolmácsolásban. Az örség barátságosan fogad, korty pálinkával is megkínálnak, amelyet egyébként a Szabad Nép főszerkesztőjének szekrényéből vettek ki – mint mondják gúnyosan. A lánnyal úgy bánnak, mint a hímes tojással. Részint forradalmárbecsületből, hiszen a lengyelekkel minden tisztességes forradalmár rokonszenvez. A lány sem félt tőlük, minden nap éjfélig itt volt a házban, telefonon adja le tudósításait Varsónak. Éjféltkor az örség autón viszi haza a szállodába.

Sötét van, nyolc óra, talán kilenc is. Kende meg én elhatározzuk, hogy nem várunk tovább, nincs kedvünk a felesleges ácsorgásra, itt ma újságot úgysem csinálunk. Lócsei marad éjjelre. Nekivágunk a kihalt és nem veszélytelen Budapestnek. Őrjáratok cirkálnak, igazoltatnak. Mi valahogy elkerültük őket, s lövöldözést hallva a VII. kerület mellékutcáin keltünk át. Kellemetlen gyaloglás. Embert csak nagy ritkán láttunk, azok is a kapu alatt álldogáltak, a lámpák alig égtek. Halott, tetszhalott város. Zsebem tele volt mindenféle újsággal. Ellenállhatatlan kényszert érezve, a kapu alatt állóknak kiosztottam az összeset.

Margit-híd, Fő utca. Nagy kő esett le a szívemről, amikor becsöngettem a kapun.

Másnap ismét bementem a székházba, ahol tegnap találkat adtunk egymásnak. Ott volt Lénárd, Kende, Kornai és Kós Tamás. Arról vitatkoztak, hogy érdemes-e csinálni ezt a lapot. Kornai szerint három-négy ember hevenyészett, kis szerkesztősége minden apparátus nélkül úgysem szerkeszthet. Nem veheti fel a versenyt a nagy lapokkal. Kende szerint kell a lap, ha másért nem, néhány publicisztikai állásfoglalásért, amilyen például Lócsei tegnapi levele. Ebben felhívta Nagy Imrét, tisztázza magát a vád alól, hogy helyeselte-e az oroszok behívását – akkor, amikor ő volt az egyetlen kommunista vezető, akiben a tömegek jó része máig bízott. Ez nagyon fontosnak látszott.

Amíg így vitatkoztak, egyikük megjegyezte – lehet, rám célozva, de azt hiszem, inkább csak úgy általában, mert nem sok ügyet vetettek rám –, azokat, akik az utolsó percig a Szabad Népnél voltak, nem vehetik át a szerkesztőségükbe, nehogy a lapot ezért támadhassák. A vita csakhamar befejeződött, én pedig odamentem Lénárdhoz.

– Akkor én megyek, nem maradhatok köztetek.

Gabi szomorú mosollyal felelt.

– Ne haragudj, nem miattad, vagy mások miatt személyesen, de mirőlunk a nyomdászok tudják, hogy egy-két évvel ezelőtt elkergettek a Szabad Néptől, s ez bizonyos fokig véd bennünket. Lehet, az események oda fejlődnek, hogy ez sem számít majd, s együtt fogunk lógni a lámpavason!

Az adott helyzetben jogosan féltek, szocialista lapot akartak csinálni ebben a hisztérikus hangulatban – Dudás fegyveresei között. Vigyáztak.

Ezek a napok a koalíciós idők kissé torz pünkösdi újjáéledését hozták. Egyik jele a sajtó. Néhány napon át reggelenként végigyalogoltam a körúton a Margit-hídtól a székházig, vagy csak a Magyar Ifjúság útjáig*.

Minden sarkon rikkancs, előtte csoportban tolakodó emberek. Népszava, Függetlenség, Magyar Szabadság, Kis Újság, Új Magyarország, Magyar Ifjúság, stb. A legtöbben ezt mondják a rikkancsnak:

– Adjon mindegyikből!

Ebben is tobzódnak az emberek, a különböző rendű-rangú és színű újságokban, látni szeretnék, ki mit akar.

Az alakuló pártokról az utca embere nem sokat tud. Csak a plakátokat látja: Magyar Szociáldemokrata Párt, Kisgazda Párt... A Vig utcánál új szocdem helyiség, előtte egy ZIM kocsi. Azt mondják, a szocdemek rátették a kezüket az MDP csomó kocsijára. Ők voltak ebből a szempontból a legéberebbek. Azt is hallom, hogy az MSZT (Magyar-Szovjet Társaság) Semmelweis utcai székházában a KGP (Kisgazda Párt) vert tanyát, mint hírlik,

* 1957-től Népköztársaság útja, 1990 óta Andrássy út

utóbb egy csomó fegyvert találtak a pincében, valamint egy fiókban egy rakás emberi ürüléket ezzel a cédulával: „Az MSZT fel lendítéséért folytatott áldozatos munkáért!”

Egy-egy új párt alakulásánál jelentősebb volt Mindszenty* megjelenése. Délelőtt (október 31-én vagy november 1-jén?) a Szent István körúton mentem. Egyszer csak nyugtalanságot, mozgást észlelek: tank közeledik, fűlsüketítően lármáznak lánctalpai a kövezeten. Mögötte kis luxusautó, majd másik harckocsi, rajta nyolc-tíz géppisztolyos katona. Kórusban ordítanak (túlharso-gandó a tank dörgését), és az autóra mutatnak. Már hallani, mit kiabálnak: „*Mindszenty, Mindszenty!*” Most vonult be Budapestre a kiszabadult M. katonai kísérettel, s ment fel a várba. Sok járókelő megállt és integetett.

Újabb kép az utcáról. Egy-egy sarkon valamely betört kirakat előtt láda. Fölötte kézzel írt plakát: „*Ilyen tiszta a mi forradalmunk, így tudunk gyűjteni a harcok áldozatainak.*” S valóban, a láda őrizetlenül áll, tele százforintosokkal. Mennyi lehet benne? Talán ezer darab is. Persze, ki merne kivenni belőle? Hátha messziről figyel egy géppisztolyos. Mindenesetre az emberek adakoznak. Nem fontos a pénz, nem fukarkodnak, a forradalom áldozataitól nem sajnálják.

Emberék. Lángolóan támadó szelleműek, lelkesek, közöttük gonoszak, rosszindulatúak is, mások riadtak, zavartak. Egy délelőtt a körúton járva hallom, egy fiatal fiú – úgy 16 éves lehetett – szapora léptekkel siet tova, s közben ezt hajtogatja fojtott hangon, mégis érthetően: „*Mindenki égesse el a párttagsági könyvét!*” Valaki a kapu alatt megszólal: „*Nem kell, hadd lássuk, ki volt!*” Szomorúan, felbolygatva nézek a fiú után. Mit tegyünk?!

Másutt. A Magyar Ifjúság útján jövünk az újságíró szövetségből (most a Magyar Újságírók útjának is nevezhetnénk), az egyik sarkon Tóth Bence, volt szabadnépes: – Mit csinálsz?

– Szirmaihoz megyek – válaszolja –, most jött meg Moszkvából. Hív a pártközpontba.

* **Mindszenty József** (1892-1975), Magyarország utolsó hercegprímása, bíboros, Esztergom érseke.

Nem megyek vele, örülök, ha nem kell látnom az ottaniakat. Ő elmegy a pártba, megkérdezni, mi a helyzet. Valami kis remény lángja gyúlt azért bennem is. Hát ha jó hírt hall, valamit tudunk tenni, hogy a folyamatot megállítsuk, és a párt új erőre kapjon. Semmi. Ekkor már a november 4-i beavatkozás terve alakulgatott.

Magas, jóképű, barna férfi Horváth Gyula, a Beloiannis volt vezető mérnöke, a pártbizottság tagja.

– Mi újság az üzemben?

Nem tudja, október 24-e óta nem járt ott. Most bemegy megnézni a helyzetet.

Otthon is ideges vagyok. Nem jó egyedül lenni. Nem mondom el a feleségemnek, nem is mutatom, de már gondolok arra: esetleg értem jönnek fegyveresek, hiszen a környéken tudják, hogy a Szabad Nép munkatársa vagyok. Egyszer kitekintettünk a szomszéd Puskásék ablakából. A házzal szemben fegyveresekkel teli autó állt meg. Nem valami bizalomgerjesztő alakok: rosszul öltözöttek, vállukon puska vagy géppisztoly, másnak géppuskaszalag átvette a vállán. Elöl a sofőrház tetején golyószóró. Az ÁVH-nak bútorraktára volt velünk szemben. Ide jöttek, majd úgy tíz perc múlva, nagy megkönnyebbülésünkre, elvitorláztak. Ezekben a fegyverszünetes napokban, amikor a kormány már próbált valamilyen konszolidációt teremteni, kissé megnyugtatóbb látványt nyújtottak a kék ruhás rendőrök, akik hatósával-nyolcasával kezdtek cirkálni. Az úttest két szélén mentek libasorban, vállukon golyószóró, de látszott, félnek. Itt-ott lelőttek közülük valakit. Igaz-e vagy sem, akadt köztük átöltözött ÁVH-s. Egy nap mi is láttuk őket a Csalogány utcából befordulni a Gyorskocsi utcába. Óvatosan, lassan jöttek. A házmesterék megjegyezték.

– Ávósok.

– Honnan tudják?

Nevettek. Túl új a ruhájuk, de főleg nem vették le a sárga cipőt, erről mindenki rájuk ismert. Valójában sárga cipőben volt a négy rendőr. A házmester szerint nemsokára a Széna tér közelében egyiküket le is lőtték. Napokig ott feküdt holtan a Batthyány utca elején.

A házban nyugalom, senki feltűnően nem fejezi ki érzelmeit, a házmester barátságos.

Bújóska a Nádor utcában

Közben november 1-jén megindult a Népszabadság, az újonnan alakult MSZMP lapja. Ezzel megkaptam a választ a kérdésemre: már tudom, hová tartozom.

A szerkesztőség a pártközpont tömbben van, egyébként is a vezetők, akik egyben a kormány tagjai, a Parlamentben tartózkodnak. A Nádor utcában csak a széthullott apparátus összeverődött tagjai lődörögtek, egyelőre munka nélkül. Nem szívesen voltunk ebben az épületben. A régi pártra, az MDP-re* emlékeztetett, lépten-nyomon beleütköztünk a múlt kísérteteibe, akik a szektás, mondhatom, a gyűlölt csoporthoz tartoztak, a Rákosi-féle gárdához. Láttuk K-t, aki kellő műveltség és adottságok nélkül a sajtó főcenzora volt (az ő nevéhez fűződik annak a Togliatti-cikknek a megcsonkítása, amely a XX. kongresszusról és Sztálinról szólt). Salamon Pali** kijelentette, ha a Ganz Vagon munkásai megtudják, hogy volt párttitkárunk, Sz. ebben az épületben van, idejönnek és szétverik. Olyanok nyüzsgöttek itt, akiknek meggyőződésünk szerint nincs többé helyük a pártban, vagy legalábbis semmiféle funkcióban. De úgy látszott, e pillanatban jobb helye nem akadt a szerkesztőségnek. Kénytelen-kelletlen ide kellett járnunk. Mehetünk volna a volt Szabad Nép székházba is, bár ott Dudás az úr. Ő és a párt között érdekes viszony alakult ki. Tekintettel a kivívott szabadságra, Dudás kijelentette, mindenféle lapot enged kinyomtatni a székházban, még a kommunistákét is. A párt részéről Szántó Rezső és a lap oldaláról Földes István tartotta vele

* **Magyar Dolgozók Pártja**, 1948. június 12. – 1956 október 31., a sztálinista irányvonalat követő kommunista párt

** **Salamon Pál** (1930–) író. 1964-ben lépett ki a Népszabadság szerkesztőségéből, 1970-ben az MSZMP-ből, 1976-ban menekülnie kellett az országból. Önéletrajzi ihletésű családragénye [A Sorel-ház] világhírű lett.

a kapcsolatot. Rényi* és talán még valaki egész idő alatt a nyomdában tartózkodott, míg a kéziratokat általában tank vitte oda a Nádor utcából. November 3-án ugyan egy-két óráig úgy volt, hogy átköltözzünk a székházba, Dudás a rendelkezésünkre bocsát egy emeletnyi szárnyat. El is kezdtük ott néhányan a munkát, egy gépszobában magam is lediktáltam a Budapesti Szerszámgépgyárban készült riport felét – ekkor azonban megérkezett Takács Kálmán, és visszahívott bennünket a Nádor utcába. Az ok? A karhatalom el akarja fogni (el is fogta) Dudást, s félő, hogy a harc közben Dudás bennünket túszként ott fog.

Nem tudom, mennyire volt meggyőződés vagy taktika Dudás gesztusa, mindenesetre hivatkozott erre a későbbi tárgyaláson, és Földes Istvánt ki is hallgatták ez ügyben. Persze azért Dudást ki-vezték.

A szerkesztőségi élet tehát a Nádor utcai székházban zajlott. Az ügyeket Fehér Lajos** vezette, segédkezett Takács Kálmán és Pándi, úgy tizenöten hordtuk az anyagot. A munka a negyvenhetes időkre emlékeztet, akkor is úgy délután és estefelé állt össze a lap. Most kevésbé derűs a hangulat, bár nem estünk pánikba. Néhányan kijártunk az üzemekbe, az utcára, mások a külpolitikai híreket dolgozták fel, ki pedig a Parlamentbe ment a kormány és a párt vezetőinek új határozatait lesni. A cél: megnyugtatni a kedélyeket, felvételni a munkát.

A légkör nem volt kedélyes. Egyszer csengett a telefon, a festőművész-feleség Fónyiné*** jelentkezett, s elmondta: nemrég jártak nála nemzetőrök. Kikérdezték, s azt mondták, ne hagyja el a lakását. Nagyon udvariasak voltak, mégsem megnyugtató a láto-

* Rényi Péter (1920-2002) a Szabad Nép kulturális rovatvezetője (1954-1956), majd a Népszabadság főszerkesztő-helyettese (1956-1988), az MSZMP befolyásos embere

** Fehér Lajos (1917-1981) újságíró, politikus, az MSZMP PB tagja, a Kádár-korszak meghatározó agrárpolitikusa, miniszterelnök-helyettes. 1956 novemberétől néhány hétig a Népszabadság főszerkesztője

*** Fónyi Géza (1899-1971) festő, mozaikművész

gatásuk. Igaz, Fónyiné funkcionárius-házban lakott, s a nemzetőrök nyilván ávósokat kerestek. E hír és sok más hallatára, mely arról szólt, hogy egyes kerületekben kezdik összeszedni a funkcionáriusokat, volt, aki úgy döntött, nem megy haza. Elsősorban azok, akik hasonló funkcionárius-házban laktak.

Előfordult, hogy hirtelen el kellett oltaniuk minden villanyt. Nyugtalanág keletkezett az utcán, lövöldözés a közelben. Bár a karhatalom már igyekezett rendet teremteni a városban, le is fegyverezett igazolvánnyal el nem látott csoportokat, a járás-kelés egyáltalán nem volt még biztonságos este. Ami pedig a Nádor utca 28-at illeti, csak valakinek ki kellett volna adnia az utcán a jelszót, hogy ávósok vannak a pártházban, s már ideözlönlik a tömeg. Megismétlődhet, ami a Köztársaság téren történt. Ezen az estén jegyezte meg keserűen Fekete Sanyi:

– Lehet, hogy egy lámpaváson fogok lógni Betlennel.

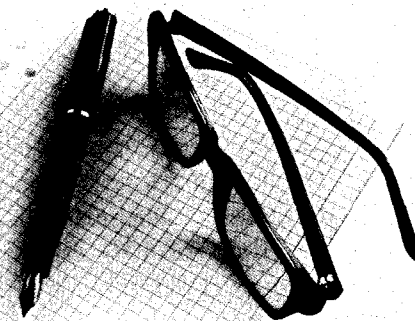
Már látni, hogy az ávósüldözés felfokozott hisztéria következménye – az azonban tény, hogy ezt az intézményt csaknem mindenki gyűlölte. Kommunista és nem kommunista egyaránt. Magam is írtam – ha jól emlékszem, eléggé sikerült – glosszát november 3-án, ezzel a címmel: „Kit védett az ÁVH?” Megírtam, hogy az ÁVH elsősorban is kommunistákat irtott és üldözött, és nem a kommunistákat és a pártot védte október 23-a után, hanem Gerőéket. A kéziratot Pándinak adtam, tetszett neki, de kijelentette, másnap hozzuk, előbb olyan cikket kell közölni, amely az utcai pogrom ellen szól. Igaza volt, bár az ÁVH-tól való elhatárolódás sem látszott feleslegesnek. Másnap november 4-e volt, s ekkor már nem jelenhetett meg a glossza. Azóta az ávósok, akik közül néhányat megengedhetetlen módon kínzott halálra az utca, a legjobb kommunistákká léptek elő.

A Nagy Imre-Kádár János korszak Népszabadsága rövid életű volt, mindössze két száma jelent meg, egy pedig a nyomdába fuladt. Milyen lap volt, nem is tudom, azoknak a napoknak a bizonytalanságát, tapogatózásait, próbálkozásait tükrözte, még a szerkesztőség összetétele is naponta változott. Úgy hallottam, tárgyaltak megfelelő szerkesztőbizottság összehívásáról. Méray, Novobáczky, Gimes neve került szóba. Ha az a bizonyos többpárt-

rendszer megmarad, minden bizonnyal ezek az emberek – „a legjobb kommunista erők” – e lap köré tömörülnek. De a november 4-i beavatkozás más fordulatot adott a dolognak, és az újságírókat szétszórta.

A szovjet csapatok bevonulásakor, tehát 1956. november 4-én azonnal ott hagytam a Népszabadságot és a pártot. Olyan rendszert – mondtam –, amely a néppel szemben idegen tankokra támaszkodik, nem fogadok el. Miután sokan voltak ezen a véleményen, elkezdődött a magyar újságírók sztrájkja. Néhány hétig csak a Népszabadság, és ideiglenesen, Népakarat néven a Népszava jelent meg. Forrongott, pezsgett az újságíró társadalom, tiszteletreméltó kivételektől eltekintve, a saját levében.

1956.
november 13.

Újságíró gyűlés az Írók Házában

Ma délelőtt összegyűlt 100-150 újságíró az Írók Házában. Az összejövetelt Vadász kezdeményezte, de maga a megbeszélés messze túlnőtt a kezdeményező elképzelésein, könnyen túl is nőhetett, mert Vadásznak, aki a MÚOSZ* főtitkára, semmiféle elképzelése sincs, nyilván csak a saját személye, sorsa érdekli.

A megbeszéléseken természetesen a magyar újságírók álláspontjának megfogalmazása került napirendre. Az Írók Házának tárgyalóterme – mintegy a helyzet szimbólumaként – telve üvegcserepekkel, az ablakon befűjt a szél, s a vitát időnként egy-egy percre abba kellett hagyni, mert a hangot elnyomta az ablak előtt elvonuló szovjet tankok láncfalpainak zaja.

Ez azonban nem akadályozta a vélemények kifejezését. Többfajta álláspont alakult ki. A legradikálisabbakat Kende Péter fejtegette ki. Lényege: a szovjet csapatok azonnali kivonása, a nyugati határ megnyitása a segélyküldemények előtt (Boldizsár: „...és a fasiszták előtt!”), a Nagy Imre kormány hatalomra lépése, magyar

* Magyar Újságírók Országos Szövetsége

karhatalom szervezése, semleges Magyarország. Ezt a javaslatot (úgy tetszett) a többség fenntartással fogadta. Elvben sokan egyetértenek Kende pontjaival (Gimes Miklós kifejtette: nem csak egyetértenek, a Kádár-kormányt hazaárulónak is tartja), de az aggodalom két okból bukkan fel. 1./ nem reális pontok: a szovjet csapatok itt vannak, övük a hatalom, tehát valami elfogadhatóbb tárgyalási alapot kell keresni, 2./ Mi lesz az ellenforradalmi veszéllyel? Ha visszaállítjuk a november 1-3-i állapotokat, nem szabadul-e el láncairól ismét az ellenforradalom, nem söpri-e el mindazokat, akik szocialista demokráciát óhajtanak? Miközben Kende javasolt, több szenvedélyes hang közbe is szólt:

– Arra nem gondolnak, hogy kommunistákat és zsidókat gyilkolt az ellenforradalmi banda?

Kende erre azt felelte, hogy most nem ez a fő veszély. Persze az én véleményem szerint az ellenforradalom is változatlanul itt settenkedik, a kérdés, hogy a szovjet csapatok azonnali kivonulása és a november 1-3-i állapotok visszaállítása után nem csapna-e az égig a fehérterror hulláma.

Reálisabb és rokonszenvesebb az a platform, amelyet Pethő Tibor* olvasott fel, s amelyet tegnap a Magyar Nemzet szerkesztősége fogadott el. Ennek lényege: a szovjet csapatok szakaszonként vonuljanak ki, a Kádár-kormány egészüljön ki a Nagy Imre kabinet tagjaival, a Varsói Szerződésből lépünk ki, védjük meg a szocialista vívmányainkat, s az október 23-i forradalom eredményeit. Amíg ezt el nem fogadják – nem nyúlnak tollhoz, tehát a Magyar Nemzet nem indul meg. Ez a platform megnyerte a többség tetszését. Reálisabb tárgyalási alap, némileg hasonlít is az írók és más értelmiségi szervezetek platformjaihoz, csak konkrétabb.

Végül is határoztunk, hogy az újságíró közgyűlés előkészítő bizottságából és abból a forradalmi bizottságból, amely október utolsó napjaiban alakult, spontán ideiglenes intézőbizottság alakul, amely megszövegezi az újságírók feltételeit. Ebben szerepel a Magyar Nemzet platformja, plusz az a kitétel, hogy a jelen

* **Pethő Tibor** (1918-1996) újságíró, országgyűlési képviselő, 1960-tól a Magyar Nemzet főmunkatársa, később főszerkesztője

Kádár-kormányt nem ismerjük el. Újságot csak akkor fogunk írni, ha feltételeinket elfogadják. Ezt a platformot tudomására hozzuk azoknak, akik jelenleg a Népszabadságnál dolgoznak, s ha nem vállalnak közösséget – elhatároljuk magunkat tőlük. Van, aki így fogalmazta meg: kiközösítjük őket.

Végül elfogadtunk egy tiltakozó táviratot a Belügyminisztériumhoz, a szovjet nagykövetséghez és a szovjet erők parancsnokához, amelyben tiltakozunk három újságíró letartóztatása ellen. Három újságíró – Csatár Imrét, Réti Ervint és Nagy Tamás közgazdászt*, akik a jugoszláv követségen jártak, kijövetelükkor igazoltatta és letartóztatta az NKVD** járőre.

NKVD? Újra megjelent a sztálini vezetésnek ez a félelmes és gyűlöletes intézménye, s folytatja a katonai igazgatáson túl, és tőle függetlenül, üzemelt. Nagy Imre, Losonczy és Donáth a jugoszláv követségen vannak, az oroszok ezt tudják, attól tartanak, hogy Nagy Imréék szervezkednek a Kádár-kormány ellen, ezért ellenőrzik a jugoszláv követséget. Az a hír járja egyébként, hogy Kádárék szeretnének tárgyalni Nagy Imrével, de ő – teljesen érthető – nem hajlik erre. Arról is beszélnek, hogy jugó politikusok tárgyalnak Moszkvában a magyar helyzetről. Ideje is valamit tenni, a Kádár-kormány teljesen elszigetelt, a munkások nagy része még mindig sztrájkol, és a párttagok jó része is elhatárolja magát tőle.

Még valamit Kende és Gimes álláspontjáról. A legjobb valóban az lenne, ha semleges országgá válnánk, amelyben demokratikus pártok koalíciója kormányoz. De mi a biztosíték, ha most hirtelen újabb fordulatot tennénk, hogy nem tör ki az ellenforradalom? Nincs ilyen biztosíték, mégis, ha álláspontunkat következetesen végigvisszük (legalábbis az enyémet), akkor valóban szabaddá kell tenni a népi erők előtt az utat, ha ez kilengésekkel fenyeget is.

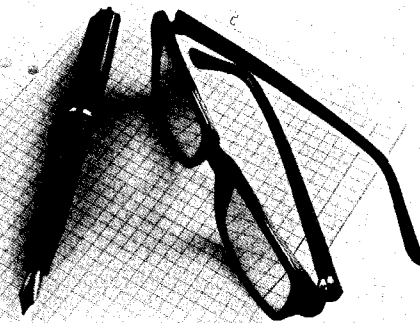
* **Csatár Imre** (1918-2003) 1956-ban a Szabad Ifjúság főszerkesztője, 1957-től a Magyar Nemzet olvasószerkesztője.

Réti Ervint (1928-2015) 1956. november 9-én a szovjetek börtönbe zárták, november 17-én szabadult. 1956 és 1992 között az Esti Hírlap külpolitikai rovatvezetője.

** Szovjet Belügyi Népbiztosság

Kik támogatják Kendéék álláspontját? Vagy azok a tiszta szándékú emberek (kevesen vannak), akik elég bátrak, hogy szabad, demokratikus állami életet követeljenek az ellenforradalmi erőkkal terhes körülmények között, személyi biztonságukat is kockáztatva. A másik fajta kevésbé tiszta szándékú, s nyilván csak nyitánynak tekinti az eredményt más jobboldali vagy fasiszta akciókhoz.

1956.
november 14.

Egy délutáni látogató

Tegnap délután meglátogattam Marko Zigmund, a jugoszláv sajtóattasé. Kissé tartottam e látogatás kölcsönösen kellemetlen következményeitől, tekintve, hogy néhány nappal ezelőtt letartóztatott az NKVD három újságíró, akik a jugoszláv követségen voltak. Hátha figyeli az NKVD Zigmundot is, hová megy? Z. telefonon megnyugtató, hogy nem lát semmi veszélyt.

Sajnos csak rövid ideig tartózkodott a lakásomon, láthatóan az volt a célja, hogy információt gyűjtsön (bár én kezdeményeztem a jövetelét). Közben megkérdezte, nem szenvedtünk-e hiányt élelmiszerben. Jugoszláviai utam óta jó viszonyban vagyunk, ez indokolja a látogatást és a személyes érdeklődést.

Kifejtettem álláspontomat, amelyet most csak röviden, egy mondatban foglalok össze: súlyos hiba volt a szovjet csapatok behívása és Budapest összelövetése, a sokat hangoztatott ellenforradalomnak a koalíciós kormány erejével kellett volna gátat vetni. Ő – nyilván a jugoszláv álláspontot képviselve – azt válaszolta erre, hogy a koalíciós pártok nem léptek elő konkrét programmal, nem biztosították félreérthetetlenül a szocialista vívmányokat,

hanem taktikáztak, Nagy Imrével akarták kikapartatni a gesztenyét, hogy ezután maguk vegyék kezükbe a kormányzást. Először hiba volt behívni az oroszokat, másodszor azonban szükséges. Általában ezen az állásponton vannak a külföldi népi demokratikus pártok, és az olasz, valamint a francia kommunista párt. Jobban kellene ismernem nézeteiket, de így is az a véleményem, hogy túl nagy perspektívában szemlélik a magyar eseményeket – nem vezetési és nem népi szempontból, hanem hatalmi egyensúly szempontjából, és ez új társadalmi konfliktusokat rejt magában.

Elmondom Zigmundnak az újságíró gyűlésen történeteket, minden nagyon érdekelte.

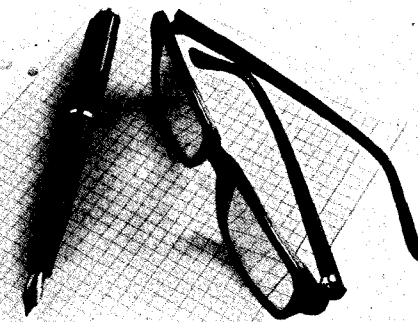
Ez természetes is. A jugók nagyon érdekeltek a magyar ügy megoldásában. Kissé két tűz között vannak: nem tetszene nekik a többpártrendszer (Gyilaszt* azért ítélték 2 évi börtönre, mert kétpártrendszert akart); nem kívánják, hogy Magyarország polgári demokratikus jellegű útra térjen, ez esetleg bomlasztólag hatna az ő rendszerükre.

De nem lehet rokonszenves nekik a szovjet beavatkozás sem (bár szükségesnek tartották), két okból. Az történt Magyarországon, ami náluk 1949-ben, és utána ugyanazzal fenyegettek, amivel Sztálin Jugoszláviát. Kettő: egy erős szovjet hadsereg a jugoszláv határon – akárhogya is van, bármennyire is szépen meg egyeztek Belgrádban és Moszkvában Tito és Hruscsov – mélyen nyugtalanító. Tito politikája ma már a Szovjetunióval való együttműködésen alapszik. Nem véletlen, hogy állítólag jugoszláv politikusok tárgyalnak Moszkvában a magyar ügyről.

Zigmund elment, s megígérte, valamelyik délelőtt eljön.

* **Milovan Gyilas** (1911-1995) politikus és író, Jugoszlávia egyik vezető kommunista ideológusa. Tito harcostársa volt, de később bírálta Tito rendszerét.

1956.
november 14.

A pesti utcák

Nem nagyon szerkesztgetem ezt a riportszerű leírást, csak valamennyire csoportosítom.

A budapesti utcákon járok a forradalom után – illetve! –, tegnap Kende azt mondta, hogy a forradalomnak nincs vége! Így van, legfeljebb a fegyveres harcnak, remélhetőleg.

Először az emberekről. Rengetegen járnak az utcán, vásárlók és nézelődők. Csaknem mindenkinél táska, szatyor vagy hátizsák. Ki határozott céllal megy, ki azzal, hogy ha valamit lát, megveszi. Az üzletek előtt hosszú-hosszú sorok. A Vörösmarty téri áruháznál száz-százötven méteres hármassor, négyes sor, de lehet, hogy körülöleli a tömböt a másik oldalon. Valamennyi Váci utcai bolt előtt ugyanez a látvány. A Belváros az értelmiség és a polgárság vidéke, szabadul a pénztől. Inflációtól fél, s nem alaptalanul. Még ha be is indul rövidesen a munka, számíthatunk bizonyos inflációra, hiszen három hete nem dolgozik senki, de fizetést kap. S ha el is kezdik a munkát, amíg az élet és a kooperáció helyrezökken, eltelik egy kis idő, de a fizetéseket azért ki fogják adni. Ma találkoztam az Andrássy úton Berndorfer doktor sógorával, Csepelről jött. Nem dolgoznak. A munka felvétele? Jó tervgazdálkodásunk most is nehezíti a dolgot – nincs nyersanyag és félkész áru tartalékuk!

No de visszatérek a Váci utcába. Úgy látszik, vásárlási hisztéria

vett erőt az embereken. Az élelmiszerellátás viszonylag rendes, most az iparcikkek lettek igen kapósak. Még a játékszerek és a porcelánszobrokat és csecsebecséket áruló bolt bejáratánál is sorban állnak. Persze ez jobb, mintha élelmiszert vásárolnának fel. Valamelyest rokonszenves a mindenáron vásárló típus – hadd vegyen akár selejtárut is! Nem sajnálom. Úgy hallottam ma, hogy a Belkereskedelmi Minisztérium raktárában másfél milliárd értékű áru fekszik, nyilván főként exportból itt maradt textil. Tudnak adni a pénzért valamit. Most veszem észre, hogy még mindig úgy gondolkodom, mint régebben, azonosítva magamat az állammal és annak intézkedéseivel – pedig ma már nem azonosulok! Még csak annyit a sorbanállásról, hogy a Ráday utcában járva egy „Fényképész” tábla alatt is sorban álló embereket láttam. Az első pillanatban azt hittem, hogy fényképezésre várakoznak. Kiderült, hogy egy háztartási bolt is van ott, oda mennek, de a nagy sorbanállási mozgalom közepette már azon sem lepődtem volna meg, ha néhányan gyorsfényképbe akarták volna fektetni a pénzüket.

Milyen az utca képe? A Belváros még istenes, de amint kiérek a Kálvin térre, kezdődnek a romok, törmelékek. Lidércnyomásos látvány. Az ember szeretné behunyni a szemét, aztán kinyitni abban a hiszemben, hogy mindez csak álom volt, az utcák és a házak épek, nincsen rom és felszakított úttest, betört ablak és életlenül lógó villamosvezeték. De sajnos mindez való, tébolyító és kétségbeejtő való. Sebek, szörnyű sebek a város testén, amelyet a forradalmi munkás-paraszt kormány hívására interveniált szovjet tankok okoztak. „Vándál pusztítás!” „Mennyit romboltak ezek az oroszok?” Ezt hallja az ember az utcán; a hömpölygő tömeg csak nézi, jár a kövek között, s a látvány csak táplálja, táplálja a gyűlöletet a Szovjetunió, s vele minden ellen, ami szovjet vagy kommunista. A vörös csillag és a vörös zászló a pusztítás és az erőszak szimbóluma lett, egy évtizedre vagy még annál is többre.

A Rákóczi úttól az Andrássy útig jóformán nincs ház, amely ne kapott volna belövést. Minden lyuk mögött legalább egy többé-kevésbé tönkrement vagy bemocskolódott szoba. Fél-egyméteres rés a falban, mögötte a szobában széthullott téglák, por, vakolat, az ablakkeret szétfröccsent szilánkjai, tönkrement bútor,

esetleg a lángok martalékvá lett szekrény, könyvtár, szék, fotel, függöny. Nagynénémék egyik szobája teljesen kiégett ruhástól, terítőtől, csecsebecsétől.

De van még tragikusabb látvány is: a Lenin körút* és a Barcsay utca sarkán álló szép háromemeletes ház földszintjén bútor mintautüzlet volt. A földszint és az emelet jó része teljesen kiégett, a ház közepe körülbelül egy lakásnyi szélességben a tetőtől kezdve lezuhant. Lent egy emeletnyi magasságú törmelékdomb: deszka, T-vas, téglák. Feljebb a volt szobák udvari falán ajtók lógnak a levegőben, fent a harmadik emeleten szép sárgára festett fal közepén véletlenül épségben maradt festmény.

A járda nem is járható, a törmelék hegyet alkot, de már kezdik fent is takarítani az épületet, a törmelék sűrű port, füstöt eregetve hull alá. Nem is tanácsos a járdán kószálni, ki tudja, mikor zuhan le egy félig leszakadt erkély, csonka oszlop?

De az utca közepén is nehezen mozog a hömpölygő tömeg. A Dohány utcánál a forradalmárok felszedték a síneket és az utca-köveket – barikádot építettek; ugyanilyen vonal volt a Wesselényi utcánál. Úgy látszik, ezt a szakaszt védték, ezért oly szörnyű a kép. Akinak csak az ablakai törtek be, szerencsésnek érzi magát.

Miért kellett ezt tenni, miért kellett a kommunizmusnak és a szovjet névnek a végső kegyelemdöfést megadni, miért kellett így pusztítani? Talán másutt még részletesen megfogalmazom magamnak álláspontomat, érveimet: nem volt elkerülhetetlen a szovjet csapatok behívása! Most csak azt jegyzem meg, hogy ha ilyen hatalmas erejű páncélos hadsereg támadott meg bennünket, nem kellett volna a reménytelen fegyveres harcot folytatni, hiszen a szovjet tankok minden puskalövésre egy vagy több ágyúlövessel válaszoltak. Ahonnan a felkelők (köztük a végén politikai célokat nem követő felelőtlen fegyveresek is) lőttek, azt a házat halálra ítélték. Meg kellett volna gondolni. Ez persze nem változtat azon a tényen, hogy a fő, a kiinduló hiba a szovjet csapatok behívása volt.

Itt-ott a falon géppel írt vagy sokszorosított kiáltványok. Ma há-

* A Nagykörút neve 1950-1990 között (ma Szent István, Teréz, Erzsébet, József és Ferenc körút)

romfélét láttam. Az elsőt a Kálvin téren. Még november 7-i dátumot visel, nyilván a budapesti harcok idején készült. Aláírása: „*Vérpecsétünk*”. Majd: „*Főhadiszállás*”.

– Harcoljatok az igazságért, ha mi elesünk, folytassátok ezt a harcot! – mondja a kiáltvány, melyet nem tudok szó szerint idézni. – Ne higgyetek se a keleti, se a nyugati propagandának, nekünk nem kell se szovjet paradicsom, se nyugati mennyország, a magunk életét akarjuk élni! Ne a kommunizmust döntsétek meg, hanem az áruló kommunista vezetőket!

Szaggyatott mondatok, sok felkiáltójellel, érezni, hogy a forró hittel halálba menők kiáltása volt ez, a bármilyen színű nagyhatalmi politikából s az ezt kiszolgáló honi vezetőkbeli való kiábrándult, de a népben és a szocializmusban hívő emberek kiáltása. Ez a gépelt cédula: elhalt kiáltás a Kálvin téren. Vajon hol vannak? Nem lehetne rájuk támaszkodva tisztázni a helyzetet?

A következő két kiáltványt a körúton láttam egymás mellett. Az egyik a Ganz vagongyár munkástanácsáé, s a következőket kívánják a munka felvétele ellenében: a szovjet csapatok vonuljanak ki Budapestről és a városokból támaszpontjaikra, majd adjanak elfogadható határidőt az országból való kivonulásra; alakuljon új kormány Nagy Imre és Kovács Béla részvételével; adjon a kormány elfogadható határidőt az általános titkos választásokra, amelyen az 1945-ös koalíció öt pártja indulna; az ÁVH valóban szűnjön meg; az ország legyen semleges; engedjék be az ENSZ-küldötteket; a rádió és az újság mondjon igazat. Gyárat-földet vissza nem adunk!

Mellette az Egyetemi Forradalmi Ifjúság papírja. Eszerint: Nagy Imrét és Malétert engedjék szabadon (Maléter nyilván szovjet fogoly, N. I. a jugoszláv követségben van), a november 3-i N. I. kormány jöjjön vissza; a Szovjetunió tekintse magáénak az ENSZ határozatát, mint Anglia és Franciaország. Ne higgyetek a Kádár-klikknek!

Sok a közös vonása ennek a két kiáltványnak, egy lényeges különbséggel: a Ganz Vagoné elismeri a Kádár-kormányt tárgyalófélnek, a másik nem. Az előbbi, a munkásoké a realisabb álláspont, hiszen a szovjet fegyverekre támaszkodó, s szándékában sok jót akaró kormány itt van, nem lehet semmibe venni – mindezenekre nem engedi semmibe venni a szovjet katonai hatalom.

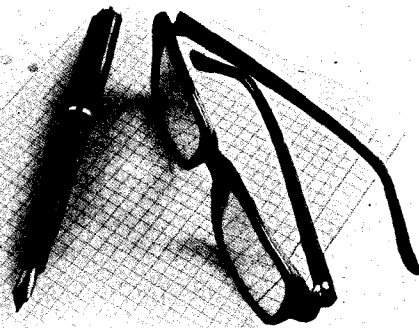
Kritikus pont a semlegesség – ebben az ország lakóinak 95 százaléka egyetért, egyes pletykák szerint az MSZMP Intéző Bizottsága is. Ami az öt pártot illeti – nagy kérdés. Szirmai szerint Kádárnak is az a véleménye, hogy az egypártrendszer megbukott, egyetlen párt nem tudja vállalni az ország vezetését. De mit szól ehhez a Szovjetunió, és hogyan oldják meg? Egyáltalán, ha mindez megvalósul, miért volt szükség a szovjet beavatkozásra és a mértéktelen pusztításra? A fasiszta veszély miatt?

Fasiszta veszély volt (van is), volt pogrom, népítélet, elszabadult a düh, s felszínre került a csöcselék is.

Megjelentek horthysta és reakciós emberek a tanácsokban, a parlamentben, fasiszta vezetés alatt fegyveres csapatok is működni kezdtek. Mindezek ellenére az a véleményem, hogy az ellenforradalmi csoportokat le lehetett volna gyűrni belső erővel és a Szovjetunió erkölcsi-diplomáciai támogatásával. Ha Nagy Imre és Kádár János erélyesek és határozottak – sajnos nem voltak azok. Melyek azok a demokratikus erők, amelyekre N. I. támaszkodhatott volna? A mai helyzet visszaút erre. Hadd hivatkozzak a fenti három kiáltványra: a harcoló ifjak kiáltására, hogy ne döntsék meg a kommunizmust; a Ganz Vagon munkástanácsának véleményére, hogy gyárat, földet vissza nem adunk; az értelmiség kiáltványára, mely szerint szocialista demokráciát akarnak.

Tegnapelőtt egy régi ismerőssémmel találkoztam hazafelé jövet a Lánchídon. Tiszt, most civilben jár. Nem tudom, miért. Társaságában volt egy fiatalember a Katonai Kiadótól, s ő mondta el a következőket. November első napjaiban megjelent a Honvédelmi Minisztériumban három horthysta tábornok, és átvette az intézkedési jogköröket. Ezt látva a tisztok – jórészt munkás- és parasztfiúk – hazamentek, mondván, ilyen vezetés alatt nem szolgálnak. Miért nem hajították ki a három horthystát? Mert nem tudták, mi a helyzet. De miért nem tudták, miért nem fordult hozzájuk, miért nem világosította fel őket a N. I.-kormány? Valóban kicsúszott a kezéből az irányítás – de ennek nem az lett volna a helyes megoldása, ami történt, hanem az, hogy a Szovjetunió és Kádár János azonnal és gyors segítséget ad Nagy Imrének és a koalíció valóban demokratikus szárnyának.

1956.
november 16.

Vélemények a helyzetről

Manapság egy dologban száz ember közül kilencvenkilenc egyetért, s ez: nem szabadott volna idáig engedni a pusztítást, a beavatkozást. Ezen az alapon azonban sok árnyalat és különbség mutatkozik a véleményekben. Néhányat (még nincs sok tapasztalatom, kissé lusta és lassú vagyok) leírok.

Szomszédom Puskás Ferenc, az Akadémia Nyomda igazgatója, egykori nyomdász. Húséges és lelkes párttag volt, néhány évvel ezelőtt még párttitkár is szülőföldjén, Dunakeszin. Gyűlöli az ellenforradalmat, rendes, demokratikus érzelmű ember, s félti magát, családját, a lakást, a nyugodt életet. Nem lesz párttag (hacsak újból virágozni nem fog s teljesen szilárdnak nem bizonyul a pártélet). Kiábrándult a pártból, de kormányhű. Egyébként ma már nem érdekli, hogy kapitalizmus lesz-e vagy szocializmus, csak háborítatlanul, pogromveszély és nyomorveszély nélkül élhessen. A népről nincs túl jó véleménye, a munkástanácsok hatalmában és vezetőképességében nem bíz, legalábbis kételkedik: valamilyen ellenőrző szervezetet, például szakszervezetet képzelne föléjük, még az üzemben belül is.

A sztrájkot elítéli, anarchizmusnak tartja, de elítéli a szovjet rombolást is – bár szíve mélyén örül, hogy az oroszok gátat vetettek az ellenforradalomnak.

Gillemot László a Műegyetem rektora, a fémtechnológia világhírű tudósa. Nem én beszéltem vele, hanem Szántó Pista barátom, Gillemot munkatársa.

– Jól elrontották barátaid és elvtársaid ezt a dolgot – mondta Pistának. Mélyen rokonszenvezik a harcoló fiatalokkal, lelkesen írta le, milyen ügyesen használták fel az egyetemisták azt, amit a katonai órákon tanultak. Például a körtéri csatában. Szépen beengedték a tankokat, s amikor azok egymás hegyén-hátán állva már nem tudtak mozogni, lőni kezdték őket. Az egyetemen egyébként némaság: addig nem indítja meg az oktatást, amíg egyetlen fiatal is akadályozva van a szabad közlekedésben. Vagyis amíg egyetemistát letartóztatásban, fogságban tartanak. Szemmel láthatóan a passzív ellenállást vallja, nem ismeri el a Kádár-kormányt, ma Magyarországon a vezetést csak a szociáldemokraták és a kisgazdák részvételével tudja elképzelni.

– Mi az a platform, amely a kibontakozás alapja lehet? – kérdezte tőle Pista barátom.

– A gyűlölet – válaszolta Gillemot, bár belátta, hogy ez negatívum csupán. Érdekes, hogy nem ítéli el teljesen a kommunistákat. Mondta, hogy 1949-ben abban a bizottságban, amely Sztálinváros és a kohómű építését készítette elő, találkozott okos, vezetőképes kommunistákkal, Donáth és Köböl nevét említette. Egyébként ő ellenezte a vasmű építését, ezért Gerőék csendben kihagyták a bizottságból. Szerencséje, hogy ennyivel megúsza.

Domján József a házmesterem. Végig a felkelőknek drukkolt, állítólag fegyverrel is elment volna harcolni az oroszok és az ÁVH ellen, ha a felesége engedi. Most már letett az ellenállásról. Néhány nappal ezelőtt mondta, hogy fel kell venni a munkát. Lehet egyébként, hogy csak nekem, mert azt hiszi, hogy Kádár-párti vagyok. Kint volt Újpesten, valami textilszövetkezetben dolgozik. Sztrájkolnak – hozta a hírt s hozzátette – a marhák. Ha őszintén mondta, úgy a csendes belenyugvás beszélt belőle.

Apósom, Potoczky Imre jelenleg raktáros a Csepel Autógyár-

ban, valamikor munkás volt ő is és az anyósom is, de a harmincas években fűszerüzletet nyitottak Pesterzsébeten. 1949-ben tönkretette őket sok más kiskereskedővel együtt a népi demokratikus állam. Szerény, becsületes emberek, a munkásréteghez közelálló, kispolgári gyűjtögető fajta.

Ha már a volt fűszerüzletnél tartunk, hadd írok erről. Saját kis földszintes házukban rendezték be vidéki módra a boltot. Most egy utált lakó él az üzlethelyiségben.

Apósom: „Rákosi még a sportcsarnoki beszédében kijelentette, hogy a kiskereskedőknek semmi bántódásuk nem lesz (milyen jól emlékeznek a beszédre!). Megvédjük a kisemberek magántulajdonát, mondták a kommunisták. S aztán úgy vágtak ki az üzletből, hogy csak úgy füstölt.”

Valóban, Szirmai is mesélte, akit a párt akkoriban a kiskereskedők szervezésével és becsapásával bízott meg, hogy tudatosan csalták lépre ezeket az embereket, hitegették. Aztán elvágták a nyakukat – a párt és a szocializmus nevében. Miért? A kiskereskedők veszélyeztették volna a szocialista építést? Fenét! Legfeljebb jobb, hajlékonyabb, differenciáltabb lett volna a kereskedelem, ha nem csak állami, hanem erős magán ága is van. De ami ennél a kárnál talán még nagyobb: a kommunista ígéret hitele veszett el. Ezt a hamis ígéretet apósom nem tudja elfelejteni és megbocsátani. Elvették tőle azt, amiért egész életében dolgozott, s azóta mindent, amit kommunista mond, hazugságszámba vesz. Így tekint a Kádár-kormányra. Hiszen jobb lehet-e Rákosiéknál, ha behívta az oroszokat, s ilyen pusztítást végeztetett?

– Piszkos munkát. Ugyanolyan, mint Rákosiék, nem magyarok, orosz érdekeket szolgálnak ki – dohog.

– Kádár is szenvedett Rákosi börtönében – vetem ellen.

– Akkor miért hívta be az oroszokat, miért nem segített Nagy Imrének? Rendbe lehetett volna hozni úgy is a dolgot. Csináltak volna valami Tito-féle megoldást, de olyat, ami magyar, s a mi érdekünket nézi!

Ő is, anyósom is, gyűlölik a kommunistákat azért, amit tizenegy év alatt tettek, s mégis, reálsan nézve a helyzetet, nem foglalnak állást a szocializmus ellen, csak emberséges és magyar legyen.

Bizonytalanság, rettenetes bizonytalanság van bennük.

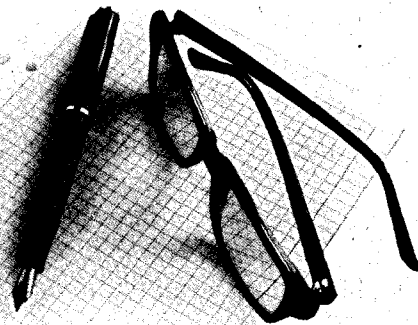
Íme, mit gondolnak az inflációról. Nem hiszik, hogy fenyeget – mert a kormány figyelmeztet rá.

– A kormány – mondja apósom – azért beszél inflációról, hogy az emberek elvásárolják a pénzüket, s aztán kénytelenek legyenek abbahagyni a sztrájkot, mert pénz, kenyér nélkül maradtak.

Biztos, hogy ilyen vonása is van ennek a vásárlási láznak. De még sincs igaza apósomnak: infláció fenyeget, s valamelyest bizonyosan lesz is.

Hamarosan beszélni fogok munkásokkal. Kíváncsian várom a véleményüket.

1956.
november 16.

A sztrájkról

A sztrájk tegnap elméletben véget ért. Huszonnégy napig tartott. Tartalma időnként némileg változott – de a fő követelés mindvégig ez maradt: „*A ruszkik menjenek haza!*” Időközben követelték a Nagy Imre kormányt, az ÁVH felosztatását, koalíciós kormányt, stb. Mikor november 2-án és 3-án, a koalíció kezdetén voltunk, már csaknem megindult a munka – legalábbis minden koalíciós párt, minden újság erre biztatott, még Mindszenty is rádióbeszédében. Aztán jött az orosz beavatkozás – és a sztrájk ismét fellángolt.

Mikor az emberek négy-öt nappal ezelőtt már látták, hogy a fegyveres harc eldőlt, a szovjet túlerő letaposta a felkelést, megszűntek a vélemények a sztrájkot illetően. A lakosság fele (vagy talán még sokkal több) szívesen felvette volna a munkát, nyugalomra, rendes életre vágyva, s látva, hogy a sztrájk viszi lefelé a gazdasági és a morális lejtőn (fosztogatások, stb.) az országot. A másik fél azonban nem akart még dolgozni, részben az oroszok és a bábkormány iránti gyűlöletből, részben a már végletekig felkorbácsolt nemzeti sértődöttség miatt (kis részben messzebbmenő politikai számítások miatt). Sokakban rendkívül mély, és nem indokolatlan a bizalmatlanság az oroszok és a velük egyívású kommunisták iránt. „*Nem csapnak-e be megint? Ígérnek fűt-fát, azután megint*

igába hajtának, mint tizenkét évig tették?” Sok munkásnak ez volt a véleménye: itt az utolsó alkalom, hogy jogainkat kiharcoljuk, ha munkába állunk – vége, eldobtuk utolsó harci eszközünk! Ez igaz, ha nem is a teljes igazság. Követeléseikre jellemző a Ganz Vagon munkástanácsának kiáltványa.

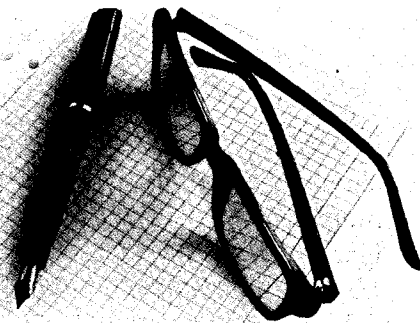
Volt és van egy csoport, amely a sztrájkot az összeomlásig kész hajszolni, ez talán többségben szélsőséges érzelmű. Valószínűleg ezek lőttek a munkába álló sofőrökre, ők dobtak kézigránátot azok közé, akik már öt nappal ezelőtt, a kormány első felhívására munkába próbáltak állni.

Most miért indul meg a munka? Bizalommal vannak a Kádár-kormány iránt? Aligha, bár a munkástanácsok, úgy látszik, elismerik tárgyalófélnek. Tegnap reggel beolvasták a rádióban, hogy a nagy budapesti munkástanácsokat képviselő bizottság tizenkilenc tagja tárgyal Kádárral, s ennek alapján felhívják az üzemek dolgozóit, hogy vegyék fel szombaton és hétfőn a munkát. A fő érvek: a sztrájkjogról nem mondunk le, ezzel tudjuk – ha kell – kényszeríteni a kormányt; követeléseink egy részét már teljesítette (fizetésemelés, stb.), a többit is remélhetőleg békés úton teljesíti; továbbá fáj az ember szíve, ha látja a sorban állókat, s arra gondol, hogy a családok fűtőanyag nélkül maradnak, infláció fenyeget. Summa summarum – vegyetek föl a munkát!

Napokkal ezelőtt már az volt a véleményem, hogy a munka meg fog indulni – két okból. Egy: felülkerekedik az életösztön, annak felismerése, hogy nem lehet áru, szén, villany, lakás nélkül nekimenni a télnek, különösen Budapesten, ahol ezer és ezer lakás ablakai néznek vakon az utcára. A sztrájk most már csak éhséget, járványt, s zűrzavart hozhat. Egyébként is elfogy a pénz, s ha eddig tűrte is a fizetést munka nélkül, a kormány intézkedése értelmében november 10-e után csak az kap pénzt, aki termel. Kettő: a kormány hoz rokonszenves intézkedéseket, tárgyal önmaga kiszélesítéséről, azóta igyekszik teljesíteni a követeléseket. E két malomkö között a sztrájkkedvnek csökkennie kell.

A munka megindulása még nem befejezett tény, még lehet részleges sztrájkra, sőt fegyveres fenyegetésre számítani a dolgozni akarókkal szemben.

1956.
november 17.

Kávéházi Konrádok – vagy politikusok?

Ma összeültünk néhányan az újságíró klubban: Polgár Dénes, a Szabad Nép volt külpolitikai rovatvezetője, Novobáczky Sándor, akit 1954-ben „jobbboldaliság” vádjával eltávolítottak a Szabad Néptől, egy Tóth Vilmos nevű fiatalember, azt hiszem, üzemi újságíró, Patkó Imre, aki ugyancsak jobbboldaliság vádjával került el a Szabad Néptől, Margitta Imre, volt, de bírálat miatt elküldött külügyminisztériumi ember, a Csepeli Vasmű tisztviselője és én. A cél eredetileg: megbeszélni, hogy miként lehetne értelmiségi-munkás összefogást, csoportot létrehozni, amely esetleg javaslatot is tehetne a Kádár-kormánynak a megoldásra. Margitta szerint a megoldás útja az lehet, hogy átmeneti kormány alakul olyan, nem kompromittált emberekből, köztük munkásokból, akiknek van hitelük a nép előtt, akik tárgyalhatnak Nagy Imréekkel, s más lehetséges koalíciós partnerekkel – tehát átmenetet képezhetnek olyan kormányhoz, amely megőrzi az ország szocialista jellegét, de nemzeti és szilárd. Ehhez kellene megnyerni józan, szocialista munkások támogatását. Létrehozni kisszámú magot, tagjai személyes ismeretségük útján terjesztenék ezeket a gondolatokat.

Esetleg (ezt már P. Dénes mondta) lapot is lehetne indítani ebben a szellemben, akár csak két-három számot.

Ez az elgondolás életrevalónak látszik, s az a tájékoztatás, amelyet P. Dénes adott (aki most tért vissza Varsóból), egy kicsit kitárta előttünk, legalábbis előttem az ablakot, lévén kissé belesüppedve belső problémáinkba. Valójában a magyar forradalom már régen nem elsősorban belső, hanem nemzetközi vita tárgya, s nem Budapesten dől el, hanem Moszkvában, Varsóban, Belgrádban.

Polgár Dénes szerint Tito és Gomulka most puhítja a szovjet vezetőket, s arra igyekszik rávenni őket, hogy tegyenek le a régi módszerekről, engedjék meg, hogy Magyarország a lengyelhez hasonló utat kövesse. (Érdekes a lengyel megoldás, Gomulka most tárgyal Moszkvában, s azt követeli, hogy csak kisszámú szovjet csapat tartózkodjék Lengyelországban, s ez is lengyel parancsnokság alatt; Lengyelország és a Szovjetunió a német kérdésben a legszorosabban együttműködik, de egyébként Lengyelország azzal az országgal és párttal köt szerződést, amelyekkel akar, például az angol Munkáspárttal.) Belül a lengyelek már el is kezdték a régi centralizált államrendszer feloldását; a párt leépíti apparátusát, és csak tanácsadó szerv lesz; a gyárakat átadják a munkástanácsoknak; a központi tervezés csak az egészen átfogó tételeket adja meg: a tényleges hatalom a kormányé és a Szejm*.

Hadd jegyezzem meg, hogy ez a jugoszláv példa követése, s véleményem szerint nagyszabású akció a tervszerű szocialista építés megmentésére Kelet-Európában. Az, amit október 23-a előtt még néhány nappal, sőt néhány órával nálunk is megtehettek volna, s akkor megtakarítjuk azt, amit most fizettünk – vért, lakóházak pusztulását és a párt összeomlását. Persze kérdés, hogy nálunk vissza lehet-e hozni az október 23-a előtti lehetőséget, s egyáltalán sikeres lesz-e a nemzetközi mentőakció.

Tehát a jugók és a lengyelek (kínai támogatással) puhítják Moszkvát. Ebbe a külpolitikai szituációba jól beleillik az az elképzelés, amelyet Margitta előadott, Novobáczkynak is az a véleménye, hogy megoldás csak fölülről jöhet, egy koalíció, a tömegek

* Szejm: a kétkamarás lengyel parlament alsóháza

bizalmát valamennyire bíró kormány alapítása formájában – de hallgatólagosan mégis abban maradtunk, hogy ezt alulról is elő kell készíteni, minél több embert visszahozni a szocialista megoldást várók közé. Sajnos a szocializmus hitele nagyon csökkent. Egyesek szerint a „Vörös Csepel” – nagyon is zöld!

Végül is abban maradtunk, hogy holnap délelőtt 11 órára összehívunk egy megfelelő író-újságíró társaságot, s megbeszéljük, mit tegyünk, mit kezdeményezzünk.

Bizonyos konspiráció persze szükséges, mert manapság nem veszélytelen a politizálás. Ma tudtuk meg, hogy Boldizsár Ivánt* letartóztatták, orosz és magyar közegek közösen. Miért? Állítólag telefonon beszélt a jugó követségén tartózkodó Vásárhelyi Miklóssal**.

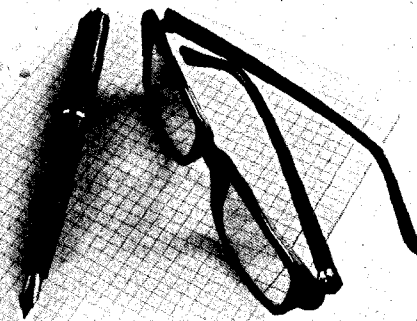
Szirmai elmondta, hogy beszélt Kállaival, s az kijelentette neki, hogy Nagy Imréék szervezkednek, szítják a sztrájkot, s ezért más letartóztatásokra is sor kerülhet.

Szóval megint ott vagyunk, ahol 1954 és 1956 között: Nagy Imre ellenes hajsza. Kádár kontra Nagy Imre, szocializmust akaró emberek marakodása, hajsza a „jobboldal” ellen.

* **Boldizsár Iván** (1912-1988) író, újságíró

** **Vásárhelyi Miklós** (1917-2001) újságíró, 1956-ban a második és a harmadik Nagy Imre-kormány sajtófőnöke volt.

1956.
november 18.

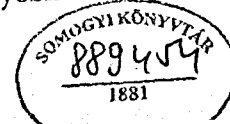

Konstruktív ellenzék

Ma ismét összejöttünk az újságíró klubban. Sajnos a nagyágyúk távol maradtak, mint például Novobánczky, Fekete (lehet, hogy a letartóztatások miatt). Tegnap letartóztatták Boldizsár Ivánt és Pethő Tibort. Úgy látszik, amíg az üzemekben dühöng a fasiszta demagógia, kormányunk szemében változatlanul a demokratikus érzelmű újságírók a haza fő ellenségei. Egy fiatalemberrel azonban, a nógrádi lap jelenleg ugyancsak passzív ellenállásban leledző munkatársával kiegészültünk, aki érdekes dolgokat mondott el a salgótarjáni eseményekről. Itt volt Demeter Imre is.

Összedugtuk tehát ismét a fejünket – a szó szoros értelmében a klub egy sarkában, hatan egy kupacban, s megpróbálkoztunk valamit kisütni. Úgy érzem, nem kávéházi konrádkodás volt. Látjuk, hogy mi a helyzet, s azt hiszem, a tennivaló, amit elhatároztunk, nem ostoba dolog. Egyöntetű véleményünk szerint ma a helyzetet a következők jellemzik.

A Kádár-kormány nem élvez bizalmat, de amíg az értelmiség mereven szembeszáll vele, a munkások, legalábbis a munkástáncok, hajlandók vele tárgyalni. Ezt mutatja egyébként a Buda-

pesti Munkástanács felhívása a munkára. Ez a tárgyalókészség és a felhívás azonban még elég ingatag alapokon nyugszik. Egyrészt kérdés, mennyire hallgatnak rá a munkások, másrészt a kormány még mindig merev. Kádár, amikor a munkástanács küldötteivel tanácskozott, elutasított egy fontos kérést: nem szükséges, hogy a munkástanácsnak egy legfelső, az Elnöki Tanács által meghatározott jogkörű szerve legyen – mondta. Kádár nyilván abból a meggondolásból indul ki, hogy a munkásság érdekeit maradéktalanul képviseli a munkás-paraszt kormány, tehát felesleges egy másik hatalmi szerv. Ez azonban csak elmélet – tény, hogy a forradalom létrehozta a munkástanácsokat, amelyek, ha zűrzavarosak is, de hatalmat képviselnek. Ha már nem akar Kádár kettős hatalmat, miért nem vesz ebbe a kormányba egy-két embert a munkástanácsok képviselőiből? Mindjárt nem kettős hatalom! Mutatis mutandis*, hasonló hibát követ el, mint Nagy Imre, aki október végén vonakodott a győztes felkelés becsületes tagjai közül egy-kettőt bevenni a kormányba, s közben minden óra az ellenforradalmi erőket erősítette.

A jelenlegi Kádár-kormány álláspontja tarthatatlan. Nem elég, ha csak azért veszik fel a munkát, mert egyébként katasztrófa fenyegeti az országot. Az üzemeket meg kell nyerni – jelenleg az emberek többsége szeretne már dolgozni, de amíg a biztosítékok nem megnyugtatóak, amíg attól tartanak, hogy a munka felvétele után jön (ahogy valaki aggodalmát kifejezte) a „szalámi-taktika”, a követelések lefaragása, addig az üzemből a demagógok, az anarchisták és a fasiszták számarányuknál jóval nagyobb hatást tudnak elérni. A munkásságnak nincs egységes álláspontja, a sztrájk indoka napról napra változik – csak a bizalmatlanság állandó. Ezt kellene megváltoztatni. Az értelmiségtől kezd elfordulni a munkásság (úgy mondják), mert azt látja, hogy sok a beszéd, de a közvetlen teendőt nem határozzák meg.

Mit akarunk mi tenni? Úgy látjuk, legokosabb, ha olyan független ellenzéki lapot indítunk, amely a fenti irányba segíti a Kádár-kormányt a kibontakozás útjára rátalálni. Ellenzék, amely

* Megváltoztatva a megváltoztatandókat

segít? Igen, a jelenlegi kormányban nem bízunk, de a passzivitást se helyesljük, az élet megindítása és olyan helyzet megteremtése mellett vagyunk, amely a jugoszláv és a lengyel úthoz hasonlít. Idáig jusson el a kormány – természetesen radikális személycseré útján is. Kádárt valahogy meg kellene menteni, valószínű, hogy némileg áldozata is a jelenlegi helyzetnek. Igaz, vállalta az orosz bejövetel ódiáját, de Kádár nélkül nem tette volna meg ezt a szovjet? Kádár munkatársaiban nem bízom – Aprónak*, Kossának**, Marosánnak*** el kell tűnnie –, de Kádár maga, ha nem is alkalmas e nehéz időkben a nemzeti vezető szerepére (becsületes, amennyire egy politikus az lehet), azt hiszem, őszintén akarja, amit mond.

Sajnos azonban nemcsak rajta múlik, hogy mi történik Magyarországon! Ebből a szempontból rendkívül érdekes, amit Patkó ma két jugoszláv újságírónak elmondott moszkvai élményeiből. Moszkvában ott nyüzsögnek sztálinistáink, Rákosi, Gerő, Kovács István, s úgy látszik, nemcsak az ottani magyar követség-

* **Apró Antal** (1913-1994) 1956. október 24-én egy belső utasításban „fasiszta csöcselékeknek” nevezte a forradalomban résztvevőket. Október 27-étől Nagy Imre nemzeti kormányában a Minisztertanács elnökhelyettese és építésügyi miniszter. Október 28-án bekerült a párt irányítására létrehozott elnökségbe. November 4-től a Kádár-kormány tagja. Személyesen felügyelte Nagy Imre és mártírtársainak koncepciók perét. 1971-1984 között az Országgyűlés elnöke.

** **Kossa István** (1904-1965) A második Nagy Imre-kormány, majd a Kádár-kormány pénzügyminisztere, 1957-63 között közlekedés- és postaügyi miniszter.

*** **Marosán György** (1908-1992) A Kádár-kormány és az MSZMP Intéző Bizottságának tagja, a restaurált kommunista hatalom egyik legagresszívabb stílusú politikusa. 1956 december 8-án ő mondta ki: „Mától kezdve lövünk”, és még aznap eldőrdült a salgótarjáni sortűz. 1957 februárjában gyakorlatilag Kádár János helyettese lett. 1962-es félreállítása a megtorlások végét és a Kádár-rezsim konszolidációját jelezte.

gel vannak szoros kapcsolatban (Boldoczky követ állandó telefonkapcsolatban áll Rákosival), hanem a szovjet vezetőkkel is.

Egybehangzó vélemények szerint (ezt már nem Patkó mondta), a Kremlben két szárny küzd, a sztálinista Molotov, Szuszlov és a demokratikusabb Hruscsov. A moszkvai vezetés összképe azonban erősen sztálinista (Polgár Dénes véleménye szerint koncepciójuk, Hruscsovot is beleértve, nem múlja felül egy járási funkcionárius színvonalát), ezt mutatja az egész magyarországi tragédia, és napjaink új eseményei is. Tele van Budapest hírekkel, melyek szerint az oroszok összefogdossák és kiviszik Oroszországba a fiatalokat. Mi igaz, mi nem ebből – nem tudom. Tény, hogy sok szavahihető ember mond eseteket: lezárt vagonokból cédulákat dobálnak ki a fiúk Szolnok felé menet; a lengyel Vöröskeresztől ideküldött orvosnő szerint a Vas utcai kórházból elviszik az oroszok a sebesült felkelőket; állítólag a Béke téren ugyancsak összefogdostak fiatalokat. Ma éjjel (úgy hallom, a dorogi munkástanács követelésére, ellenkező esetben a bánya elviesztésével fenyegettek) közleményt adott ki a kormány, mely szerint az országból senkit nem visznek ki, aki az elfogottak közül nem bűnös, szabadon bocsájtják, aki bűnös, magyar bíróság előtt felel. Persze ez sem egészen megnyugtató, biztos, hogy a hírek terjednek majd tovább a deportálásról – ez csak növeli a szovjet elleni gyűlöletet (ha még növelhető), s nehezíti, nagyon nehezíti a kormány dolgát. Mint ahogy nehezíti a sok házkutatás, tankfelvonulás, amelyet az oroszok csinálnak, nyilván a moszkvai erőpolitika, a megfélemlítési taktika részeként. Ennek része az újságírók letartóztatása. Nem büntelen ebben a kormány sem. Ma Marosán beszélt a rádióban, és sztrájkra uszító újságírókról, írókról, diákokról és megtevesztett munkásokról szavalt. Nos, tartóztassunk le néhány újságíró, bocsássuk őket huszonnégy óra múlva szabadon, s akkor majd paríroznak. Része ez a Rákosi-Gerő-Kovács István-féle taktikának, amelyet utoljára a Petőfi köről szóló központi vezetőségi határozat napjaiban alkalmaztak – a vezetőket megmenteni, a munkások elégedetlenségét levezetni azzal, hogy az értelmiséget állítják oda bűnbaknak. Van egy-két író, újságíró és diák, aki sztrájkra hív, de ami az újságírók többsé-

gét illeti, derék, demokratikus, sőt szocialista-demokratikus emberek, akikkel meg kellene egyezni.

Megállapodtunk, hogy a társaság minden tagja – aki tud – beszél üzemi emberekkel, nagyjából vázolva álláspontunkat; Patkó még ma elmegy a parlamentbe, próbál beszélni Kádárral, s holnap 11-re ismét eljövünk a MUOSZ-ba, s Patkó ismerteti elgondolásainkat az Újságíró Szövetség öttagú ideiglenes intézőbizottsága előtt. El is kísértem Patkót a Parlamentig, közben arról is beszélünk, hogy elgondolásunkat akár féllegálisan is meg kellene valósítani, ha az oroszok nem egyeznek bele. El kell kezdeni politizálni kicsit ellenük, a sztálinista, vagy ha úgy tetszik, molotovista politikával szemben egy független, de szocialista jellegű Magyarországért – hogy egyáltalán meg lehessen menteni a szocialista országok szövetségét. Megértik-e ezt Moszkvában? Beleegyeznek-e abba, hogy ellenük politizáljunk – de egy kissé értük is? Vagy arra az álláspontra helyezkednek, mint Enver Hodzsa, aki szerint az egyetlen megoldás a szovjet minta?

Vélemények a helyzetről: Csöpike (a másik nevét nem tudom) feleségem francia nyelvtanárnője volt, egykori földbirtokos lánya, telve féktelen gyűlölettel. Feleségem hazafelé jövet a Lánchídon találkozott vele.

– Micsoda vandalizmus – mondja Csöpi –, hogy összelőtték a várost! Tönkretették a Rókus-kápolnát.

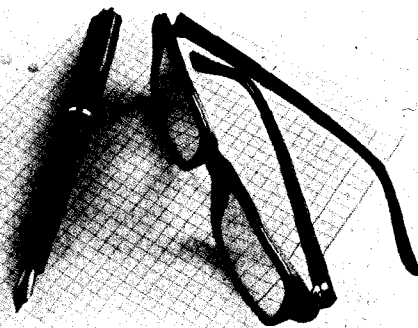
Csöpinek nem tetszik a feleségem megjegyzése, miszerint a Rókus-kápolnában állítólag lőszerraktárat rendeztek be a felkelők. Pusztuljon inkább minden Budapesten, de harcot ellenük!

A híd tövéénél géppisztolyos magyar őrség áll, feleségem szerint ez már megnyugtató, van magyar karhatalom, és nem kell orosz egységet állítani.

– Mind ÁVH-s! – mondja ő.

Elbúcsúzik, egyfelé vezetne útjuk, de Csöpi, úgy látszik, nem hajlandó együtt menni a feleségemmel.

1956.
november 19.

Bábel

Mostanság egy nap alatt annyi minden változik, vagy legalábbis derül ki, mint régebben egy év alatt se. Szédítő gyorsasággal rohanunk valami felé, amiről valószínűleg senki nem tudja, hogy micsoda – mi se tudjuk, akiket pedig a marxizmus-leninizmus ismerete bölcs előrelátással, a társadalom törvényeinek és fejlődésének ismeretével áldott meg.

Az élet reggel nyolc és délután három között zajlik, eddig tartanak nyitva az üzletek, eddig vannak az üzemben emberek; eddig járkálunk ide és oda hírek szerzéséért, politikai véleménycseréért, aztán mindenki hazatér, és otthon a hosszú estéken emésztjük, amit napközben kapott, hallgatja a rádiót – Budapestet, az Amerika Hangját, a Szabad Európát és Újvidéket. Ebből valami megközelítőleg objektív kép már összeállhat.

Ma sok tanulságos élményem volt. Mindenekelőtt reggel felhívtam telefonon Zsoldos Árpádot, egy nagyon rendes munkásiút, aki jelenleg a Goldberger munkaügyi osztályán dolgozik. Kitorő örömmel fogadta jelentkezésem, a lövöldözések idején maga is keresett engem telefonon, pedig nem is vagyunk régi ismerősök. Nézeteink azonban – mint ma kiderült – nagyon hasonlóak. Elgyalogoltam tehát Kelenföldre, a Goldberger Textilművekbe, és ott egy jó órát beszélgettem Zsoldossal, egy Leitner nevű mér-

nökkel, és néhány percre a végén csatlakozott a beszélgetéshez Tamási Béla, a gyár munkástanácsának elnökhelyettese. Mindhárman volt párttagok, a volt párton belüli ellenzékhez tartoztak. Körülbelül egy hónappal ezelőtt ugyanitt beszéltem velük, arról panaszkodtak, hogy a pártbizottság a régi Rákosi-stílusban dolgozik, nem képes változtatni nézetein és módszerén. Nos, mit mondanak most?

Először engem kérdeztek. Elmondtam nekik, amit tudtam, Gomulka moszkvai tárgyalásairól, amelynek során lengyel utat akar kicsikarni a Kremlettől Magyarország számára, vázoltam véleményemet arról, hogy Nagy Imre koalícióját meg kellett és lehetett volna menteni. A beszélgetés során kialakult álláspontjuk – röviden összefoglalva – a következő: a Kádár-kormánynak nincs hitele, Kádárt sokan éppen úgy meggyűlölték, mint Gerőt (bár Leitner később az én érveimet ismételve kijelentette, hogy Kádárt valahogy meg kellene menteni egy jövődó kormány számára), a kormánynak át kellene alakulnia olyanok részvételével, akikben bíznak az emberek. A többpártrendszert nem helyeslik, mert ez széthúzást hoz. Nem is több párt koalíciója lenne most helyes, hanem több hitelt érdemlő személyé. Zsoldos szerint nem kell kisgazdapárt, nem kell paraszt-, vagy szocdempárt, ezek csak széttagolnák egy-egy osztályon belül az embereket. Hívják össze a munkás-paraszt-értelmiségi-ifjúsági tanácsok küldötteit, illetve legyen ennek egy legfelsőbb, parlamentszerű szerve. Tamási azt mondta, hogy ez a gondolat már fel is bukkant a budapesti munkástanács központjában, s azt kívánják, hogy ilyenfajta tanácsgyűlés válasszon kormányt, Nagy Imrével az élen. Ez lenne hivatalban a választásokig. Zsoldos nem akar jugó és lengyel utat sem, legyen nekünk magyar utunk ezen az alapon. Ezért aztán helyesléssel fogadták azt a megjegyzésem, hogy jó lenne egy Magyar Út című lap, amely a szocializmus építésének sajátos útját segítené kidolgozni Magyarországon.

Mit tanácsolnak, mit tegyenek az újságírók? Indítsanak egy lapot, amely a munkások, a munkástanácsok álláspontját írja meg! A Népszabadságban nem bíznak, mint ahogy fenntartással fogadják az MSZMP-t is – a régi párt és a lap örökösének tekintik.

Megint csak egy lap van, egy hang, mint régen a Szabad Nép idejében. Legyen több újság!

Mi a helyzet a gyárban? A központi munkástanács felhívása mára szól?

A munka reggel megindult a szövődében, a Vigóne-fonodában. A szövődében kezdetben ugyan vonakodtak, mondván, az oroszok még mindig deportálnak embereket, hallik a lövöldözés, rossz a közlekedés – de azért mégis munkába álltak. De a kétezer ember (a létszám kétharmada), aki bejött, ha akarna, se tudna mihez kezdeni, mert csak egy műszak indult be nagyjából. Nem is mindenki azért jött be, hogy dolgozzék, hanem mert különben nem kap fizetést. Aki tizedikén nem vette föl a munkát, az a rendelet értelmében nem kap pénzt. Márpedig tizedikén senki nem kezdett dolgozni. Mi lesz? Tamási szerint valami előleget adnak majd, s ezt később elfelejtük levonni. Hiába, forradalom van, s a munkástanácsok kezében összpontosul bizonyos hatalom – a sztrájk fegyvere. Szóval a mai kezdés csak részleges. Az Óbudai Goldbergerben – informált bennünket Tamási – bejöttek, de nem kezdtek. Az okot nem tudom, valószínűleg az orosz akció.

Egyébként Zsoldos szerint itt a Keltexben nem volt kilengés, a munkástanács vezetője rendes, demokratikus ember, a tanácsban sok a volt párttag. A funkcionáriusokat szépen visszaküldték termelőmunkára. A három függetlenített közül kettő – az agitprop* és a szervezőtitkár – ezt már el is fogadta (hallottam őket egy PB ülésen, nem alkalmasak vezetésre), a titkárnő még nem adta be a derekát. A párttitkárnő az első napokban bent volt az üzemben, de aztán azt tanácsolták neki, hogy a saját érdekében jobb, ha hazamegy. Úgy mondja Zsoldos, hogy a Keltex munkástanácsában nincs szélsőséges demagóg, sem sztálinista.

Az üzemben tehát igencsak bizonytalan a helyzet, eldőlhet a munka felvétele felé, s ellenkező irányban is. Az oroszok mindent megtesznek, hogy a józan konszolidációt akadályozzák. Úgy tűnik, elkezdtek az erős kéz politikát. Több jele van ennek.

* **Agitációs és propaganda titkár:** az ő feladata volt a politikai nevelőmunka, az emberek meggyőzése

Találkoztam hazafelé jövet Vajnával, az MTI munkatársával és Molnár Miklóssal, neves újságíróval és irodalmi kritikussal, jelenleg a Külügyminisztérium alkalmazottjával (úgy volt, hogy ő lesz a római Magyar Intézet igazgatója). Vajna elmondta, hogy a Pravda megtámadta Tito beszédét, kijelentve, hogy az a szovjet vezetőket bírálja, valójában frakciót szervez, s azt akarja, hogy az ő rendszere legyen uralkodó a népi demokratikus országokban. Ez a cikk legalábbis kétségessé teszi azt a reményünket, hogy Tito és Gomulka megpuhítja Moszkvát, s szabadabb életet engedélyez Magyarországon. De vajon miért merít abba bele Gomulka, hogy Rokossovskij* Lengyelországban maradjon? Talán külpolitikai engedményeket tett a lengyel belpolitika szabadságáért? Az is lehet, hogy őt is megfenyegették az ellenforradalom rémével. Hruscsov ugyanis a lengyelek tiszteletére adott fogadáson valami olyasmit mondott, hogy csak két lehetőség van: vagy a szovjet megoldás, vagy a reakciós imperializmus, a fasizmus. Ez persze hamis, hazug alternatíva – de ennek a jegyében történt a magyarországi beavatkozás is.

Molnár Miklós beszélte el most az utcán, hogy nemrég fejeződött be a Külügyminisztériumban egy értekezlet, amelyen teljesen a régi, Rákosi idejéből ismert hang uralkodott. Valaki kijelentette, hogy az írók ellenforradalmárok, Miklós öt percig nem tudott szólni, mert lehurrogták. Kádár János titkára (ilyen emberek veszik körül a miniszterelnököt!) odakiáltotta Molnárnak: „*A maguk ideje lejárt!*” Már tudniillik azoknak az íróknak és újságíróknak az ideje, akiknek álláspontját, mondjuk, a Petőfi Kör hőskora jellemzi, akikre, ha hallgatott volna az akkori Politikai Bizottság, nem tört volna ki ez a véres és tragikus forradalom. De a PB füle

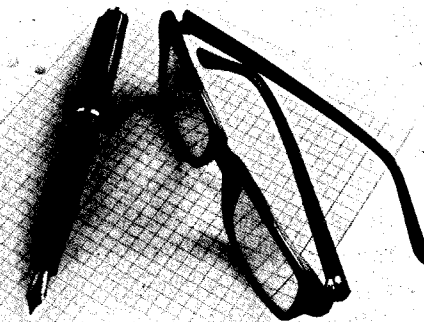
* **Konsztantyin Konsztantyinovics Rokossovskij** (1896–1968) lengyel származású szovjet katonatiszt, a Vörös Hadsereg egyik kiemelkedő parancsnoka, majd Lengyelország marsallja és hadügyminisztere, aki az 1956-os poznani felkelés ellen katonai fellépést engedélyezett. November 10-én, Gomulka sikeres tárgyalásait követően felmentették tisztségei alól. A Szejm lehetővé tette maradását (a Naplóban erről esik szó), de végül visszatért a Szovjetunióba.

Moszkvában volt, s véleménye: a néppel szépen beszélünk, amíg jónak látjuk, de odavágunk, ha ennek szükségét érezzük.

Az erős kéz, ezen belül az értelmiségellenesség kifejeződése volt Marosán tegnapi kijelentése, hogy az írók, újságírók, diákok és a megtévedt munkások izgatnak a sztrájkra. Erre vallanak a letartóztatások, s az az állítólagos fenyegetés, hogy ha holnap nem veszik fel a munkát, letartóztatják az újpesti munkástanácsok elnökeit és az üzemek igazgatóit.

Az az érzésem (Szirmai szavai erre engednek következtetni), hogy Kádár személy szerint szívesebben venné a békés megegyezést, a koalíciós partnereket – de az oroszok türelmetlenek, saját megtorlási és megfélemlítési politikát folytatnak, Kádár pedig gyenge (környezete ostoba és gonosz), nem tud fellépni az oroszokkal szemben, nem elég nagyvonalú, és nem elég okos. Különben már rég bevette volna a kormányba a munkástanács egy-két képviselőjét. Félő, hogy Kádár összeroppan, jön egy kis képességű, Apró-féle akarnok, közvetlenül Moszkvából irányított s a szovjet katonai diktatúrára támaszkodó Bach-korszak. Mi a teendőm nekem és a hozzám hasonlóknak? Csak egy lehet: részt venni a demokratikus-szocialista ellenállásban. Ne tehessek magamnak még egyszer olyan keserű szemrehányást, mint amilyet a forradalom első hetében tettem: „*Láttam a bajokat, mégsem szálltam igazán tettekkel szembe a sztálinizmussal!*”

1956.
november 21.

Mit mondanak a munkások?

Ez a cím persze túlzó, nincs „a” munkás, mert százféle vélemény és árnyalat van közöttük, mint ahogy elvont politikai értelemben használhatatlan fogalom „az értelmiség”, „a parasztság”. Most is tíz munkásról van szó, akikkel a Budapesti Szerszámgépgyárban beszélgettem. Kimentem az üzembe, mert érdekelt az ottani hangulat, mert Margittával úgy állapotunk meg, hogy erősítjük munkáskapcsolatainkat, s minél több emberrel beszélünk, nyerjük meg álláspontunknak (egyelőre ugyan magam csak hallgattam az ő véleményüket). Nem sokra megy az ember, ha csak bejárogat az újságíró klubba, megeszi a menüt, s hallgatja az ott összegyűlekvő, saját levében fővő, politizáló, de azt hiszem, mit sem cselekvő és mit sem tudó újságírók végeláthatatlan beszélgetéseit. Igaz, ez is kell, idegyűlnek a pletykák, a hírek.

De visszatérek a Budapesti Szerszámgépgyárhoz. Reggel felhívtam az ÜB*-elnököt, s nagyon jólesett, hogy örömmel fogadta jelentkezésemet, emlékezett rám november 3-ról. Ekkor, a szovjet

* Üzemi Bizottság

intervenció előtti napon is kint voltam, itt csináltam egy riportot, amely nem kerülhetett már az olvasó kezébe. De az ÜB-elnök ismert régebbiről, a Szabad Néptől is, így mutatott be a munkástanács elnökének, egy Hajós nevű munkásembernek és egy Domonkos nevű tanácstagnak: „*Tatár szaktárs, akinek a cikkeiről beszéltem nektek*”. Ez egyszer nem újságírói hiúságról van szó, hanem arról, hogy az emberek megfigyelték, ki írt sztálinista, és ki emberséges cikkeket a lapban.

Először azt terveztem, hogy ebből az üzemplátogatásból riportot írok, mert igaz, állástalan újságíró vagyok (aki a Népszabadságnál nem hajlandó dolgozni, más újság pedig egyelőre nincs), de jól esne l'art pour l'art* is írni. Leteszek e tervről. Egyrészt, mert kevés az idő az események e rohanó sodrában, másrészt, ha lérom sorban, kivel miről beszéltem, az is érdekes. Nem baj, ha itt-ott ismétlésbe esem.

Kapus, az ÜB-elnök bemutatott a munkástanács elnökének és egy tagnak. Negyedórájuk van számomra? Igen, ennyi. Elmondtam, ki vagyok, amikor odaértem, hogy november 4-e után nem mentem többé dolgozni a Népszabadság szerkesztőségébe, Hajós alig észrevehetően, de helyeslően bólintott.

– Mi azonosítjuk magunkat a munkássággal, milyen újságot csinálunk? – kérdeztem tőlük is, mint előzőleg a Goldbergerben. Megdöbbenően azonos volt a válasz.

– Olyat, amelyik igazat ír, a munkásság véleményét tükrözi. A Népszabadság a Szabad Népből lett, még a neve is valahogy abból alakult. Ennek a lapnak nem hisznek.

Ez persze kevés lenne egy új lap programtervéhez, egyet azonban biztosan mutat. Olyan nagy szükség van egy ellenzéki lapra, mint a falat kenyérre. Ellenzéki lapra, amely a józan, okos és demokratikus gondolkodású munkások és műszakiak véleményét fejezi ki, a szájjuk szerint ír. Egyelőre az ellenzék, a bírálat szerepét átengedték a röpcédulákkal és géppisztolyokkal operálóknak.

A Budapesti Szerszámgépgyár munkástanácsa is úgy határozott, hogy felveszik a munkát. Ma már a munkások több mit két-

harmada bejött, de a gépek energiahiány miatt hamarosan leállnak. Ez a határozat sem született simán. Volt ellenzéke a munkástanácsban, érdekes, például Ludman László, a néhány hónappal ezelőtt népszerűsített, Kossuth-díjas szerszámgép-konstruktőr. Igaz, amikor tavasszal beszélgettem vele, a Kossuth-díja ellenére tele volt panasszal, fájlalt – és joggal – mindent, amit a kormányzat tett: nem utazhatott saját gépével a Lipcsei Vásárra, nem engedték, hogy a prototípust megfelelően kikísérletezzék, nem fizetik meg a tervező munkát. Lehet, hogy ez a sok bánat tör most ki rajta, amikor azt mondja:

– Ha felvételjük a munkát, árulónak fognak tartani bennünket!

Domonkos szerint azonban alantasabb érzések sugallják Ludmannak ezt a véleményt. Részben fél a felelősségtől, fél a fegyveres terroristáktól, másrészt nem tetszik neki, hogy annyi munkás van e vezető testületben, s ezért beszél a többség ellen.

No de mégiscsak felvették tegnapelőtt és tegnap a munkát. Miért? Hajós elmondja, hogy „*nem a Kádár-kormány előtt estek hasra, hanem az orosz túlerőnek voltak kénytelenek megadni magukat*”. Az ország anyagi romlás előtt áll, a Szovjetuniónak közömbös, hogy lesz-e itt nyomor vagy nem. Legalábbis azért, hogy ne legyen, nem fog kimenni. Tehát ésszerűbb elkezdni dolgozni, s aztán meglátjuk, megtartja-e ígéreteit a Kádár-kormány. Eddig végtelen körbe-körbe játék folyt: „*Ha kivonulnak az oroszok, elkezdünk dolgozni!*” „*Ha rend lesz – akkor kimennek az oroszok!*” Valakinek, mondja Domonkos, el kellett kezdeni. A Kádár-kormány persze most azt hajtogatja, hogy vegyék fel a munkát, s akkor minden jó lesz. Hej, ha nem hazudtak volna tizenkét évig annyit!

Mégis, mi az elképzelés, milyen legyen a jövő? Ha az ember a válaszokat nézi, egy közös vonást lát bennük: ne olyan, mint tizenkét évig volt. A múlt sötét és riasztó. Domonkos elmondja, hogy a magyar munkás tud és szeret dolgozni, nem kell hajszozni, ahogy ezt a múltban tették, de éljen meg a családjával úgy, hogy az asszonynak ne kelljen dolgoznia. Lehet, hogy a Szovjetunióban jó volt, kellett az a sok napközi, de nekünk nem. Adják meg a munkásnak, ami jár neki, s akkor majd megmutatja, mit tud. Az üzem belső életéről az az elképzelés (ide beveszek néhány ké-

* csak úgy, önmagáért

sőbb, a szereldében hallott megjegyzést is), amiről hónapokig beszéltünk: önállóság, normarevízió, a bürokrácia csökkentése.

Nem bíznak a Kádár-kormányban? Jó, de azért volt ellenforradalmi veszély november első napjaiban? Erre a kérdésre a legtöbb üzemi ember három dologra gondol: 1./ A gyáros és a földesúr visszajövele, 2./ zsidó-pogrom, 3./ kommunista-üldözés. S a legtöbbnek az a véleménye, hogy volt ilyen jelenség, de ez részben elkerülhetetlen egy forradalomban, részben nem jellemző. Majoros művezető mondta később: „*egyetlen antiszemita jelszót sem hallottam*”. Azt hiszem, itt, Budapesten kisebb volt a veszély, mint például a Dunántúlon, ezért nem látták az itteniek ezt, s ezért a Kádár-kormány állításai még a realisnál is kisebb megértésre találnak. Hajós és Domonkos szerint is voltak kilengések, de ez elkerülhetetlen, a gyűlölet a párt ellen és egyesek ellen érthető volt. Sok indulat tört a felszínre. De ők itt a gyárban nagyon vigyáztak. Nem kell nekik sem gyáros, sem földesúr, sem papság. Mindszenty beszéde éppúgy felháborította őket, mint Gerőé. (A Goldbergerben hangzott el ez a meghatározás, de a szerszámgépgyár-beli véleményre is áll: „*Ha ma más helyzet lenne, és a gyárosok követelnék vissza az üzemeket, éppen úgy sztrájkolna a munkásság, mint így.*”) Ügyeltek a szerszámgépgyárban arra is, hogy ne legyen önkényeskedés a kommunistákkal szemben. Sőt! Igazgatójuk, akit most is megválasztottak, Szenté János, Vörös Akadémiával végzett káder; Kapus, az ÜB-elnök a helyén maradt, Soós, a volt függetlenített párttitkár a szereldében dolgozik (később kerestem, de mondták, a XIII. kerületi pártbizottságon van). „*Kalapot le előtűnk, először emberek voltak, s aztán kommunisták!*” – mondták róluk.

Nem mindenkinek van ilyen szelíd véleménye az ellenforradalmi veszélyről. Kovacsics, a forgácsoló egyik művezetője szinte tajtékzik a dühtől, amikor erről beszél:

– Még egy hét, és felgyújtják az egész Dunántúlt, óriási paraszt-lázadás tör ki. Parasztok! Már nyolc forintot kérnek egy kiló krumpliért. – Ott lakik. – Maguknak kétszer sütnék kenyeret, míg mi egyszer kapunk. Pizkos banda! – köp egyet. Nem mondja, hogy helyesli az oroszok behívását, de szavaiból nem lehet más következtetést levonni.

A következő állomás az egyik forgácsolóműhely, itt dolgozik egy régi ismerősöm, egy fűrés. Valamikor Közért-vezető volt, míg egy botlás vagy igaztalan vád miatt eljött, s átképezte magát. Rendes, szókimondó embernek ismertem meg, kiváló munkás és újíto lett. Tíz másodpercig néz, nem ismer meg rögtön, aztán látszik a szemén, hogy felrémlik a múlt, az egy esztendővel ezelőtti találkozás. Itt, a fűrőgépnél érdekes, ha nem is egészen nyílt vita alakult ki, L. és Majoros (művezető vagy üzemvezető, vagy valamilyen más műszaki közép-káder) között. L. szemmel láthatóan komolyan veszi az ellenforradalmi veszélyt, és védi az orosz beavatkozást, kifejti, hogy a munkástanács gyenge, lehet, hogy majd beletanul a mesterségbe, de most egy szuverén igazgató kellene, aki gyorsan és hatásosan intézkedik. Különben is, a munkástanácsban sok a hallgató, és az olyan, aki nem a szocializmus híve. Ha valakin kék köpeny vagy munkaruha van, de volt horthysta tiszt, hiába munkástanács-tag, nem híve a szocialista rendszernek.

L. és Majoros nem közvetlenül vitatkoznak, nem érvet érv ellen, mindkettő óvatos, de azért őszinte. L. kifejtette, hogy amikor az oroszok másodszor bejöttek, értelmetlenség volt rájuk lőni, mert ha nem lőnek az oroszra, nem is lő vissza.

– Én is voltam katona, csak akkor lőttem, ha rám lőttek! Aki most oroszra lő, az pusztulást akar, s nem a szocialista rendszer híve.

Majoros ezt nem cáfolja, de elmondja, hogy egy orosz tankra rálőttek a Ferenc körúton, erre elment a Bakáts térre, s ott körbelőtte a házakat. Nem értelmetlen pusztítás ez?

L: az ő szomszédságukban látták egyszer, hogy valaki tüzel a padlásablakból. No, ez veszélyes, mert kiprovokálhatja, hogy az oroszok szétlőjék a házukat. Atmentek úgy hatan, kikövetelték a ház mestertől a kulcsot (az előbb tagadta, hogy valaki lenne fent), lefegyverezték a „gitáros felkelőt”, s nem is volt semmi csetepaté abban a háztömbben.

De összeszedik a fiatalokat!

– Én mondom – így Majoros –, hogy azok közül, akik ma nem jöttek be dolgozni, a legtöbb fél, vagy családját félti az elhurcolástól. Magam kilenc hónapot töltöttem az oroszoknál fogságban 1945-ben, ez elég volt. Ha engem valamelyik is el akar vinni, ha

csak azt mondja, hogy „pasli”, átvágom a torkát! Nem bánom, ha szitává lőnek is! Bejöttem dolgozni jobb meggyőződésemmel elenére, de az a véleményem, hogy amíg elhurcolnak embereket, helyes a sztrájk!

L. megint ellent akart mondani, hogy nem lehet tudni, mi igaz, elvisznek-e valakit, de erre már közbeszóllok:

– Abban, azt hiszem, mindhárman egyetértünk, hogy a fiatalok összeszedése és elhurcolása helytelen. Hagyják, hogy mi csináljuk a magunk dolgát.

L. is rábólint, s Majoros hozzáteszi:

– Amikor számolatlanul szednek össze embereket, mindig az ártatlanok kerülnek a hálóba, mint maga vagy én. Aki bűnös, az kerüljön bíróság elé, de itt, magyar bíróság elé.

Hogy L. véleményét dióhéjban összefoglaljam, két megjegyzését fűzöm egybe. Az orosz sohasem volt szimpatikus a magyaroknak, most a legkevésbé az. És nem a rendszerben volt a hiba, hanem a vezetőkben. Legyenek őszinték az emberekhez, hogy a bizalom visszajöjjön, most nem hisznek a kormánynak, de a Szabad Európának sem.

A szomszéd forgácsoló műhelyben Pfannenstiel esztergályos öszülő, német származású szakmunkás. Szülei és nővére Ausztriában élnek (lehet, hogy kitelepítették). Amikor – tavaly kora ősszel – megismerttettem vele az említett Kovacsik művezető, úgy konferálta be, mint reakciós, nehéz embert, aki még a szakszervezetnek sem tagja, s akit csak a pénz érdekel. Igaz, Pfannenstielt nagyon érdekli a kereset, de okos és higgadt, a népi demokratikus rendszerről megvolt a lesújtó, de sokban helytálló véleménye, amelyet már akkor kifejtett nekem. Örültem, hogy szívesen fogad, s most is őszinte. Őszinteségének fő okát meg is mondja:

– Én magát nem tartom kommunistának!

Olyan bók ez ma már, amelyet nem utasíthatok vissza.

Kommunista? Olyan kommunistának nem tartja sem magát, sem engem Pfannenstielt, mint amilyenek itt és a Szovjetunióban a népi demokráciát megteremtették.

– Valamikor, a spanyol polgárháború idején a vörösöknek drukoltam – mondja. – 1945-ben azután megkérdezték azok tőlem,

akik ezt tudták: miért nem lépsz be a pártba, miért nem vagy híve a szovjeteknek? Azért, válaszoltam, mert a szovjet nem kommunizmust csinál, hanem államkapitalizmust, amely még jobban kihasználja, mint a rendes kapitalizmus.

A magyar ügy a nemzetközi harc részecskéje. A Szovjetunió békeoffenzívái idején az a gondolat támadhatott, hogy elkerülhető a harmadik világháború, s a szovjet kész békés úton letenni a fegyvert (hogy a szovjet győzhet egy harmadik világháborúban, ezt fel sem tételezi). A magyar események azt mutatják, hogy a szovjet nem teszi le a fegyvert, s ezért a harmadik világháború elkerülhetetlen. Szerinte két-három év múlva tör ki. Ennek a forradalomnak a fő eredménye (a várható valamelyes életszínvonal emelkedés mellett), hogy Magyarország a harmadik világháború után nem lesz a vesztesek között úgy, mint az első és a második világháborúban. Ebben a felkelésben a magyarság megmutatta, hogy ki ellen van! Egy-két évvel ezelőtt úgy látszott, hogy a Szovjetunió a csatlósók nyakába dobja a gyeplőt – de kiderült, nem teszi. Ha a Szovjetunió sikertelenül próbálna megszereznie az egész koreai hídfőt, Jugoszlávia sem úszta volna meg szárazon. Moszkva most foggal-körömmel ragaszkodik tömbjéhez.

A szovjet tömb háborús tervei nem kétségesek. Nálunk például (látszik, hogy ezt csak úgy találgatja) miért törekedett a kormányzat arra, hogy minél kevesebben dolgozzanak, és minél több legyen a nem termelő apparátus? Valószínűleg azért, hogy ha kitör a háború, minél több embert el lehessen vinni katonának. Most és az utóbbi hónapokban a kormányzat (Pfannenstiel nem lát lényegbevágó különbséget az október 23-a előtti rendszer és a most ígérkező között) racionalizálást kezdeményez, s ez is hasznos a kormánynak: a béralap a racionalizálással nem változik, de közben termelnek. Ez persze némileg ellentmond a háborús elméletnek, de miért kívánjak én Pfannenstieltől egy rögtönzött beszélgetésnél tökéletes összefüggéseket, éppen olyan rendszerről szólva, amely önmagában végzetesen ellentmondásos?

– De – folytatja – ez sem sikerülhet úgy, ahogy szeretnénk, mert a termelékenység erősen csökkenni fog. Ez a forradalom eredménye, amely eltünteti a régi hajsztát.

Milyen kormányt fogadnának szívesen az emberek? Pfannens-tielnek furcsa, kesernyős-ironikus mosolya van, amelybe valami zavart szégyenkezés és sok bölcsesség vegyül, általam egyelőre megfejtethetetlenül. Most is előnti arcát ez a mosoly.

– November 4-én olyasmi történt, mintha egy félig-kész jó dolgot összetörtek volna. Ezzel a két legfontosabb vívmány, a szovjet csapatok kivonulása és a szabad választás már valószínűtlennek tűnik. Pedig itt már csak olyan kormány nyerheti el a rokonszenvet, amely nem a szovjet mellett van. Ha Nagy Imre most vállalná a miniszterelnökséget, az elmélyítené a bizalmat – véli.

Utam végül a szereldébe vezetett. Itt dolgozik Soós, a volt függetlenített párttitkár. Kérdezem, hol van. Elment. Fordulok kifelé, utánam jön a művezető, csendben azt mondja:

– A XIII. kerületi pártbizottságra ment.

Szinte sügja, de azért a hangjából értem, nem helyteleníti, hogy Soós odament. Ez idő alatt, amelyet itt töltöttem, láttam, hogy az MSZMP-nek vannak azért sejtjei (csak sejtjei), amelyekre támaszkodhat. Amíg a művezetővel beszélek, odajön egy magas, szőke, fiatal férfi. Bemutatkozom.

– Mi már ismerjük egymást! – mondja. Valóban, ráismerek a szerelőre, a júliusi párthatározat után beszélgettünk, helyeselte Rákosi távozását.

Most ő a legélénkebb az öt-hattagú, hirtelen összeverődött kis társaságban. Mondanivalójának lényege az, ami L-é. Helyesli Tito beszédét, s azt bizonygatja, hogy a Pravda cikke Tito ellen a sztálinisták keze nyomát viseli magán, de Moszkvában is küzd a két irányzat – a sztálinista és az „emberséges”. Véleménye mellett kitart, bár valaki (a pártbizottság agitprop titkára volt) azt állítja, hogy szovjet vezető csak sztálinista lehet.

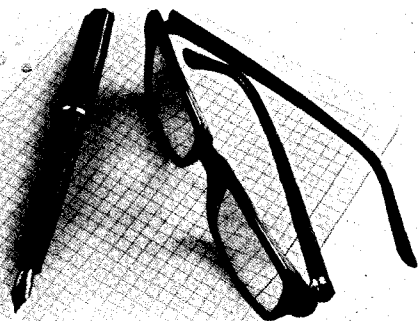
A magas szerelő előveszi a Népszabadságot. Az oroszok letartóztatásai, durva akciói kerülnek szóba, amik – ebben mindannyian egyeznek – a kibontakozásnak ma fő akadályai. A Népszabadság megírja, hogy Dorogon azért nem vették fel a munkát, mert szovjet tankok álltak az udvaron. Látszik: a szerelő demokratikus-szocialista kormányzatot szeretne, s önálló nemzeti létet. Kádárrol ez a vélemény: 16 éves kora óta részt vesz a moz-

galomban, börtönből börtönbe járt – de sajnos most figura a szovjet kezében.

Milyen tehát az általános hangulat a szereldében? Bejöttek, de csak tengenek-lengenek. Nincs villamosenergia. A kormány? Mindegy, hogy ki, de határozott intézkedések, gyors, sikeres tettek, magyar, határozottan magyar intézkedések és hatalom segítenének csak.

Mi ennek a gyárlátogatásnak a tanulsága? Az egyik, hogy (én többnyire józan munkásokkal beszéltem) sok a higgadt, dolgozni kívánó munkás, s nem lenne nehéz velük megegyezni, bár a bizalmatlanság minden ellen, ami kommunista és szovjet, rendkívül mély. Hatásos tettek azonban a passzív bizalmatlanságot valami mással, legalábbis munkakedvvel válthatnák fel. Milyen tettek? Legalább olyan erélyes szervezőmunkát kívánnának, mint amelyet az ellenforradalmárok és a terroristák produkálnak. Megegyezés a munkástanácsokkal, egy-két vezetőjüket be kellene venni a kormányba. S a legfőbb: az oroszok szinte tűnjenek el, vonuljanak a háttérbe, magyar erők végezzenek minden közigazgatási feladatot.

1956.
november 22.

Tágul a látóhatár – de nem szép

Enyhén szólva nem szép, kevésbé kozmetikázott kifejezéssel élve: komor a látóhatár.

Úgy látszik, e forradalom élményei és tanulságai, ennyi lecke után is túlságosan naiv vagyok. Még mindig hat bennem tizenkét év nevelése, a frázisok és az illúziók, a marxizmus-leninizmusnak a valóságtól elrugaskodott tételei. Mégis hajlamos vagyok valami jobbat helyezni a rémisztő és kiábrándító valóság helyébe – ahogy azt tizenkét évig tettem abban a hitben, hogy valami szép, nemes, humánus dolog készül és épül. Szóval, amit ma megtudtam, minden eddigi értesülésemet felülmúlja. Mint írtam tegnap, Pfannenstiel esztergályos kifejtette, hogy a harmadik világháború elkerülhetetlen, mert a szovjet, s vele a megbízottai által vezetett népi demokráciák tervszerűen erre készülnek. Nem mondtam ugyan, de fenntartással fogadtam a megállapítást, jobban mondva nem is sokat gondolkoztam efelett, talán azért nem, mert nem akarózott. Egy mai társalgás azonban lehetetlenné tette, hogy ne vegyem tudomásul a harmadik világháború fenyegető rémét. Ez a rém nem valahol az amerikai kontinens felől

emelkedik ki a tengerből, hanem a szovjet tankok dörgésével játssza a nyitányt.

Ma összegyűltünk néhányan, a Szabad Nép volt munkatársai Rókásnál – olyanok, akik nem hajlandók részt venni a Népszabadság szerkesztésében. Itt volt Takács és Fekete is. Ennek nagyon örültem, mert ő a legtájékozottabb és a legokosabb közöttünk.

Nos, mi derült ki ezen a beszélgetésen? A szovjet csapatok már október 22-én átlépték a magyar határt! Egy nappal a forradalom kitörése előtt. Tehát? Gerőék, illetve főnökeik Moszkvában – hiszen Rákosi vagy Gerő csak a Kreml területi instruktora, megyei titkára volt Magyarországon – elhatározták, hogy az ifjúság tüntetését katonai beavatkozásra használják fel. Itt napokig járt szájról szájra a pletyka, hogy az orosz katonák Budapesten azt kérdezték: „ez Kelet- vagy Nyugat-Berlin?”, illetve „Hol a tenger és a Szezei-csatorna?” Azt hittük, hogy ez rosszindulatú tréfa. Úgy látszik azonban, nem tréfa, a szovjet katonákat így küldhették el hazulról: a német fasiszták ellen mentek, vagy az Adriáig, esetleg a Szezei-csatornáig az imperialisták ellen! Fekete meséli Horváth Mártonról, hogy az utóbbi időben jó kapcsolatban volt Nagy Imrével, figyelmeztette Nagyt erre a veszélyre, informálta a szovjet csapatok bejöveteléről még október 22-én. Ezért kérte azután N. I. az írókat: foglaljanak állást a tüntetés ellen. Nem akart alkalmat adni a provokációra. Ezt a mozgalmat azonban nem lehetett megállítani, nem a fiatalság tüntetése lett ebből, amire Gerőék számítottak (most értem csak az október 23-i Gerő-beszéd kihívó hangját, miért volt olyan nyugodt, s hogy volt képes november 30-i választásokról s egyéb későbbi dátumokról beszélni; azt hittem, Gerő aljas, konok és vak volt. A vakot most elhagyom, csak aljas és konok volt.) Szóval, olyan népmozgalom lett ebből itt, Magyarországon, amilyenre nem számítottak, s ez, valamint a Nyugat higgadtsága akadályozta meg talán a világháború kitörését. A magyar forradalom megmutatta a szovjet csoport belső gyengeségét – ez hátráltathatja, de gyorsíthatja is a háború kitörését. Barátaim véleménye szerint inkább gyorsítja, mert a bomlást háborúval akarják megállítani.

Micsoda szakadék, micsoda zuhanás! Milyen ragyogó tiszta

csúcsokon éreztem magam, amikor tanultam és írtam békeszeretünkről és emberségünkről, arról a nagy érzelmi erőről, amely az emberek lelkében él, és a békéért száll síkra, arról a hatalmas békevágyról, amelynek mi, kommunisták vagyunk megfogalmazói, s a Szovjetunió a képviselője a nemzetközi élet porondján! S most itt állok megfosztva a végső illúzióktól is: a Szovjetunió tervszerűen halad a harmadik világháború felé – legjobb esetben is egy szocialistának vélt rendszer megvédéséért.

Úgy festett, hogy minden kitűnően fejlődik. Hruscsovék meg-egyeztek, a jugoszlávokkal létrejött a genfi négyhatalmi találkozó, Hruscsov és Bulganyin – ha nem is zavartalan, de elég barátságos – látogatást tett Londonban, Moszkvát megjárta a német, a francia, a belga, s ki tudja, még milyen kormány és szocialista pártküldöttség; Hruscsov és Bulganyin valóságos diadalutat tett a Keleten a békés együttélés, a kölcsönös gazdasági kapcsolatok és egymás ügyeibe be nem avatkozás jegyében. Létrejött a XX. kongresszus, eltűnt nyugati határunkról az aknazár; Tatai, az útlevélosztály ÁVH-s vezetője már nem rostálta meg oly szigorúan és ostobán a külföldre utazni szándékozókát; lehetett már írni a Nyugat eredményeiről, és a Rádió rehabilitálta Gerwint. Illúzió volt-e, vagy a tényleges javulás kifejeződése, amikor cikket írtam a Déli-sark kutatóiról, a Geofizikai Évről, s azt fejtegettem, hogy a Föld társadalma egységes, ma már az emberiség csak közös erővel oldhatja meg nagy problémáit, ez egyre parancsolóbb, utat tör magának, lám, a Déli-sarkot már közös erővel kutatják fel angolok, oroszok, amerikaiak, japánok, kanadaiak? Vagy itt a szovjet javaslat, mely szerint szovjet-amerikai egyetértéssel duzzasztóművet lehetne építeni a Behring szoroson.

Vajon komolyan gondolták mindezt a szovjet vezetők, vagy pedig csak hagyták álmodozni tudósainkat, hintették a békés együttélés eszméit – míg maguk a háborút készítették elő továbbra is, éppen úgy, ahogyan Sztálin tette?

Nehéz megérteni azt a három esztendő, amely Sztálin halála óta eltelt. Kétségtelen, hogy Sztálin az erőszak híve volt a belső építésben, s nyilván az erőszaké, a háborús leszámolásé a külpolitikában, vagyis a nemzetközi szocialista mozgalom erősítésében.

A népi demokráciák rendszerét úgy építette fel, hogy megbízottakat küldött szét, akiket (Rákosi, Gerő, Dej, Bierut, Enver Hodzsa) Moszkvából irányított, s akiknek egész tevékenysége két dologra irányult: belegyűrt a szovjet gazdasági rendszerbe saját országuk gazdaságát, kegyetlen ideológiai és katonai egységben tartani ezt a tömböt a szovjet kommunista világrendszer megteremtéséért. Halála után valószínűleg úgy látták Hruscsovék, hogy a Sztálin által teremtetett egység nem jó, az erőszak pedig túl sok fájdalmat, sebet okozott, túl sok gyűlöletet ébresztett, ingatag és természetellenes gazdasági és irányító építményt hozott létre, s ezért e kinövéseit le kell nyesegetni. Ezért hozták nyilvánosságra Sztálin bűneit, ezért szervezték meg úgy a XX. kongresszust, ahogy az lezajlott, kezdték a decentralizálást, az ésszerűbb és kevesebb hazugságra s rágalomra épülő külpolitikát.

S valóban enyhülni kezdett a nemzetközi helyzet, felébredt a remény, hogy emberségesebb és a háború rémétől megszabadult nemzetközi életet élhetünk. Úgy látszik azonban, Sztálin bűneinek leleplezése, a jugoszlávokkal való megegyezés és a többfajta út tényleges elismerése olyan szellemnek bizonyult, amelyet a szovjet Zauberlehrling* már nem tudott kommandírozni, legalábbis békés eszközökkel nem. Az 1949-től 1953-ig tartó lidércnyomásból eszmélő emberek nem azt mondták (legalábbis nálunk), hogy köszönjük szépen, amit Sztálinról mondtatok, ezek után meggyőződünk, hogy a vezetés jó kezekben van. Elkezdtek szűknek érezni a szovjet gúnyát. Rehabilitálni az ártatlanul elítélt Rajkot és a többiek! Megtörtént, s ez megmutatta Rákosiék rothadt erkölcsi arculatát. Eltűntetni ezt a rettenetes adminisztrációs-bürokratikus monstrumot, ésszerűen szervezni, megszüntetni a mérhetetlen pazarlást, a romlást hozó gazdasági rendszert! – Ez ugyan nem történt meg, de már a szóbeszéd és a vita is megmutatta, mennyire katasztrofális, a nemzeti sajátosságnak és a józan észnek ellentmondó az, amit a Szovjetuniótól átvettünk szocialista gazdasági rendszer címén. „Minden embert jelleme és képessége szerint ítélni meg!” – született a jelszó. S e jelszó, s a pártkörök

* A varázslótanonc, utalás Goethe művére

ellenállása megmutatta, hogyan taposta sárba az értelmiség becsületét, önbecsülését és a rendszer iránti bizalmát, szavát és véleményét az, amit népi demokráciának neveztek. „*Félre a frázisokkal és a hazugságokkal!*” – kiáltották a Rákosiék ellen lázadó kommunisták, s kiderült, milyen rettentő tort ültek egy évtizedig a hazug, szemérmetlen frázisok. Szegénység volt – de folyton életszínvonal emelkedésről kellett szavalni; munkáshatalomról pufogtak a szónoklatok, s a munkás fogcsikorgatva szidta a hajszás normát és a feudális röghöz kötöttséghez hasonló munkavállalási korlátokat, a felmondás, a távozás lehetőségeinek szűkítését.

Mindezt a nagy Szovjetuniónak köszönhetjük – mondta el szónok és cikk ezerszer. Igen? Nekik köszönhetjük? Akkor... „*ruszlik, menjetek haza!*” – repült fel a falakon, ezer helyen a jelszó az október 23-i forradalom napjaiban, s a gyűlölet lángja vörösre festett ezer magyar közül 999 arcot. Olyan egységes volt a nemzet ebben a gyűlöletben, mint még soha semmiben – megérett tizenkét év vetése. Egységesen követjük pártunkat – fűjták a jelszót, valójában egységesen kelt fel a nép a párt ellen. Egységes a munkásosztály és a parasztság – volt egy másik frázisunk, s valóban: a parasztok rajongva néztek Budapest felé, ahonnan eddig a begyűjtési megbízottakat kapták és az ÁVH-s különítményeket, most ingyen küldték fel az élelmiszer garmadáját, mert Budapest felkelt Rákosi és Gerő kommunista uralma ellen.

S most úgy látszik, Moszkvában arra a meggondolásra jutottak, hogy mindez a XX. kongresszus és a demokratizálás következménye, s hogy sürgősen le kell csapni, ellenkező esetben széthull a szovjet tömb.

Hruscsov a lengyel követség fogadásán már fölényesen és gúnyosan beszélt a Nyugatról. Ami Magyarországon történt, azt – mint tudjuk – egységesen ellenforradalomnak nevezte, Titót azzal vádolta, hogy úgy reklámozza a maga rendszerét, mint holmi kolbászárut. A Pravda megtámadta Titót, hogy vét az internacionalizmus ellen, megszegi a kommunista pártok egységét, rá akarja erőltetni a maga rendszerét a többi népi demokratikus országra, s hogy beavatkozik más szocialista országok belügyeibe. S mint az a jó sztálini időkben szokás volt, eme elvtársi bírálatot azzal

támasztották alá, hogy a szovjet tankok felvonultak a magyar-jugoszláv határon, s később tűzharc is lezajlott a szovjet és a jugó egységek között.

Ezek a vádak és ezek a módszerek kissé 1949-re emlékeztetnek. Hol van a negédes viszony, amely 1955-ben és 1956-ban jött létre Belgrádban és Moszkvában? Megint elhajló bűnös lett Tito? Úgy látszik, Molotovéknak sikerült meggyőzniük Hruscsovot (vagy megfenyegetni?), hogy a demokratizálás a széthulláshoz vezet, hogy az érdeklődés a jugoszláv út iránt (munkástanács, nemzeti függetlenség) a szovjet és a népi demokráciák közötti viszony lazulása a semlegességné és a ténylegesen függetlenségi törekvéseknek ad helyet, s ezért ma már Hruscsov is más húrokat penget.

Igaz, a jugoszláv példa erjesztett és lelkesített, futótűzszerűen alakultak meg a munkástanácsok, napok alatt itt voltak, mint a szovjetek az 1917-es októberi forradalomban. De ha akkor jó volt a forradalom és a szovjetek rendszere – most miért nem jó? Mert egy bürokratikus és orosz nagyhatalmi uralkodó apparátus min-tájára, kényszerítésére alakult meg nálunk.

Rákosi lett Sztálin legjobb magyar tanítványa, valamint Rákosi emberei az ő legjobb magyar tanítványai.

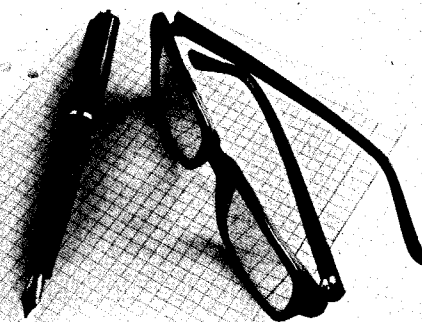
AJKSZ* csak annyiban hibás, amennyiben megmutatta, hogy van más út is, mint a magyarság számára szűk és nyomorító szovjet rendszer. Ha nem lenne Jugoszlávia, talán azt mondanák a tömegek: kommunizmus csak egyféle van, amely sárba tapossa a nemzeti érdeket és érzést, amely az orosz nagyhatalmi politika szolgálatává zülleszt mindenkit – gyerünk vissza a polgári társadalomhoz! Így is sokan mondják ezt, csak a jugoszláv és a lengyel út tartja a lelket azokban, akik még bíznak a demokratikus úton felépített szocializmusban.

Jugoszláv és lengyel út! A jugoszláv út valójában a szocialista építésnek új rendszere, a lengyel azonban nem mutat fel ilyen vonásokat, sőt, sokban követi a jugoszláv példát. Ami a lengyel változásokban sajátos, az a Szovjetunióval szembeni fellépésben mutatkozik meg (ez sem különbözik döntően a jugoszláviai

* Jugoszláv Kommunisták Szövetsége

1948-49-es eseményektől, de a történelmi helyzet más). Lengyelországban a párt bizonyos fokig meg tudott újhodni, el tudta küldeni vagy vezető posztról leváltani a sztálinistákat, s a nemzeti, lényegében szovjetellenes népmozgalom élére tudott állni. Ezzel megmentette a párt bécsületét a nemzet előtt, a párt ki tudta csikarni a Szovjetuniótól azokat az engedményeket, amelyek Lengyelország részleges függetlenségét biztosítani látszanak. A lengyel párt meg tudta tenni azt, amire a magyar képtelen volt. Úgy látszik: ott a párton belüli nemzeti demokratikus érzelmű emberek erősebbek és szervezettebbek voltak, mint nálunk, talán Gomulka is erélyesebb és vezetésre képesebb, mint Nagy Imre. Lengyelországban megelőzték azt, ami nálunk október 23-án történt. Kérdés, mi lesz belőle, megszilárdul-e, kifejlődik-e belőle a nép elismerését kivívó szocialista-demokratikus rendszer, vagy csak elodázódott a szovjet védelem alatt álló formáció végső felbomlása.

1956.
november 23.

Esik a hó

A tél bekopogtatott az ablakon: emberek, hagyjátok abba a forradalmat, legalábbis annak látványos, mozgalmas részét, hagyjátok abba a sztrájkokat, mert itt vagyok, fehérrel borítom be a sírokat a pesti tereken, eltakarom a romokat, behajtom hidegfakó, nedves pelyheimet a rosszablakú szobákba, fehérre meszelem az üzletek előtt sorban álló asszonyok kendőjét és fekete kabátját, minden ember szívében felgyújtom a meleg kályha utáni vágyat, eszébe juttatom az apáknak, hogy talpalni kell a cipőt, és meleg sálát kell venni a gyerekeknek!

A tél ránk kopogott az ablakon ma reggel, s azt hiszem, ezzel a sztrájkoknak, a nagy sztrájkmozgalmaknak – egyelőre legalábbis – vége szakadt. Már napokkal ezelőtt is az volt a meggyőződésem, hogy a sztrájkmozgalom elhal, a munkát az emberek fel fogják venni, mert felülkerekedik az életösztön. Nem bénulhat meg egy ország, nem lehet hetekig ingyen élni. A falu is kér most már iparcikket, a paraszt sem idealista, hamarosan megkéri majd a hús, a zsír és a krumpli árát, nem lehet örökké kilométereket gyalogolni, ölbetett kézzel farkasszemet nézni a tankokkal, mondván: majd ha kimentek! Nem, a fa is tüzet fog, fellángol, s aztán elhamvad – az emberek fásultak, látják, hogy vesztettünk ebben a harcban, s a legtöbbjük már szívesen dolgozna. Ki tudja, ki pedig érzi, hogy

a mostani élelmiszerbőség pünkösdi királyság – jön még ennek a böjtje, s minél később kezdünk el dolgozni, annál nagyobb.

Ez utolsó napok sztrájkjai a népmozgalom részei, vagy csak ellenforradalmi uszítás következményei? Erről vitatkoztunk – igaz, nem hosszan – tegnap délelőtt. Sanyi szerint népmozgalom, a Kádár-kormány és az orosz megszállók elleni gyűlölet kifejezője, bár – elismerte – lankadó erejű népmozgalom. Nekem az volt a véleményem, hogy ezt már főleg a fegyveres fenyegetés szítja, s az emberek többsége nem akar sztrájkolni.

Elég kevés tapasztalat alapján próbálom elemezni a helyzetet – mindenesetre előrebocsátom azt, ami tegnap és ma reggel történt. A Népakarat megírta – amiről a Magyar Rádióból nem, de a Szabad Európából azonnal értesültünk –, hogy a kormány nem engedélyezte a nagybudapesti munkástanácsok küldötteinek gyűlését a Sportcsarnokban (azt mondják: szovjet tankok vették körül a Sportcsarnokot), s ezért a budapesti központi munkástanács 48 órás általános sztrájkot hirdetett. Délután már meg is jelentek az Andrássy úton a gépelt cédulák, amelyek arra hívják fel a lakosságot, hogy ma 2-től 3-ig ne menjen az utcára, ezzel tüntessen „a gyilkos Kádár-kormány és a vörös fasiszták ellen, akik elhurcolják fiataljainkat”.

Ez a sztrájkfelhívás – ha jól éreztem az utca pulzusából – nem keltett már örömet. Tegnapelőtt megindult a közlekedés, tegnap ismét leállt; a pékek előtt újra kétszáz méteres sorok álltak. Ismét idegesebb, nyugtalanabb lett a város, jellemző, hogy az az illatszerbolt, amelyben apám dolgozik, minden különösebb ok nélkül, csak a bizonytalan és fenyegetőnek látszó hír hallatára, délelőtt 11-kor bezárt.

Még tegnap este beolvasták a rádióban, hogy a csepeli munkástanács (a legtovább harcoló városrész munkástanácsa) forrófejűeknek nevezi a budapesti központi munkástanács vezetőit, nem helyesli a sztrájkot most, amikor nagy keservesen kezd megindulni az élet. Igaz, a csepeliek is elítélik a kormány eljárását a sportcsarnoki dolgot illetően, de a sztrájkot is. Ennek lett-e foganatja vagy másnak, de tény: ma reggel 8-kor felolvasták a rádióban, hogy a nagybudapesti központi munkástanács visszavonja a sztrájkfelhí-

vást. Az éjszaka tárgyaltak Kádár Jánossal, s megállapodtak vele, hogy a kormány a nagybudapesti központi munkástanácsot tanácsadó szervnek tekinti, s egy kívánságukat – miszerint az igazgatót ne felsőbb szerv nevezze ki, hanem a munkástanács pályázat alapján döntsön – a Minisztertanács elé terjesztik. A tárgyalást folytatják, de felszólítják az üzemeket, a bányákat, a közlekedési vállalatokat, hogy vegyék fel a munkát. Miként feleségem telefonon mondta, a földalatti villamos meg is indult.

Szóval e labilis napokban könnyű a sztrájkot megindítani, de nehéz abbahagyatni. Miért? A harag, a gyűlölet és a bizalmatlanság a Kádár-kormány és az oroszok ellen nem sokat enyhült, inkább csak csillapodott, bizonyos fásultság gyengíti, de azért olyan gyúanyag, amelyet nem nehéz legalábbis izzásba hozni, ha nem is lángra lobbantani. Ezt az izzást igyekeznek bizonyos erők fenntartani. Tegnap mentem Pest felé a Fő utcán, s egy vékony, egyszerűen öltözött fiatal asszonyka megkért, segítsen vinni a kosarát. Segítettem, s ha már vállaltam, kihasználtam az alkalmat egy menet közbeni interjúra.

A Mezőkert alkalmazottja, a Nagyvásártelepen dolgozik. Mintegy négyezren vannak, s ebből háromezer szívesen felvenné a munkát, de nem hagyják őket. Tegnap bejöttek hozzájuk fegyveresek, és azt mondták, hogy aki dolgozni mer, annak jaj.

– Ön bejönne ilyen körülmények között? Ugye, nem!

Azt is mondta, hogy szerdán felborítottak egy 23-as autóbust, tele emberekkel. Igaz-e vagy nem? Azt mondja, látta.

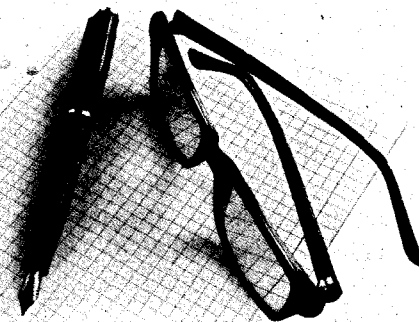
Egy nappal az asszonykával folytatott beszélgetés előtt szerényen öltözött, hátizsákos fiatalemberrel talákoztam: Farkas László, az MDP Baranya megyei titkára, a budapesti pártbizottság volt titkára, egykori ÁVH-s ezredes. Az ő ítéletében persze nem lehet bízni, de azt mondja, hogy Pécsen is fegyveresek terrorizálják a bányászokat.

Úgy látszik, bizonyos átmeneti állapotban vagyunk, amelyben a munkafelvétel mellett sok kényszerítő körülmény szól, de még gyenge az erkölcsi alap; azok, akik fegyverrel próbálják fenntartani, vagy fel-fellobbantani a sztrájkot, még mindig népszerű jel-szavakra és rokonszenvre támaszkodhatnak. A kormány érvei

tömegesen láthatók krétával és festékkel felírva a falakra: „A sztrájk = infláció!” „Villamost a körútra!” „Meddig akarsz még gyalogolni?!” „A munka – élet.” Nem gyenge érvek, de külsők, nem az emberek lelkéből fakadók. Egy sokszorosított röpcédula arról szól, hogy a munkáshatalmat most már munkával kell erősíteni. Lehet, hogy igazat mond – de olyan kevesen hisznek benne!

(Mikor e sorokat befejeztem, újabb telefonértesítést kaptam. A MÁVAUT budapesti javítóműhelyének TMK-vezetője elmondta, harminc napra felvették a munkát – ennyi haladékot adnak a kormánynak, hogy a gépkocsivezetők bérkövetelését teljesítse, és a munkástanács-rendeletet módosítsa. A parasztnak küldik a kaját, csak tartsanak ki a munkások.)

1956.
november 25.

A jugoszláv-szovjet vita

Ezekben a napokban éles vita alakult ki a Pravda és a Borba* – lényegében a szovjet és a jugoszláv vezetők – között Tito pulai beszédéről. Tito a magyar forradalmat elemezte, a szovjet beavatkozásról és a szocialista tábor válságáról beszélt. Lojális a Szovjetunió iránt, egészében véve azt mondja, hogy a Szovjetunió mellett kell maradni – mégis, a beszéd szinte a dühöngésig menő válaszokat csalt ki a szovjet fórumokból. Miért? Azért, mert Tito kijelenti: 1./ Jugoszlávia látta a közelgő veszélyt, jókor figyelmeztette a szovjet vezetőket; 2./ A magyar nép azért küzdött e forradalomban, amit a jugoszlávok kivívtak és megvédték éppen a sztálini éra Szovjetuniója ellen; 3./ Figyelmeztetett, hogy a nemzetközi munkásmozgalomban és a szovjet vezetésben két erő, a sztálinista és a demokrata küzd egymással, és sztálinista restauráció fenyeget.

Én helyeslem a pulai beszédet, egyetlen passzus, a Kádár-kormány értékelése kivételével. Tito azt mondja, hogy ismeri a Kádár-

* Jugoszláv napilap

kormány tagjait, derék, börtönviselt emberek, a lehető legjobb vezetői mia Magyarországnak. Ez nem igaz. Apró és Kossa például tehetségtelen és jellemtelen figurák, akik végig az egész Rákosi- és Gerő-rezsim alatt pozícióban voltak, s lennének bárki mellett életük végéig. Dobi, Rónai gyenge és álláspont nélküli emberek, akiket talán az taszított vissza a szovjet-kommunistákhoz, hogy a Nagy Imre koalíció idején a kisczardák illetve a szociáldemokraták árulónak bélyegezték őket. Azóta talán már Tito is revideálta álláspontját, látva, hogy a kormány – bár Kádár valószínűleg személyesen jól akar – báb, a szovjet katonai, mégpedig sztálinista módszereket alkalmazó uralom átlátszó spanyolfala.

Most olvastam a Népszabadságban a Pravda cikkét Tito beszédéről, s nem tudom megállni, hogy ne védjem meg Titót – ha máshol nem lehet, ha jelenleg nincs lap, ahová írhatnék, hát a naplómban, önmagam kielégítésére, s az újságíró gerjedelem levezetésére. A Pravda cikke elején arról ír, hogy a Rákosi-Gerő rezsim súlyos hibákat követett el, s ezek között felsorol néhányat. Az igazságnak csak egy részét mondja ugyan, a legfőbbre, a nemzeti függetlenség elrablására nem is céloz, úgy tesz, mintha a Rákosi-Gerő társaság a szovjet vezetők figyelmeztetései ellenére másolták volna gépiesen a szovjet rendszert. A jugoszláv-sztálini viszály ismertetéséből ez nevetségesen hiányzik, de most erre nem térek ki.

Megismétli a Pravda azt az állítást, hogy a magyar népmozgalom ugyan a jogos elégedetlenség miatt tört ki, de az ellenforradalom átvette a vezetést, s a szovjet hadsereg beavatkozása nélkül elkerülhetetlenül egy „Horthy-fasizmusba” zuhant volna Magyarország. Következetlennek minősíti Tito megállapítását, mely szerint a szovjet csapatok másodszori behívása elkerülhetetlen volt, de az első hiba. Nem szeretnék Tito beszédébe belemagyarázni és fogadatlan prókátorrá válni – de aki azt a mérhetetlen gyűlöletet látja, amely a magyar népben él a másodszori szovjet beavatkozás miatt, aki látja a második világháborúénál nagyobb pusztítást a Ferenc és a József körúton, az a hiba szót rendkívül enyhének találhatja. A Nagy Imre kormány, s maga Nagy Imre valóban gyenge kezű volt, s a népforgalom jobbfelé sodorta őket. De megismétlem, amit a Naplóm elején már leírtam magamnak,

hogy megvoltak azok az erők, amelyek gátat tudtak volna vetni az ellenforradalomnak. Először is, november 3-án már mutatkoztak a konszolidáció jelei. Ez azonban – mondhatja valaki – csak a felszín. Jó, nézzük meg az alapvető – ahogy a Pravda mondja, az osztály – erőket. Most, ebben a két hétben bebizonyosodott, hogy az októberi magyar forradalom alapvető ereje a munkásosztály, az sztrájkolt egységesen a múlt hét közepéig, az hozta létre a forradalom maradandó szervezeteit, a munkástanácsokat, amelyek változatlanul megmaradtak hatalmi szerveknek. Ma is a munkáságon múlik, hogy lesz-e élet az országban, rá néz a parasztság, tőle vár útmutatást, és spontán támogatja őt. Vajon ezek a munkástanácsok – mint egyesek állítják – az ellenforradalom, vagy a szocializmus osztályerőit képviselték? Meggyőződésem szerint az utóbbiakat, s az ellenforradalmi vagy anarchista elemeket kivetette volna. Mi volt a hadsereggel? Igaz, hogy Mindszentyt egy páncélos egység szabadította ki, de egy volt grófi magzat vezetésével. Amikor őt horthysta tábornok megjelent a Honvédelmi Minisztériumban, a munkás- és parasztfükből lett tisztek elhagyták az épületet, mondván: ilyen vezetés alatt nem szolgálnak. De Nagy Imre és Kádár támaszkodhatott volna rájuk, s akkor repül az őt horthysta tábornok. S a parasztok? Németh László kijelentette, hogy Magyarország visszavonhatatlanul szocialista lett. Kovács Béla is az alapvető szocialista irányok védelmében szólt. Még Mindszenty sem merte ezt támadni. De hát akkor? Polgárháború lett volna? Lehet, de akkor is a szocialista erők győznek, teljesen más helyzetet teremtvé, mint a mostani. Nagy Imre koalíciója alapján? Valószínűleg. S ez nem tetszett a Szovjetuniónak. Független és semleges, vagy legalábbis a Szovjetunióval csak nagyon laza biztonsági kapcsolatban lévő országgá váltunk volna, amelyben egy Nagy Imre típusú ember a vezető, és nem a moszkvai területi instruktorok.

A Szovjetunió választhatott volna más megoldást is, mint a november 4-ét. Csapatok itt voltak az országban. Intézhettek volna szóbeli jegyzéket Nagy Imre kormányához, amelyben figyelmezteti: vessen véget a szerinte ellenforradalmi törekvéseknek. Erre a koalíció tagjai összefogtak volna a fasiszta restauráció megfékezésére. (Valamit így is tettek, hiszen még Mindszenty is a munka fel-

vételére biztatott, s a kisgazdapárt plakátja így hangzott: „*Rend béke nyugalom – most ezt akarja a Független Kisgazdapárt*”. Csakhogy a Szovjetunió vezetőinek nem kell olyan kapcsolat, amely nem szorosabb a jugoszláv-szovjet viszonynál, minden kísérlet kapóra jött Moszkvának. Ezért választotta a másik megoldást.

Kifogásolja a Pravda Tito lelkesült szavait népünk függetlenségi vágyáról. Üres kezekkel, rosszul felfegyverkezve szállt szembe a nép a szovjet erőkkal, mert ez lebegett előtte: felszabadulni! – mondja Tito. Túlzás, veti ellene a Pravda, népről beszélni ebben az esetben. Nem túlzás. A szovjet elleni gyűlöletben, a nemzeti függetlenség iránti vágyban olyan egységes volt e nép, mint történelme során még soha. Gyerekek benzinesüvegekkel mentek tankoknak, fegyveres munkások és polgárok úgy mozogtak a lakosság között, valóban úgy, mint hal a vízben. Budapesten (az első héten) a nép kint hömpölygött az utcán, s felfalta volna azt, aki a felkelők ellen egy hangot ejt. Kommunista pártbizottságok követelték már hetekkel és napokkal a forradalom kitörése előtt nemzeti függetlenségünk helyreállítását éppúgy, mint letűnt polgári elemek.

No, no, fűzi hozzá a Pravda, ne nagyon dicsérgessük a népet, mert a marxizmus-leninizmus mindig megvizsgálja, milyen osztályerők hatnak, nem vezetnek-e félre nemzeti jelszavakkal a tömegeket. Hát nézzük így, ha parancsolják: munkás és paraszt osztályerők mozdultak meg. Kommunistaellenesek? Szovjetellenesek? Részből szocialistaellenesek? Igen. De ki feszítette idáig a dolgot? Ki őrizgette posztján Rákosit, és ki ültette a helyébe ugyanazt tökbet? Ki fékezte a magyar kibontakozást, ki sugallja a magyar vezetőknek, hogy a jugoszláv tapasztalatokat még 1956-ban is csak cseppenként adagolják a magyar közvéleménynek, és ki mondatta Gerővel 1956 november 23-án este 8-kor, hogy az utcán a csőcselék hömpölyög? A Pravda cikkének sugalmazói! Ők a bűnösök, hogy Magyarországon ilyen tragikusan alakult a helyzet. És a nép le akarta vetni magáról azt, amit a szovjet-kommunista vezetők ráerőszakoltak – ez ennek a megmozdulásnak a fő tartalma. Magába fogadott volna egy nemzeti és szocialista megoldást szívesen. Ha igaz, amit Kádárék állítanak, úgy abból csak

az következik, hogy olyan befűlladt rendszer volt Magyarországon, amely képtelen volt magát megvédeni.

Tito bírálja a szovjet vezetőket, s ezzel is vitába száll. Például azzal, amit Tito a személyi kultuszról mond: „...*nem csupán a személyi kultuszról van szó, hanem a rendszerről, amely lehetővé tette a személyi kultusz kialakulását*”. A Pravdának ez nem tetszik: nem a rendszer a hibás, az jó, Sztálin bűnei és hibái a szovjet szocialista rendszer ellenére alakultak ki. Nézzük a tényeket! Nem is a Szovjetunióban, hanem Magyarországon, a tanítványnál. Kiderült az évek folyamán, hogy gazdasági irányító rendszerünk katasztrofálisan rossz, az ipar nyakán immár túrhetetlen bürokratikus apparátus ült, amely erőszakot tett munkáson, műszaki vezetőn és tisztviselőn egyaránt; megkezdtük a mezőgazdasági kollektivizálást, amely sem rendszerében sem módszereiben nem bizonyult alkalmasnak; a kulturális élet ellenőrzése és vezetése szinte lázadászerű tiltakozást váltott ki írókból, művészekből; a párton belül is terrort kellett alkalmazni a Rajk-ügytől a békekölcsönjegyzésig. Odáig fajult a dolog, hogy az önkéntesség és a lelkesedésről szóló frázisok kiáltó ellentétben voltak a passzivitással, amely a párttagság jelentős részét is elfogta. Ez a belső feszültség, az ellentmondásokkal és robbanó népi erőkkal teli állapot megkívánt egy személyt, akinek földöntúli erőt és hatalmat tulajdonít a nép, s aki a szocialista más-világ ígéretével el tudja kápráztatni és meg tudja a lelkeket félemlíteni – de éppen ez az, amit Tito mond. A rendszer szülte a személyi kultuszt, nem annak ellenére jött létre.

Vegyétek tehát a jugoszlávokat – kínálgatják a Pravda szerint önmagukat. Igaz, a jugók büszkék saját útjukra, ezt ki is mondják úton-útfélen. Jobbnak tartják, mint a bürokratikus szovjet rendszert, de én még nem hallottam – pedig három hetet Jugoszláviában töltöttem, és sok ottani újságot olvastam –, hogy az egyedüli helyes megoldásnak nevezték. Most közvetítette a rádió Apró Antal beszédét, amelyben ez a kijelentés szerepelt: amikor Jugoszláviában voltunk, az ottani elvtársak óva intettek bennünket: ha eddig mechanikusan másoltuk a szovjet módszereket, az istenért, ne másoljuk most a jugoszlávot, tegyünk úgy, ahogy az a magyar sajátosságoknak megfelelő! Úgy látszik, Apró Antal nem olvasta a Pravdát.

Egy dologban igaza van a Pravdának – Jugoszlávia gazdasága is igen gyenge lábon áll, ezért még nem bizonyította be végérvényesen, hogy amit csinálnak, az jó. Ezt azonban most a szeméretvetni nem nagyon erkölcsös. Ahogy azt egy barátom mondta, a Szovjetuniónak is, Magyarországnak is, Jugoszláviának is kilóg a gatyája. De nem csak ezért nem erkölcsös ez a szemrehányás, nem csak arról van szó, hogy Jugoszláviában is akad, ami jó, és ami rossz. A jugoszláv út valóban az első és szerintem életmentő eltérés a szovjet sémától, elvileg más megoldás, mint a szovjet: az öngazgatáson, a tömegek öntevékenységen, az állam irányító és elnyomó szerepének csökkentésén alapszik. S amikor már nyíltan megmondta minden kommunista vezető, hogy fő bajunk a bürokratizmus, a túlzott centralizáció – akkor tagadni a jugoszláv példa jelentőségét, „egyik más megoldásnak” nevezni a cseh vagy a bolgár mellett, méltatlan lebecsülése és szándékos kisebbsítése annak, amit elértek.

Tito persze tiltakozik a vád ellen, hogy beleavatkozna más szocialista ország ügyeibe, s hogy része lenne a magyar vagy a lengyel eseményekben. Persze, nincs közvetlen része, nem szervezett semmit. De szerepet játszott a jugoszláv példa: függetlenségi harcuk és a munkástanács kísérlet. Én is írtam visszajövetelemtkor lelkesülten a jugoszláv példáról, így nekem is részem van a magyar eseményekben. De Tito – valljuk be – „be akart avatkozni” a magyar ügyekbe, amikor figyelmeztette még májusban a szovjet vezetőket, hogy Rákosit menesszék, mert baj lesz, a nép nem tűri soká, csak a szocializmus ügye veszít Rákosi tevékenységével. Ezért a „beavatkozásért” csak hálások lehetünk Titónak, bár sajnos nem járt eredménnyel. Egyébként beavatkozással vádolni Titót a Pravdában – ízlés dolga most, az októberi forradalom után, hogy a szovjet csapatok megszállták Magyarországot, s kiderült: a szovjet vezetők úgy játszottak a magyar politikusokkal, mint a sakkfigurákkal. A jugoszlávokkal kapcsolatban beavatkozásról beszélni olyan nevetséges, hogy az embernek elállna a lélegzete, ha mostanában el nem szokott volna a csodálkozástól bármi felett is.

Végül a Pravda kijelenti, hogy a Szovjetunió egyenrangú félnek

tekinti Magyarországot éppen úgy, mint bármely más népi demokráciát. Eljön az idő, amikor majd dokumentumokkal, tényekkel, szerződésekkel tudjuk megmutatni azokat a kötelékeket, amellyel a Szovjetunió magához kötött és alávetett bennünket. Más lesz a jövőben. Egyelőre szovjet megszállás alatt vagyunk, a nép csaknem egészének az akarata ellenére. Javaslom bárkinek, menjen el egy gyűlésre, és ismétlje meg azt, amit a Pravda egyenjogúságunkról állít – csak egy szovjet tank ágyúcsövén ülve mondhatná el, de ez a szituáció egyben jelképezné is a helyzetet.

Nagyon rossz néven veszi a Pravda Titónak a sztálinisták megélénküléséről szóló szavait. Nem is csodálom, a sztálinisták valóban mozgolódnak, de ez lenne a kisebbik baj: a szovjet vezetőség balra tolódott, visszavágyják Sztálin erős kezű vezetési módszerét, mert pánikszerű félelemmel látják: a sztálinizmus leleplezése olyan erjedést indított meg (helyes, jó erjedést szerintem!) a szocialista táborban, amely felszámolással fenyegeti a Sztálin által teremtetett, szoros gyeplőn tartott és óraműszerű egyöntetűséggel működő államcsoport rendszerét. Világos, hogy ebben a helyzetben jelentkeznek azok, akik nyíltan vagy titokban Sztálin módszereit helyeslik. Látjátok – mondják –, ugye, nekünk volt igazunk? Ugye, hogy a demokratizálásnak nevezett liberalizmus oda vezet, ahová Magyarország jutott! Menjünk csak vissza (ha nem is teljesen, ha nem is bevallottan) oda, ahol voltunk. Ez rendet és fegyelmet teremt.

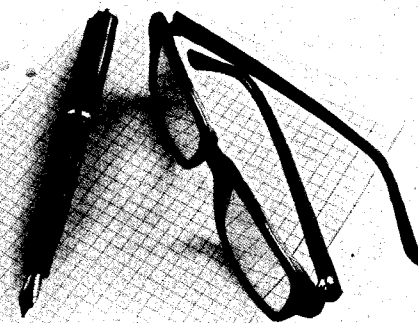
Tito élesen (talán valóban kissé túl élesen, sőt durván) kikelt Enver Hodzsa* ellen, akit mint nyilvánvaló Sztálin-epigont megbélyegzett. Igaza van? Értesüléseim szerint igen. Nemrég, ha jól emlékszem, a nyáron volt az Albán Munkapárt kongresszusa, s ezen részt vett Széchi Éva, a Szabad Nép egykori külpolitikai rovatának tagja. Amikor Éva visszajött, nálunk a demokráciának éppen apálya volt, a Petőfi-kör betöltésének napja – s erre az állapotra mondta, hogy úgy érzi, mintha a demokrácia mennyor-

* **Enver Hodzsa** [1908-1985] az Albán Kommunista Párt, majd az Albán Munkapárt főtitkára és az ország teljhatalmú diktátora négy évtizeden keresztül, haláláig.

szágába ért volna Albániából visszajövet. Az albánok külön szállásoltál el a népi demokratikus országok küldötteit a kapitalista országokban lévő kommunista pártok küldötteitől. Miért? Megtudta ezt is. Jó barátságba keveredett egy francia kommunista újságíróval, aki a francia pártküldöttséggel jött – az albánok viszont arra figyelmeztették Évát, hogy kerülje őt, mit lehet tudni, kapitalista országból jött, nem szabad túl bizalmas viszonyba kerülni vele! Mintha a Rajk-pert követő hónapok nyirkos szele csapná meg az embert. Micsoda sötétség és korlátoltság! Íme, az igazi szocializmus képviselője, Enver Hodzsa és maradéktalanul Sztálin-GPU-rendszere. S ő oktatja ki Titót, a Pravda és a szovjet vezetők – igaz kulturáltabb, de ugyanilyen lényegű – asszisztenciája mellett.

Ébredézik a sztálinizmus, a teljességét valószínűleg nem tudják már visszahozni, de félek, a nemzetközi helyzetet is szándékosan rontották meg, vagy legalábbis felhasználják arra, hogy ismét elszigeteljék a népi demokratikus országokat, mondván, a külföldi hatás rettenetesen romboló volt. A kutyának sem kell ma kapitalista rendszer, még ha „nyugati mintájú” is; senki sem fog nekünk idevarázsolni egy magyar Svájcot, legfeljebb svájci tehénné válhatunk, amelyet fejnek, miután a szolidaritás és az ingyen segítség mézeshetei elmúlnak -, de kevesen vannak Magyarországon, akik azt a kutyasorsot várják, amelyet a Sztálin-mintájú szocializmus ígér.

1956.
november 27.

Zajác Anna deportált

Szokoljev szovjet küldött kijelentette, hogy a deportálásra való szóbeszéd rágalom, az orosz csapatok egyetlen magyart sem deportálnak a Szovjetunióba. A magyar sajtóban megjelent egy kormánynyilatkozat, amely ugyanazt mondja, s rémhírnek minősít minden ezzel ellenkező állítást. Egyik cáfolat sem talált sok hitelre, bár biztosan akadnak olyanok, mint én, akik – mielőtt véglegesen elhiszik és elítélik – meg szerettek volna bizonyosodni felőle. Nos, ma alkalmam volt beszélni egy magyar felkelővel, aki négy nappal ezelőtt tért vissza Ukrajnából, kétheti deportálásból. De kevés, hogy én hallottam elbeszélését, volt ott más is.

Valami isteni sugallatra reggel felhívtam Zsoldos Árpádot a ke-lenföldi Goldberger Textilgyárban, megkérdeztem, nem zavarok-e, ha kijövök. A sugallatot azért nevezem isteninek, mert éppen ma délelőtt látogatott ki a gyárba Sam Russell, a Daily Worker tudósítója, valamint az Unita munkatársa. Az olasz tolmács – Vadas -, akivel együtt dolgoztunk a Szabad Népnél, közben odasúgta, hogy mindketten szovjet hívásra jöttek, s azt szeretnék látni, ami a hivatalos álláspontot alátámasztja, a valóság azonban mást mutat.

A két tudósítót meghívták a munkástanács ülésére, s ezen a deportálásokról is szó esett. A két tudósító kijelentette, szeretne beszélni olyanal, akivel ez megesett, mert eddig csak szóbeszédet hallottak, bizonyosat nem. Nos, jókor és jó helyen kérték – tegnap jelentkezett éppen munkára Zajác Anna 17 éves szövőő, aki most tért vissza kéthetes deportálásból. A lány éppen velem beszélgetett Zsoldos szobájában. Az történt ugyanis, hogy Zsoldos még reggel beszélt nekem a lányról, mire felébredt bennem az újságíró vér, s kértem, a föld alól is kerítse elő. (Beismerem, néhány pillanatig félelem fogott el, amikor ezt kértem; nem tüntetnek-e el engem is az oroszok, ha kiderül, hogy újságíró létemre megint-terjűvöltem egy nemlétező deportáltat.) Nos, a lány jött, s elmondta röviden a történetet. Ekkor üzentek a munkástanácstól: Anna jöjjön fel. Egy-két percre ingadoztunk négyen, akik hallgatuk őt: nem lesz-e baja ebből a lánynak? De aztán mégis küldtük, óriási nemzetközi jelentősége lehet annak, ha ezek ketten mégiscsak megírják, hogy volt deportálás Magyarországon! Ha semmi másról, de a munkások szovjetellenes hangulatáról meggyőződhet itt a két tudósító.

Szigorú és gúnyos tekintetek keresztüzében ültek. Velük szemben a lány.

– Mondja el tömören, hogyan vitték el – szóltak a lányhoz, aki zavartan készülődött a beszédhez.

– Csak nyugodtan, részletesen – biztatták többen is.

S most megpróbálom tömören leírni a lány elbeszélését, bár azt terveztem, hosszabban fogok vele beszélgetni, hogy leírjam a történetét október 23-tól november 23-ig.

„November 4-én fogtak el az oroszok. Húszan védtünk egy házat a Corvin-köznél. Tizenhárman estek közülünk, mi pedig egy autóval el akartunk hajlani Bécsbe. Már többször voltunk Ausztriában, sebesülteket vittünk, gyógyszert és lőszert hoztunk. A Tómpa utcánál elkaptak az oroszok, átkutattak, mindegyikünkönél volt töltény vagy fegyver, hátul az autóban lőszér. Elfogtak. Bevittek bennünket a Honvédelmi Minisztérium épületébe, s ott oroszok és magyar ávosok kezdtek vallatni. Ütöttek-verték az eszméletlenségig. Fasisztáknak neveztek itt, és még sokszor a vallatások során. Lőttünk-e? Hány tankot lőttünk

ki? Én nem vallottam. Egyszer a falhoz állítottak, megfenyegettek, hogy lelőnek, ha nem vallok. Közben a vőlegényem – akivel együtt harcoltam, és akivel együtt vittek ki – bevallotta, hány tankot lőttünk ki. Én mindent letagadtam.

Három nap múltán hátrakötötték a kezünket, összecsomózták a lábunkat, feldobtak egy teherautó tetéjére, mint a zsákokat, ponyvával letakartak, s elvittek. Az orosz még rá is ült a ponyvára, hogy úgy lássék, mintha teherautó lenne. Alig kaptunk levegőt. Mondtuk az oroszoknak: oxigén. Így értette meg, hogy levegő kell. Erre ő fasisztáknak nevezett bennünket, mondván, hogy azoknak levegő sem kell. Egyszer, hogy mozogtam, puskatussal úgy fejbeütött, hogy elvesztettem az eszméletemet.”

Miközben a lány a felkelők és a saját ellenállásáról, az örök embertelenségéről beszél, nincs a hangjában felháborodás és elemi hullámszó – inkább csak gúny és valami vidám hetykeség. Négy hétig szembenézett a halállal, kínvallatással, és most már csak fölénytel tud beszélni az oroszokról.

„Vecsésen vonatra szálltunk, itt már jobb lett a sorsunk, ki marhavagonba jutott, ki személyi kocsiba. Én például párnáson utaztam Záhonyig. Itt teherautókkal, rabszállítókkal egész Uzsgorodig.”

Így mondja: Nyuzsgorod*. Sam Russel itt közbekérdez: – Honnan tudják, hogy Uzsgorod?

„Az oroszok megmondták, hol vagyunk, de voltak a börtönben – valami oknál fogva 'nemzetközi börtönnek' nevezik – ottani magyarok is, takarítók, szakácsok.

Itt is vallattak bennünket, de már finoman. 'Miért harcolunk?' 'Hogy az oroszok kimenjenek Magyarországról.' 'Dehát mi nem tettünk semmi rosszat azzal, hogy ott voltunk, miért akarták, hogy kimenjünk?' 'Lássa, elvtárs (végig elvtársnak nevezte az oroszokat), mi huszonnyolc forintért vásároltuk a zsírt, maguk meg, ezt tudom, négy forintért. Nagy különbség, s ezért fordult elő, hogy nekünk olykor nem is jutott zsír.' Gyakran mondták, hogy fasiszták vagyunk, hogy elküldenek majd Szibériába. De végülis másképp alakult.

* Ungvár

A börtönben úgy kétezren lehettünk, többnyire magyar katonák. Civil kevés. A múlt szerdán a 19 éven aluliakat hazahozták. Autón jöttünk Budapestig. Valahol a Sztálin-szobor közelében, a német követséggel szemben szálltunk ki. Itt beszédet intézett hozzánk az orosz. Elnézést kért azért, ami történt, majd kért, ne beszéljünk arról, ami történt, mert Budapesten az a hír terjedt el, hogy a szovjet fiatalokat deportál.

– Hát a 21 évesek, akik ott maradtak, nem fiatalok? – kérdeztem én, mire az orosz tiszt azt mondta, hogy ilyen hangon ne beszéljek vele.

Ezzel engedtek el. Azt mondták, kapunk valamilyen írást, de nem adtak.

Az aranyholmiját, láncát, gyűrűjét sem hozta vissza senki. Ezzel a lány befejezte a történetet.

Az olasz csendben jegyzett, egyetlen szót sem kérdezett, Sam Russellt azonban, aki erélyes és határozott embernek látszik, dühítette az elbeszélés. Elkezdte részletesen kérdezgetni a lányt: milyen utcában volt a ház, ahol elbocsátották őket, hol a német követség, stb. A lány bizonytalan feleleteket adott. Russell végül is kibökte, mire akar kilyukadni: ha Anna ennyire bizonytalan abban, hogy Pesten hova hozták, ha nem tudja megállapítani, hogy Uzsgorodon vagy éppen Sztálingrádban volt, hihető-e az, amit elmesélt. A munkástanács egy emberként felzúdult:

– Ne azt firtassa, hogy hol az az utca Budapesten! A lány nem ismeri ki magát a városban.

Russell látta, ez a vita nem vezethet jóra, megköszönte a tájékoztatást, mondván, ellenőrizni fogja.

– Csak úgy ne járjanak a tudakozódással – szólt közbe egy újonc hang –, mint mi Nagy Imrével. Azt sem tudjuk, hol van!

A beszélgetés ezzel azonban még nem ért véget. Russell a munkástanács tagjainak harapófogójába, kérdések pergőtüzébe került.

– Legyen szíves, mondja meg, igaz-e, hogy P. Freyel, a Daily Worker munkatársa kilépett a laptól, mert egy cikkét nem jelentették meg?

– Igaz.

– Miért nem közlik le? Mi úgy tudjuk, hogy a szabad országokban a lapok minden álláspontot közölnek.

Russell helyzete kezdett kellemetlen lenni, de kívágta magát.

– Nem foglalkoztam a dologgal, nem ismerem a részleteket.

– Lehetséges-e – jött az újabb megjegyzés –, sokszor előfordul-e, hogy az újságíró jóhiszeműen megír valamit, de a szerkesztő nem közli?

Russell szemmel láthatóan véget akart vetni a vitának.

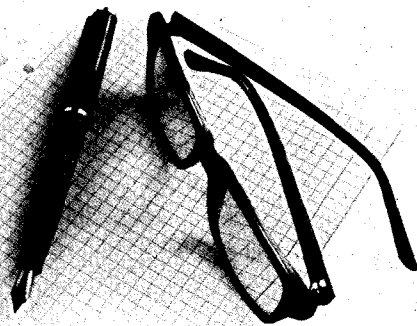
– Én 22 éve vagyok kommunista párttag, de ha a lap olyan cikk közlését megtagadná, amelyet írok, én is kilépnék. (Lehet, hogy őszintén gondolta ezt Russell, én egy kicsit kételkedtem a mai találkozás után, bár nem szeretnék elhamarkodott következtetéseket levonni.)

– Rendben van – szólt erre nem minden ironia nélkül egy ősz hajú férfi –, arra kérjük önt, küldje el nekünk azt az újságot, amelyben a mai beszélgetésről szóló cikk megjelenik.

Russell megígérte, elbúcsúztak.

Nem irigylem őket, azért küldték, és azért hívták kettejüket Magyarországra, hogy megírják személyes tapasztalataik alapján, amit a szovjet és a magyar hivatalos álláspont mond. Itt valami mást, legalábbis jórészt mást látnak, azt, amit az ő pártjuk támadói állítanak. Hírek szerint az angol párt széthullott, s az olasz párt is igen nehéz helyzetben van a szovjet magyarországi beavatkozása miatt. Hogyan védjék meg pártjukat, egyben hogyan írjanak igazat is? Nagyon kíváncsi vagyok a megoldásra, igyekszem figyelemmel kísérni az Unita-t és a Daily Workert, főleg azt, hogy kapnak-e majd újságot a Goldberger-beliek.

1956.
november 28.

Vallomás magamról

Két hete írom ezt a Naplót, s most azon veszem észre magam, hogy ez napló létére sem szubjektív. Igaz, a magam véleményét, a saját álláspontomat írom le, semmiféle szerkesztőségi meggondolás, politikai és pártszempont nem korlátoz, mégsem elég személyes, mégsem átfűtött az egyéni érzelmektől, a belső lelki élményeket nem tükrözi, vagy csak kevésbé. Mi lehet az oka? Talán az én tollam nem rezeg olyan érzékenyen a személyes élmények, a lelkiélet hullámveréseire? Vagy a Szabad Népnél töltött kilenc esztendő idején úgy kinyomorították belőlem a szubjektivitást, hogy még most sem tudok másról írni, mint az általános problémákról, s másképp, mint az kilenc esztendeig többé, vagy utóbb kevésbé kötelező volt, kötelezőnek ismertem el? Nem tudom, de igyekszem a bűvkörből kitörni, bár eddig csak „nyílam röppent rajta át: a vágy”^{*}.

Most végre magamról akarok írni, arról, hogy mit érzek én a forradalomban. Hogy mit gondolok róla, azt az előbbiekben nagy-

^{*} Idézet az Ezeregyéjszaka meséiből

jából – azt hiszem – leírtam, vagyis értékeltem. De valahogy kívülről nézve. Ez is kell. Sok embert, köztük sok kommunistát manapság nem aránylag objektív szemlélet vezérel, hanem nagyon is szubjektív érzelmek: félelem, gyűlölet. Ezekre ráférne egy kis hüvösebb boncolgatás, valamelyes elfogulatlanság – nekem pedig elkél a mélyebb őszinteség, a tisztázódás önmagammal.

Ahogy az utcán járok szovjet tankok és orosz járőrök között, azon kapom magam, hogy nem gyűlölöm, nem tudom gyűlölni őket. Körülöttem csak úgy süt a gyűlölet. Fogak között átszivárgott átkokat hallok, durva ócsárlásokat, gúnyos megjegyzéseket, riadt félelmet a szemekben, vagy megvetést. S én mit érzek? Valahogy úgy tekintem őket, mint mondjuk egy orrszarvút? Tudom, hogy erősebb nálam, ha nekem ront, letapos pillanatok alatt, mégis lenézem, mert primitív, mert alacsonyabb rendűnek tartom. De ez kevés, ezzel a hasonlattal igazán nem oldottam meg a dolgot. Miért gyűlölik az emberek az oroszokat? Anyósom sírva fakad, valahányszor azokra a fiatalokra gondol, akik a szovjet tankok elleni harcban életüket vesztették, az utca népe csendes áhítattal áll meg Budapest terein a friss sírok előtt. És én? Nem szeretem hazámat? Nem akarom függetlenségét? Dehogynem. A forradalom előtt hónapokkal már erről beszéltünk egymást között, azon vettem észre magam, hogy gúnyosan és bizalmatlanul szólok mindarról, ami szovjet. Nem éreztem együtt a fiatalokkal a forradalom első napjaitól? Dehogynem, október 23-án délután a Vörös Október férfiruhagyár pártbizottsági ülésén – először életemben egy idegen PB ülésén – felszólaltam, kértem őket, ne hagyják magukat szembeállítani az értelmiséggel, nevezetesen most az egyetemi fiatalokkal, mert az csak a sztálinistáknak és az ellenforradalomnak a malmára hajtja a vizet. Támogassák – kértem őket – a fiatalokat.

S ezután, legjobb meggyőződéselem ellenére, a barikádnak ezen a felén maradtam. Kitört a forradalom, s én, mint „szabadnépes”, viseltem a gyűlöletnek és a megvetésnek azt a szegényét, amelyet nem érdemeltem meg, vagy amelyet legfeljebb csak gyengeségemmel érdemeltem ki. Miért nem lehettem én is ott a barikádon? Miért nem küzdöttem ott a fiatalok és a munkások között, hogy

legyen erkölcsi jogom mondani: „*Veletek vagytok, legyen hitelek szavamnak!*”

Gyengeség. Vagy két éve, de különösen az idén egyre többet lázadtunk mi, akik ma úgy hívjuk magunkat: párton belüli ellenzék. Gyűlöltük Rákosit és módszereit, tudtuk, hogy Gerő sem sokkal jobb nála, felháborodtunk a pártvezetők és a funkcionáriusok kétszínűségén és piszokságain, láttuk olyan figurák aljasságát, amin felbőszültünk és fasisztának neveztük az ÁVH módszereit, a csekista szervezést – s mindezt csak magunk között tettük gyenge ellenzékieskedésünkkel, egy-egy, a lapba csempészett becsületes, haladó szellemű cikkel is csak segítve az uralkodókat.

Ez a bűntudat nyom. Miért nem lázadtunk szenvedélyesebben? Miért hagytuk magunkat a pártegység jelszavával megkötözni, miért féltünk az ÁVH-tól, miért nem rúgtuk félre az egzisztenciális meggondolásokat? Fekete Sándor mondta november 2-án este a Népszabadság szerkesztőségében – erős pogrom-hangulatú órákban –, hogy utolsó jóslata is valóra fog válni: „*Egy lámpavason fogok lógni Bethlennel!*”.

E jóslat egyelőre nem vált be, de ez a tragikus látomás nagyon is jellemző azoknak a becsületes „volt kommunistáknak” az állapotára, akik, mint Fekete – és kevesebb erővel, tehetséggel és bátorsággal, de én is – harcoltak a párton belül az ellen, amit a forradalom azután elsöpört.

Lámpavason lógni – ez a vízió bennem is felmerült a forradalom napjaiban. Én is lestem ki riadt tekintettel, amikor a ház közelében megállt egy teherautó, fegyveresekkel megrakva; én is megremegtem, amikor este tájban csöngettek a kapun; én is nyugtalan lettem, amikor telefonon beszéltem Főnyinéval, s elmondta: most voltak ott a nemzetőrök, kikérdezték, mint volt „szabadnépest”, s azt mondták, ne hagyja el a lakását. Eljöhetnek értem, mint volt „szabadnépesért”, s agyonlőhetnek, kiolthatja életemet a párt és a vezetés iránti gyűlölet. S akkor hiába mondom, hogy kérem, én helyeslem a forradalomból mindazt, ami demokratikus („*persze, hogy helyesled, most, piszkos kommunista, mert be vagy gyulladva!*”); hiába mondom, hogy ezt a forradalmat tulajdonképpen írók és újságírók indították meg! Hiába mondtam volna, hogy

kérem, én írtam a Káderanyag és az ember című cikket, amely olyan nagy port vert fel, és én írtam A nép című satírárt, és a Hiba vagy erény című publicisztikai művet, amelyet a forradalom előtti Szabad Nép sivár hasábjain az első emberi hangnak tekintettek. Azt hallottam volna, amit 23-án este, amikor a tömeg a székházat körülfogva a kapu előtt hullámozott, s egy középkorú, zöld lódenkabátos asszony magából kikelve ordította az arcomba: „*Tizenegy évig hazudtatok, szédtítettétek a népet!*”

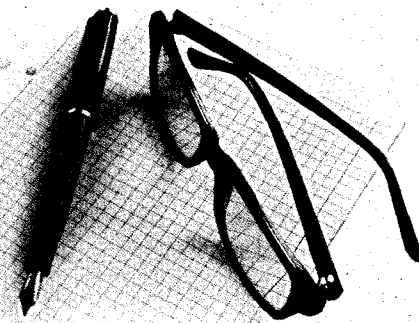
Szédelegve, a rosszulléttel határos állapotban mentem akkor vissza a kapuból, szégyenbélyeget éreztem arcomra sítve. Nem, soha életemben nem felejttem el annak az asszonynak az arcát. Igaza volt, bár én a hazugság ellen próbáltam küzdeni. Igaza volt, bár írtunk becsületes, jó, igaz cikkeket is. Ott kellett volna lennem a hullámozó tömegben, de nem, én is a többi velem egyivású újságíróval maradtam, tehetetlenül szemléltük az eseményeket – s az előző évek kérlelhetetlen logikája folytán fegyverek árnyékában szerkesztgettük a lapot még október 29-ig.

Nagy Imre kormányát, széles alapú koalícióját támogattam, s csak november 4-én szakítottam a párttal, amikor az oroszok másodszor is bejöttek. Nem helyeslem az intervenciót, fáj látnom a pusztulást, amelyet ez a harc okozott, tudom, hogy független és valóban szocialista ország így, ahogy most elindultunk, azokkal az emberekkel, akik most ismét a felszínre vergődtek – nem leszünk. Nem is dolgozom november 4-e óta, s mégsem tudok elnyomni a lelkem mélyén valami kis elégedettségfélét is, hogy az oroszok bejöttek. Pusztán életem féltése diktálja ezt a belső megnyugvásfélét. Hiába bűn, ami történt, mondja ez a belső hang, de azért életem most inkább biztonságos – ha nincs is egész biztonságban az oroszoktól sem –, mint október 29-e és november 3-a között. Talán ezért nem tudom őket gyűlölni úgy, mint a nép többsége, talán ezért kell érvelni érvelve halmoznom magam előtt is, hogy ezt az érzést minél szűkebb területre szorítsam.

Mint villogó szurony, szegeződik velem szembe a kérdés napok óta: ne támogassam-e a Kádár-kormányt? Hiszem, jót akar (legalábbis eddig ezt feltételeztem Kádárról), rendet kell teremteni, ha nem konszolidálódik ez a kormány, jöhet egy sztálinista, vagy

egy új, most már valóban erősen ellenforradalmi hullám. S ezt az utóbbit még kevésbé akarom, mint az előbbi. S mégsem tudom támogatni – úgy vagyok vele, mint az étellel, amely kifordul a számból. Bizonyos érvekkel szemben ellenkezés tombol bennem. Ennek az ellenkezésnek is vannak érvei – de nem ez a döntő. Nem akarok többé a nép ellenére cselekedni, nem akarom magam soha többé a barikád túlsó felén találni (legyen az tényleges vagy szellemi, politikai, társadalmi barikád), nem akarok többé semmilyen meggondolásból olyan embereket követni, akiket megvetek, s nem akarok többé a hazugság és embertelenség részese lenni – semmilyen politikai meggondolásból és semmilyen pártérdekből. Tudom, hogy a nép nem isten, van körében csőcselék is, de én nem akarom többé kinevezni magam, mint a központi lap újságíró munkatársa, a nép tanítójának, a népelnyomók mellett segédnek. Ha van is egy-két érv, amely arra biztat, hogy „támogasd a kormányt, lépj be a pártba! Ha a rendes emberek elhagyják, mi lesz vele?” Nem tudom megtenni, ízlésem, érzéseim tiltakoznak. Lehet, hogy ez a magyarság végleges felébredése bennem egy hamis internacionalizmus évtizede után.

1956.
november 29.

A Népszabadság

Egy férfi és egy nő megy előttem az utcán. Hangosan kiabáló rikancs mellé érnek.

– Népakarat nincs?

– Nincs – feleli a rikancs, akinek a keze tele van Népszabadsággal. Ezt nem veszik, tovasietnek.

Nem szeretik az emberek a Népszabadságot – az MSZMP-t az MDP utódjának, lapját pedig a Szabad Nép utódjának tekintik. Ezért igen csekély a bizalom, pontosabban szólva csak kevesen veszik bizalommal kezükbe a lapot. A Budapesti Szerszámgépgyár munkástanácsának elnöke még a lap nevét is úgy elemezte, hogy a nép és a szabadság szó a szabad és a népből formálódott. (Valójában Pándi Pál adta neki ezt a nevet, az 1848-as Népszabadságra emlékezve.)

Igaz, hogy a lapot sokan veszik, ma már nem égetik el nyílt utcán, mint október napjaiban a Szabad Népet, s nem is köpködik le azt, aki olvassa, mint az a Soroksári úton történt úgy két héttel ezelőtt. De szívesebben veszik a Népakaratot, mert az valamivel szókimondóbb, úgy tűnik, nem hivatalos lap. A Népszabadság nagyon gyenge, nem is újság, csak közlöny, amelyben a hivatalos közlemények, néhány külföldi hír mellett csak néhány gyenge tudósítás, riport és halovány cikk kap helyet. De ki is csinálja a

lapot? Négy napja még az a gárda is otthagya, amely eddig csinálta (az újságíró társadalom lenézésétől övezve). Vagyis sztrájkba léptek. Ennek a sztrájknak a logikátlanságára még visszatérek, most inkább az elején kezdeném, vagyis november 1-jén, amikor én is elkezdtem tiszavirág életű munkámat ennél az újságnál.

A Szabad Népeknek meg kellett szűnnie, a forradalom kimondta rá a halálos ítéletet. Amikor október 23-án este a röplapjainkból gyújtott fáklyák felvillantak a Rökk Szilárd utcában és a Blaha Lujza téren, amikor harmad- s negyednap ugyanilyen fáklyák gyulladtak a párt központi lapjának sok példányából – elvégeztetett a dolog, az ítélet végrehajtatott. Egy-két tucat munkatársának szándékai és erőfeszítései ellenére a Szabad Nép neve a Rákosi-Gerő-klíka álnokságának és hazugságának szimbólumává lett. Szeretnék majd egyszer írni arról a kilenc évről, amelyet ott a szerkesztőségben töltöttem, különösen az utolsó két évről, a szerkesztőségen belüli ellenzékről. Most azonban elég ennyi: circumdederunt*.

Nagyon megörültem, amikor hallottam, hogy a pártközpont megegyezett Dudással (aki október utolsó napjaiban a volt Szabad Nép székház ura lett), engedélyezi a munkát, kinyomtathatjuk a lapot. Senki se hívott, nem is voltak ezek olyan idők, hogy az ember udvariassági formákra várjon, telefonáltam Takács Kálmánnak, s ő mondta meg a találkozás időpontját a Nádor utca 28. alatt a pártközpontban. Nem tetszett a hely, soha nem szerettem a pártközpont rideg és titokzatoskodó szellemét, s most, hogy ide gyűltek a bukott apparátus emberei, még kevésbé tetszett. Beleütköztünk itt Kukucska Jánosba, aki a forradalmat megelőző hónapokban a tehetségtelen és a közismert favágó káderpolitika keretein belül is érthetetlenül a magyar sajtó gauleitere** volt; ott volt a Ganz Vagongyár volt PB titkára, akiről valaki azt mondta,

* Circumdederunt me gemitus mortis/Dolores inferni circumdederunt me. Körülvettek engem a hálál sóhajai/A pokol fájdalmái körülvettek engem. 17. zsoltár (Halottakért való imádság)

** körzetvezető [a hitleri Németország egyes megszállt országok helytartóit hívta így. Pejoratív használatban: egy idegen állam képviselője tőle függő, látszólag független államban]

hogy ha a gyárbeliek megtudják hollétét, idejönnek, és szétverik a házat. No de nem volt más választás egyelőre, a koalíciós napok zűrzavaros idejét éltük, a székházba nem akartunk menni, mert várható volt Dudás letartóztatása, s attól tartottunk, hogy egy ostrom esetén túszul fogja az egész szerkesztőséget.

Lapot kellett csinálni, támogatni kellett Nagy Imrét és az új pártot, amelynek vezetői között ott volt Losonczi, Donáth, Kádár – akikben bízunk. Kellett újság, hogy segítsen megindítani az életet, a munkát. Ha jól tudom, három ilyen szám jelent meg – a november 4-ét kinyomták ugyan, de már nem tudták utcára vinni.

Milyen volt ez a Népszabadság? Talán máskor erről is írok. Néhány ember csinálta: Fehér Lajos, Takács Kálmán, Fekete Sándor, Pándi Pál, Kertész György, Almási István, Horváth László, Terényi Éva, Tatár Imre, Gál Pál, Árkus István, Gallé Tibor és mások. Napról napra összeverődő volt „szabadnépesek”, a lap is úgy állt össze, még nem volt szerkesztőbizottsága. A lap szellemére azonban jellemző az a riport, amely itt van a naplómban, a Budapesti Szerszámgépgyárról.

S akkor belerobbant életünkbe az intervenció. Azóta én és még jó néhány munkatárs nem veszünk részt a Népszabadság munkájában.

Mondom, e napokon most csak átfutok, hogy minél előbb a mához, illetve a Kádár-korszakhoz érjek. Ez a korszak egyébként, amely eddig 24 napos, nem is olyan rövid, ha azt tekintjük, hogy október 23-a óta ez a kormányunk van legtovább uralmon.

Szóval nem mentem vissza dolgozni, s a régi Népszabadság munkatársainak fele velem együtt nem ment: Fekete Sándor, Gál Pál, kis ingadozás után Pándi, Takács, Gondos, Almási. Elmaradtunk. Hogy miért, az azt hiszem, világos abból, amit Naplóm-ban az előző napokban írtam: a Nagy Imre vezetésével alakult kormány és a Nagy Imrével megalakult új párt híve voltam (Kádáré is!), s elítéltem a koalíció szétverését, elítéltem a fegyveres szovjet beavatkozást, a forradalom fegyveres leverését. Igaz, senki nem is hívott e három hét alatt a szerkesztőségbe dolgozni, de ha megyek, nyilván szívesen fogadtak volna. A Varsóból visszatérő Polgár Dénest hívták, de megtagadta.

Úgy látszik, végzetem, hogy mindenkit meg tudok érteni, min-

denkinek a magatartására találok magyarázatot. Így vagyok azokkal is, akik november 4. és 24. között a Népszabadságnál dolgoztak. Mi indíthatta őket erre? Csak két dolog. Az egyik: helyeselték Kádár programját, s azt várták, hogy most már ez a program, amely sokban hasonlít a forradalom követeléseire, gyorsan megvalósul. A másik: vannak olyanok, akiknek még a koalíció is csak lenézést, a sajtótól való száműzetést hozott volna. Hogyne támogatnák a Kádár-kormányt, és hogyne dolgoznának a Népszabadságnál!

Nekem azonban minden porcikám tiltakozott az ellen, hogy odamenjek – azonosítottam magam azzal a gyűlölettel, amelyet a nép érez a november 4-én kezdődő akciók iránt, nem tudtam és nem akartam szemben állni a nép érzéseivel. Kádár kivételével olyan embereket láttam a párt és az ország vezetésében, akikben egy csepp bizalom sincs, akik közül sokat megvetek, mint Apró Antalt és Marosánt, akiktől nem várhattam sokkal jobbat, mint amit a múltban nyújtottak. Bizonyos, hogy hatással volt rám az az ellenszenv, amelyet csaknem minden, általam becsült ember tanúsított azokkal szemben, akik november 4-e után vállalták, hogy támogatják a rezsimet.

Nem volt semmi, ami húzott volna a szerkesztőségbe? De volt. Ellentmondásos érzések fogtak el, az eszem olykor azt mondta, hogy súlyos a helyzet, segíteni kell a kibontakozást. Az eszem másik fele s az érzéseim (amit az előbb úgy fejeztem ki, hogy minden porcikám) tiltakoztak.

– Ön, Tatár polgártárs, anarchista – mondta Puskás, a szomszédom. – Aki nem dolgozik, az a katasztrófába taszítja az országot.

Bántott a megjegyzése, de hát én elismertem tíz nappal ezelőtt is, hogy a sztrájk már csak gazdasági romlást hoz, nem várható politikai változás – mégsem dolgozhatok. Az esztergályos nem hazudik azzal, ha csavart készíti, a mérnök azzal, ha tervez, a kereskedő azzal, ha kiszolgál – de én hazudok vagy támogatok hazugságokat, ha a Népszabadságnál dolgozom, még akkor is, ha magam nem írok le, csak igazat. A Népszabadság közölte, hogy deportálás nincs és nem is volt! Én magam beszéltem deportálttal. A Népszabadság olyan hangon írt a fegyveres harcról, mintha

abban csupa, vagy legtöbbször bűnözők és züllött elemek vettek volna csak részt. Bármit írtam volna ebben a lapban, csak ennek a fő mondanivalónak szolgáltatott volna hátteret, minél igazabbat, minél őszintébben írtam volna, annál inkább segíték a meggyőzésben. De ma már csak keveseket lehet meggyéztetni, különösen a Népszabadság hasábjain. Lehet terrort, a fegyveres diktatúrát is őszintén csinálni, meg lehet mondani nyíltan: ezt és ezt tesszük, ilyen és ilyen embereket letartóztatunk, táborokba küldünk ennyi és ennyi időre. Erre a nép azt mondta volna: erőszakosan ugyan, de őszinték. Még ez is jobb, mint az átlátszó hazugságok leple alatti erőszakoskodások, amelyek csak erősítik az általános véleményt, hogy az oroszoknak nem lehet hinni. A két fő hazugság: a forradalom és benne az ellenforradalmi hullám értékelése, és a deportálások tagadása. Ez von ma gyászfátyolt a Népszabadságra is.

Az események, úgy látszik, engem igazolnak, és azokat, akik velem együtt nem mentek vissza a Népszabadsághoz. Kádár legutóbbi beszéde minden, csak nem okos államférfihez méltó: agresszív, kulturálatlanul vagdalkozó, lenéző, megvetést sugároz a forradalom iránt, fenyegetődző. Igaz, a határozottság elkelne, határozott már előbb is lehetett volna a kormány – de úgy látszik, Kádár a határozottságot összetéveszti a durvasággal és a csapkodással. Ha egy mondatba akarnám sűríteni mondanivalóját: „Dolgozzatok, és ne követelőzzetek, mert a nyakatok közé csördítünk!” Igaz, dolgozni kell, az anarchiának legyen valóban vége a munkahelyeken – de vajon a munkástanácsokat miért akarja elsorvasztani a kormány és a szovjet? Ha valami maradandót alkotott ez a forradalom, úgy ez a munkástanács. Szép dolog, és valóban a népmozgalom szülte, s mint a jugoszláv példa is mutatja, sokra hivatott, esetleg többre is, mint ott. S mit tesz a kormány? Semmilyen engedményt nem tesz neki, jóformán el sem ismeri hatalmi szervnek, nem vesz be egyetlen embert se közülük a kormányba. A forradalom vívmánya nem a 15 százalékos béremelés, hanem elsősorban a munkástanács. Se sajtót nem adnak neki, sem a kormányban nem adnak neki helyet, ez annyi, mint a forradalom legfőbb vívmányát féltékenységből és bizalmatlan-

ságból visszaparancsolni a kaptafához. A munkástanácshoz való viszony mutatja meg a forradalom iránti érzelmeket, szerintem ez a mérce.

Ma már kevesebb az illúzió néhány emberben, mint tíz nappal ezelőtt. Akkor egy-egy Népszabadság számot kézbe véve arra gondoltam, hogy ebbe még lehetne írni is. De ma, amikor a lap tónusa már szinte az egész fegyveres felkelést az „ellenforradalom” feliratú zsákba dobja, és amikor a Pravda derék munkatársának, Kinsinszkijnek és Majevszkijnek üres és ferdítő tudósítását közölve ezt a mondatot idézték: *„Magyarország csupán annak következtében nem zuhant vissza a fasiszta diktatúrába, hogy a magyar nemzet egészséges erői határozott csapást mértek az ellenforradalomra”*. (A szovjet csapatok mértek csapást a forradalomra és az ellenforradalomra egyaránt, a fenti mondat akkor lett volna igaz, ha segítjük Nagy Imrét, Kádár és a Szovjetunió is.)

Az események engem igazoltak, mert úgy négy napja jórészt azok is otthagyták a Népszabadság szerkesztőségét, akik addig ott dolgoztak. Otthagyták az addigi szerkesztő, Fehér Lajos is, bár azt híresztelik, hogy ő csak más beosztást kapott. Azokról a fiúkról, akik megtagadták szombaton a további munkát, azt jelentették ki az MSZMP intézőbizottságának ülésén, hogy „elküldték őket a szerkesztőségéből”. Hiába, a hazugság hazugságot szül. Véres könnyeket sírtam volna, ha nekem is most kellett volna otthagynom a szerkesztőséget, ha azt kellett volna látnom, hogy ismét elkövettem azt a végzetes ostobaságot, amelyre október 23-a után a Szabad Nép szerkesztőségében döbbsentem rá. De nem, szerencsére ösztönöm megvédett ettől, most nem tagadom, bizonyos elégtételt érzek.

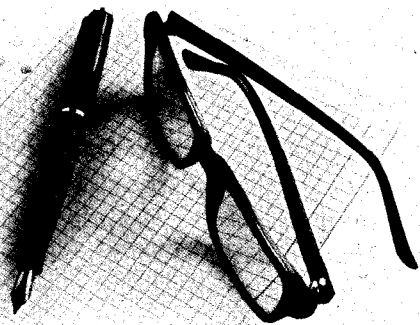
Egyébként a mostani gárda azért hagyta ott a Népszabadság szerkesztőségét, mert Kádár nem engedett leköszölni egy cikket. Ez a cikk válasz lett volna a Pravdának, s kifejtette volna, hogy Tito értékelésével értünk egyet, ami a magyar forradalom több vonatkozását illeti. Ezt a cikket többször átdolgozták, enyhített formában az MSZMP intézőbizottsága egyetértett vele (csak Kiss Károly háborodott fel rajta), s ezzel, úgy vélték, eldőlt a dolog, megjelenik. De éjfél tájban megérkezett Kádár, s leállította, meg-

szegte ugyan ezzel a kollektív vezetés elvét, de a maga szempontjából igaza volt: az országban, ahol szovjet diktatúra van, s a kormány szovjet irányítás alatt áll, naivitás azt várni, hogy a hivatalosnak számító lap a Pravdával szembeszálló cikket közölhet. Szóval a függetlenséget – legalábbis egyelőre – nem szabad komolyan venni. Ez ábrándította ki a fiúkat.

Így persze érthetők a következmények is: a főszerkesztő Friss István* lett, odahelyezték Fodor Zoltánt, a Tartós békéért, népi demokráciáért! című lap szerkesztőjét, Rákosi egykori személyi titkárát, s úgy hallom, hogy egy számot már Bettlen Oszkár szerkesztett. Bettlen, akit nemrég még a sztálinisták listájára tettek, mondván, semmiféle közéleti tevékenységet nem folytathat. A Kádár-kormány – ha a Népszabadságnál történeteket az országos események hű tükrének fogom fel – elszigetelődik, s ezért mindinkább kénytelen a félretett sztálinista elemekre támaszkodni. Vagy mindez tervszerűen folytatott szovjet politika, amely az erős kéz módszerrel kiszorít mindenkit a funkcióból, aki nem paríroz, s egy régi típusú proletárdiktatúrát akarnak teremteni?

* **Friss István** (1903–1978) politikus, közgazdász, korábban a Szovjetunióban tanult. A forradalom elől Ungvárra menekült, november 5-én, hazatérése után a megalakuló MSZMP Központi Bizottságának tagja lett, élete végéig az maradt. 1956 november 24-től 1957 januárjáig volt a Népszabadság főszerkesztője.

1956.
december 3.

Képzelt vita

Ha gyerek vagy ifjú lány lennék, akkor most így kezdeném: „Régen nem találkoztunk, kis Naplóm.” (Legalábbis e forradalmi időkben négy nap is sok idő.) Ennek nemcsak családi okai vannak, nemcsak azért lett e szünet, mert a fiammal voltam elfoglalva a hét végén, az is gondolkodásra késztetett, amit talán igyekszem összesűríteni Képzelt vita cím alatt. Képzelt ez a vita azért, mert nem egy emberrel zajlott le, és nem egyszerre – de nem képzelt, mert többekkel és köztük magammal valójában lezajlott részletekben. E részletekből áll össze az alábbi egész.

– Nem akarok, és nem is tudok visszamenni a Népszabadság szerkesztőségébe dolgozni.

– Miért nem?

– Mert nem helyesletem a november 4-i lépést, a szovjet intervenciót, s ma se helyeslem. Ez – úgy gondolom – a legfontosabb: nem tudnék jó lélekkel, teljes szívvel írni a lapba.

– Nézd, a legfontosabb nem ez. Én sem helyesletem a szovjet intervenciót, de dönteni kell: a proletárhatalmat akarod, vagy az ellenforradalmat, pontosabban polgári demokráciát. Mert itt november első napjaiban még nem volt munkáshatalom, már valami polgári demokrácia féle volt, és Nagy Imrét a tömegakció mind jobbra sodorta. Még egy-két nap, és kibontakozott volna a

nagyarányú fehérterror, előbb csak ÁVH-sok és magasrangú funkcionáriusok, aztán minden kommunista ellen.

– No, no, a lakosság 9-10 százalékát nem irhatták volna ki! – Igaz, de egy vagy fél százalékot igen, ez is ötven-százezer ember. Sokáig, igaz, nem tartott volna ez, legfeljebb két-három hétig. A Nyugat nem engedett volna egy Horthy-típusú ellenforradalmi uralmat megszilárdulni, tekintettel a világ közvéleményére. Polgári demokráciát teremtett volna több párttal, parlamenttel, sőt, a segélyt és a kölcsönt is tömte volna az országba, hogy megmutassa: lám, mit ér el egy ország, amely kiszakad a szovjet tömbből, és „szabaddá” lesz. De ez már – beláthatod – minden lett volna, csak nem munkáshatalom, csak nem szocializmus, e csalóka állapotnak beláthatatlan következménye lett volna. A leglényegesebb tehát nem az, hogyan bírálok el a november 4-i aktust, hanem az, hogy polgári demokráciát akarok-e, vagy pedig munkáshatalmat. Szerintem a válság és a kiábrándulás után az előbbi álláspont is teljesen érthető lehet, de ebben dönteni kell. Sőt, ebben kell elsősorban dönteni.

– Beismerem, október 23-a előtt sokszor gondoltam már ilyesfélére, mondván: több nyugati, polgári berendezésű ország, például Anglia, Svédország, Belgium mind az életszínvonal, mind a politikai szabadság, tehát a demokrácia tekintetében többet ért el, mint a mi népi demokráciánk. Mégis, most, hogy dönteni kell, nem kiáltok éljent a kapitalizmusra. Még megmaradt bennem a hit valamilyen szocialista alapelvű társadalmi rendszerben, amelyet valószínűleg nem olyan patikamérlegen és az utcáról behozott recept alapján keverünk össze, de talán szocializmus lesz annyira, amennyire nem volt az a népi demokrácia. Szóval nem kívánom a kapitalizmust, és mégsem helyeslem a 4-i beavatkozást. Úgy látom ugyanis, hogy te a forradalmi időkben kissé statikusan nézed az eseményeket, jobban mondván a maguk tehetetlenségében. Lehetett volna harmadik lehetőség november 4-én. Sem ellenforradalom, sem szovjet katonai támadás, hanem segíteni Nagy Imrének. Hogyan gondolom? Nagy Imre valóban gyenge kezű volt, valóban úszott a kívánságok és a követelések pergőtűzében, egy kommunistaellenes forradalom sodrában jobbfelé.

De ha Kádár ezt olyan jól látta, miért nem segített neki? Miért nem kelt nagy szervező munkára e demokratikus koalíció megmentéséért legalább olyan eréllyel, amilyennel most teszi? Azt mondta most Kádár, hogy Nagy Imre megszökött. Ő szökött meg november 1-jén, magára hagyva Nagy Imrét, ezt a becsületes, elméletileg képzett, a magyarságot ismerő, de gyenge vezető- és szervezőképességű embert. Kádár azonban még kevés lett volna. Ha a szovjet vezetők olyan pontosan felismerték a helyzetet, miért nem támogatták ők is e koalíció balszárnyát? El tudom képzelni, hogy Andropov úr, a szovjet nagykövet szóbeli jegyzéket intéz kormánya nevében Nagy Imre miniszterelnökhöz, amelyben figyelmezteti a koalíciós partnereket – a diplomácia bőven rendelkezésre álló formanyelvén –, hogy ha nem vetnek azonnal véget a „féhérterror-jelenségnek”, kénytelenek lesznek beavatkozni. Biztos, hogy a koalíciós partnerek hanyatt-homlok rohantak volna összefogni.

– Csakhogy én nem vagyok köteles azonosítani magamat kész helyzetekkel, másképpen lehetett és kellett volna csinálni. Nem a szovjet tankoknak, a magyar szocialista erőknél kellett volna levernük az ellenforradalmi erőket, akkor nem tartanánk itt, hogy a víz sem mossa le a Szovjetunióról: erőszakkal leverte az ellenforradalmat és a forradalmat egyaránt.

– Azt hiszem, te kissé naiv vagy, amikor magyar szocialista erőkről beszélsz...

– Igenis voltak szocialista erők valamelyest a falun, s főleg a munkástanácsok és az ifjúság.

– Engedd, csak befejezzem a gondolatot. Ezekben a napokban, október 23-a és november 4-e között nem lehetett az utcán kiejteni ezt a szót: „elvtárs”. Kommunistákat gyilkoltak halomra. Magad se gondold komolyan, hogy a parasztok között szocialista erők voltak. S a munkástanácsok! Vannak bennük igen rendes szocialista érzelmű emberek is, de sok az ellenforradalmi hangulatú elem még ma is.

– Mondtam, hogy naiv vagy. Ez kommunistaellenes, pártellenes felkelés, népmozgalom volt, nem pedig szocialista. Sok jogos követelés, temérdek sérelem szülte elégedetlenség robbantotta ki, de

kommunistaellenes volt, így csak a kapitalizmus visszaállításához vezethetett volna.

– Semmi kétség, ez kommunistaellenes felkelés volt, pontosabban olyan forradalom, amelyet egy kommunista vezető csoport súlyos hibái és bűnei váltottak ki. De ha te nem tudod összeegyeztetni ezt a régi fogalmaink szerint valóban paradox állítást, hogy valami kommunistaellenes, és mégis szocialista jellegű, akkor érthető, hogy ellenforradalomról beszélsz, s nem látsz november 4-én, csak két lehetséges megoldást.

– Nem is csekély ellentmondás van abban, amit mondasz, de most ne a múltról beszéljünk annyit, hiszen azt kell eldönteni, visszajössz-e közénk a Népszabadsághoz vagy nem, ez pedig a jelen és a jövő dolga. Bármennyire is tiltakozol, mégiscsak azt mondom, hogy van egy adott helyzet, s ezt kell szemügyre venni. A munkások dolgozni kezdtek, semmi nem indokolja, hogy az újságírók ne dolgozzanak.

– Dolgozni akarok, de nem a Népszabadságnál.

– Megértelek, sok benned a bizalmatlanság és az aggodalom, de ha tiszta pártot és jó párttagságot akarunk, akkor nem lehet félrevonulni. Belülről kell megjavítani és megtisztítani a pártot.

– Ezt csináltuk három esztendeig a Szabad Nép szerkesztőségében. Vitatkoztunk, szép felszólalásokat mondtunk a taggyűléseken, írtunk néhány tucat tisztességes cikket a lapban, s hova jutottunk ezzel a belülről folytatott harccal? Október 23-hoz.

– Most más a helyzet, október 23-ból mindenki tanult.

– Nem látszik!

– Ha nem látszik, tegyünk róla, én meg te. Hallgatással semmin sem segítesz, nem szolgálod a kommunizmus ügyét.

– Hallgatással még mindig többet szolgálhatok, mint hazugsággal.

– Úgy érted, hogy te hallgatsz, és mi hazudunk?

– Úgy, úgy.

– Én nem írtam egy hazug cikket sem a Népszabadságban.

– Te nem, de maga a Népszabadság igen. Közöltétek a deportálásokról szóló hivatalos cáfolatot? Igen. De magad is elismered, hogy kezdetben voltak deportálások. Imé, egy országos hazugság,

amelyet, ha a Népszabadságban írsz, támogatsz. Mit szólsz Nagy Imre elrablásához, ami Kádár ígérete ellenére történt?

– Hallatlan dolognak tartom.

– No látod, újabb hazugság. Továbbá: mi a véleményed arról a Pravda-cikkről, amelyet a Népszabadság 28-i száma közöl, amely a magyar értelmiségről szól?

– Ferde, nem konkrét, hamis beállítású cikk.

– Íme, barátom, te mondod ki az ítéletet. S ha írsz a Népszabadságban, akarod vagy nem akarod, közösséget vállalsz mindezzel.

– Ha változást akarsz, harcolj érte! Nem győzöm hangsúlyozni.

– Harcoljak? Kivel?

– Tudom, nem tetszenék azok az emberek, akik ma a pártvezetésben vannak. Rajtunk múlik, ki legyen ott, minden harc kérdése.

– Kérdés, milyen keretek között lehet egyáltalán harcolni ma Magyarországon?

– Ertem, arra gondolsz, amit eddig sem te, sem én nem mondtunk ki, de egyikünk sem felejtett el egy pillanatra sem: az oroszokra. Hogy mit enged meg a Szovjetunió.

– Nos?

– Ez is harc kérdése. Látod, a lengyelek ki tudtak harcolni egyet s mást, nekünk is harcolni kell érte.

– Nekünk nincs Gomulkánk!

– Kádár nehezebb helyzetben van és – bár nem ismerhetem a lengyel helyzetet – úgy hiszem, kisebb kapacitású vezető is, mint Gomulka.

– Az utóbbi valószínűleg igaz, de azért ez nem akadályozná meg, hogy Kádár is az asztalra üssön, mint Gomulka tette, megkövetelje: ne a szovjet katonai parancsnok döntse el a Magyarországon követendőket, hanem a magyar kormány. De nem teszi. A nyugati sajtó bábkormányának nevezi, nincs semmilyen fontos érv ezzel szemben. A legutóbbi aktíván (úgy hallom) ha tízszer nem hangsúlyozta Kádár, hogy „ez a szovjet elvtársak tanácsa”, akkor egyszer sem. S mi a múltból már nagyon jól tudjuk: a tanács a gyakorlat nyelvére ültetve utasítást vagy kötelező javaslatot jelent. Igaz, Kádárból sajnos hiányoznak az igazi vezetői képességek, de

a kormány többi tagjából is, a pártvezetők közül még inkább. Az az intézőbizottság, amely a megújódott párttal született október végén, az egy Kádár kivételével Romániában van száműzetésben. S akik itt maradtak! Apró Antal, Marosán György, Kiss Károly és Friss István – sztálinisták. Az ember nevetőgörcsöt kap, teljesen jelentéktelen emberek, akik közül több még Rákosi alatt is minden skrupulus nélkül szolgált. Nem jóindulatból, hanem (bocsáss meg) a párt által belénevelt szilárd elvtelenségéből.

– Tehát itt hagyod a pártot. Tudod, mit teszel ezzel? Két út van: vagy a régi sztálinista rendszerbe süllyed vissza a párt azzal, hogy a valóban demokratikus és derék emberek otthagyják, ez beláthatatlan következményekkel járhat, vagy a bojkott miatt a párt úgy meggyengül, hogy az ország új ellenforradalmi hullámsírba zuhan, s ez is beláthatatlan következményekkel járhat. Melyiket választod?

– Nem lennék őszinte, ha tagadnám, hogy megráz ez a kérdés. Nemcsak azért, mert őszintén tör fel belőled, hanem azért, mert belőlem is feltört, mert ez magyar sorskérdés. Ha te hiszel abban, hogy egy hasonló alapelveken nyugvó párt, mint az MDP volt – hiszen az MSZMP az alapelveket tekintve nem különbözik tőle –, tehát egy szovjet sémájú kommunista párt ki tudja vezetni az országot a bajból, küzdj ebben a pártban, s én örülni fogok, ha neked lesz igazad. De én nem bízom ebben. Itt van tartózkodásom forrása. Nem bízom az emberekben, akik ezt a pártot vezetik, s most elárasztják, nem bízom a konstrukcióban, amelynek vázára épült, s nem bízom abban, hogy külföldről, nevezetesen Moszkvából el lehessen dönteni, milyen legyen a magyar fejlődés. Még akkor sem tudnák ezt eldönteni, ha addig minden egyebet zseniálisan csináltak volna. Ez a három ok elég arra, hogy vegyem a kalapomat.

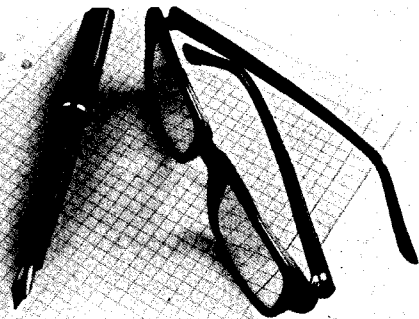
– Arra kérlek, mégis gondolkozz.

– Egy hónap óta egyebet sem teszek.

– S kinek használsz vele?

– Soha többé nem adom magam oda olyasmiért, amivel nem értek teljesen egyet. Ha tévedek, nem szégyellem majd beismerni, de egyelőre magamban akarom tisztázni, mi is ez a sajátos út, milyen is lehetne a magyar szocializmus.

1956.
december 5.

Utóhang vagy előjáték

Este 10 órakor írom e sorokat, azért határozom meg pontosan az időt, mert egyelőre nem tudom, hogy a mai nap a múlt hetek mozgalmainak utóhangja, vagy valami újnak az előjátéka, s nem lesz-e még az éjszaka valami baj. Miért ez az aggodalom? Mert most látszik csak, milyen viszonylagos volt a nyugalom Budapesten egy-két hétig, most láttam csak, hogy nem szabad illúziókat táplálni, a nép harci kedve nem tört meg, gyűlölete változatlan hófokon izzik.

Délelőtt kint jártam a Goldberger Textilművekben. Itt sokan tudják, hogy újságíró vagyok. Az egyik szobában egy fiatalember megszólít. Mellette remegő hangú nő.

– A Bercsényi utcában szovjet páncélosok vették körül a diákotthont, és szedik össze a fiatalokat! – Az asszony hozzátette. – Most jövőnk onnan, nagy a tömeg.

Jó félóra múlva értünk ki a Bercsényi utcai fiúotthonhoz. Az első felvonás ekkor már lezajlott. Még előbb szovjet páncélautók valóban körülvették a házat, de két szemtanú állítása szerint nem vittek el senkit. A tömeg rögvest összegyűlt. Nem lehet tudni,

hogy ezért nem vittek el senkit, vagy azért, mert valóban (ahogy valaki mondta) sokszorosítógépet és fegyvereket kerestek. Mind-egy. A nép, két-háromszáz ember, idegyűlt. Egy diák, aki izgatottan sürgött-forgott, közölte: amint megjelentek az oroszok, telefonon értesítette a környező üzemeket.

Közben két maradék orosz tiszt is elhagyta az épületet, s két civil – szájról szájra járó hír szerint két ávós – bent maradt. Az egyik zöld lódenkabátos fiatal férfi kijön. Körülveszik, öklök emelkednek a levegőbe, egy öreg lakatos, aki, látszik, lóhalálában jött ide, kezében egy éppen kiszerezelt ajtóvassal fejbe akarja vágni a zöldkabátost.

– Nem! – A fiatal diák rákiált. – Nem bántani. Igazoltatjuk.

Ezért a becsületes magatartásért valaki őt is igazoltatja, hogy nem ávós-e, s így védi cinkostársát. Kiderül, hogy valóban főiskolás. Közben a zöldkabátos halálsápadtan, remegő szájszájval szedi elő igazolványait, mutatja, hogy az MSZMP központi vezetőségének munkatársa. Néhány megvető megjegyzés, de már nem bántják, később valahová eltűnik.

Eközben autó érkezik géppisztolyos rendőrökkel. Kiszállnak, felsorakoznak, ténferegnek, szóba elegyednek az emberekkel. Szemmel láthatólag nem tudják, mit tegyenek. Egy öreg stráfkocsis véletlenül odavezeti járművét a diákotthon bejáratához, szükség esetén el tudja torlaszolni az utat, egy teherautó kissé távolabb áll meg, ugyancsak keresztbe az úton. Ez is elállja a gépjárművek előtt az átjárást, s mögötte védekezni, mögüle lőni is lehet. Csodálatos érzésekkel fejlődik harci rendbe az utca népe, remekül kialakult forradalmi harci érzéke, pedig ezt biztos, hogy nem szervezték, ezt az orosz látogatás váltotta ki.

Kisvártatva egy tiszt karhatalmi csoport érkezik, vagy tíz-tizenkét géppisztolyos. Elvegyülnek a tömegben, beszélgetnek. Közben bent az ávósok nevezett ember kifújhatja magát, ha az izgalomtól van még lélegzete. Lent enyhül a feszültség. A rendőrök autóból szállnak, de még ott maradnak. Egy egyszerűbb öltözetű férfi odamegy hozzájuk.

– Gyerekek, ne hogy használjátok a fegyvert!

Egy rendőr mosolyogva ránéz, és megrázza a fejét. Társa azonban, aki mellette ül, elégedetlen a helyzettel.

– Azért – mondja – a nép között is van olyan, aki nem közénk való, aki csak az elégedetlenséget szítja.

Ez a megjegyzés nem tetszik a körülállóknak.

– Miféle elégedetlenség ez! – vág vissza valaki. Jól öltözött fiatal férfi, sötét télikabátban, most divatos lett tirolói stílusú kalapban odalép a rendőrautóhoz. Reakciós figurának nézném, de egész higgadtan beszél:

– Miért küldenek oroszokat a fiatalokért? Ha valami vizsgálható van, jöjjenek ki magyarok. Október 23-án sem tört volna ki a forradalom, ha nem kezdenek löni.

Egy idősebb, szakállas férfi, olyan egyetemi tanáros (a műegyetem környékén vagyunk), odalép:

– Minek zaklatják az oroszok a fiatalokat? Miért tesznek ilyet, hiszen ez nem használ – hangja szomorú. Az előbbi fiatalabb férfi arcára ez van írva: „Ti főztétek mindezt, egyétek meg!” Az egyetemi tanár arcán szomorúság és aggodalom tükröződik.

A tiszték is tereferélnek. Ketten közülük, egy őrnagy és egy százados két munkáskülsejű férfival beszélget. Melléjük állok. Az őrnagy így szól:

– A napokban mondták nekünk, hogy égetik a Népszabadságot. Mit csináljunk, égessék. Én ugyan nem győződtem meg arról, hogy a Népszabadság csak hazudik, ezért nem is helyeseltam az elégetést. Aki nem akarja, ne vegye meg. Azt is mondják, hogy a Kossuth rádió hazudik. Úgy van, de hazudik a Szabad Európa is.

Az egyik munkás rábólint:

– Úgy van! – Kissé frázisszerűen folytatja, nem tudom, őszintén mondja-e a következőket. – Hagyjátok a magyarokat szabadon élni!

Egy másik hozzánk csatlakozott férfi megerősíti:

– Hagyják szabadon választani a magyarokat!

A munkás meg gúnyosan hozzáteszi:

– Mert, ugye, Csepelen grófok harcoltak.

Meglepetésemre a százados nevetve rávágja:

– Nem harcolt ott senki. Mi végig ott voltunk. Mindössze hét magyar üteg lőtt egy ideig az oroszokra.

(Ez ellentmond értesüléseimnek, de nem volt időm kikérdezni őt. Mindenesetre a két tiszt okosan és higgadtan viselkedett, a lehetőségekhez képest kissé agitáltak is.)

A tömeg figyelme közben ismét az épület és az épületben rekedt civil felé fordult, s megkezdődött egy olyan ávós kergetés, amilyen sok volt október végén és november első napjaiban. A Bercsényi utcában egy félóráig ismét a pogrom szele fújt. A három oldalán magában álló háztömböt körülvették.

– Hátul se engedjétek megszökni! – kiált valaki, s húsz-harmincan hátraszaladnak. Egy rendőrrel bemennek a szomszéd házba, s tévedésből valakit üveggel fejbe vágna.

– Ide felhúznám, erre a fára! – mondja mellettem valaki.

– Dobjátok ki az ablakon!

Forrnak a kedélyek. Egy kövér férfi kiáll az első emeleti ablakba, és lekiáltja: – Megvan, egy kövér, kerekkepű ember!

A tömeg továbbadja a hírt. Kisvártatva ez a férfi ismét beszélni kezd.

– A munkástanács küldött, az ő nevében beszélek. Az illetőt elfogtuk, autóba ültetjük, és illetékes helyre visszük.

A tömeg felzúg, fütyül. Vért akar? Vagy csak attól fél, hogy büntetlenül kicsempészik az illetőt a házból!

Másik ablak pattan fel, egy diák felhevült arccal, két kezével csapkodva ordítja:

– Gyertek fel, gyertek fel, nem akar lemenni!

Ismét kiált, de a tömeg nem töri be az ajtót, ennél higgadtabb, bár nem csodálkoznék, ha megtenné. S egyszer csak mozgás.

– Hozzák!

Messzebb vagyok, nem látom az arcát, csak azt látom, hogy botok emelkednek a levegőbe. De szerencsére a tiszték körülveszik, autóba ültetik és megmentik. Vajon ki volt ő? Egy jóképű férfi szerint nem más, mint a XIV. kerületi kapitányság orosz tolmácsa, aki éppen azért jött ki, hogy megtudja, miért vallatják az oroszok a diákokat.

Negyed kettő, elindulok, legkésőbb kettőre el akarok érni az Andrássy útra az újságíró klubba, hadd mondok el élményeimet, de a vállalkozás kezd reménytelenné válni. A 9-es villamos, amely

a hídhhoz vinne, már leállt. Gondolom, a Bercsényi utcai események miatt. Egy egyszerű, idősebb asszony kiáltotta oda a hírt az állomáson ácsorgóknak, lélekszakadva sietett tovább. Melléje szegődöm. A Beloianniszi híradástechnikai gyárban dolgozik, és azért siet, mert odatelefontáltak a gyárba, hogy egy általános iskolából szedik össze a gyerekeket az oroszok. A hír teljesen valószínűtlen, de jellemző a hisztérikus állapotra. Nyilván mások is azonnal ott hagyták a munkát, s rohannak haza.

– Nekem is van egy 16 éves fiam. Jaj, csak hazaérjek, s megmondhassam neki, ki ne mozduljon, ki ne menjen! A kicsi is a bölcsődében. Nem is megyek én be az üzembe, amíg ilyen a helyzet.

A hídon még egy asszony, egy kalauznő csatlakozik hozzánk, hallva, hogy miről beszélünk.

– Én is ütöttem, de nem találtam el, egy rendőrféle volt. – A Bercsényi utcai utolsó jelenetről beszél. – Nem szoktam ilyesmit tenni, még azokat az embereket se szeretem, akik az utcára mennek tüntetni. De – teszi hozzá mentegetőzve – az embert valahogy elfogja a düh, és belesodródik az ilyesmibe.

Igyekszem megnyugtani az asszonyt, hogy a diákokthoz sem vittek el senkit, ilyenkor mindig nagyobb a riadalom, meg a láz, mint a tényleges veszély. Ezt ő is belátja, s valamelyest megnyugszik.

A Vörösmarty téren azonban már engem kellene nyugtatni. Autóbusz zárja el a Harmincad utca bejáratát. Itt van az angol követség. Néhány perccel előbb még asszonyok álltak itt, a Himnusz énekelték és tüntettek. Valószínűleg Krisna Menonnak* szólt ez a tüntetés. Mikor ideértem, a rendőrök a tömeg maradványait oszlatták. Két férfi méltatlankodva mondja:

– Hát a Himnusz sem szabad énekelni!

Persze a dolog nem ilyen ártatlan. Leállítják a zsúfolt 5-ös autóbuszokat.

– Kiszállni – kiáltja egy magából kikelt fiatal nő a sofőrre. – Maga nem magyar ember!

A sofőr tétovázva kiszáll, de aztán úgy dönt, hogy tovább vezeti

a buszt. Az asszonyok továbbvonulnak az amerikai követség elé. A legutóbbi, fél ötös híradás szerint a Szabadság téren voltak.

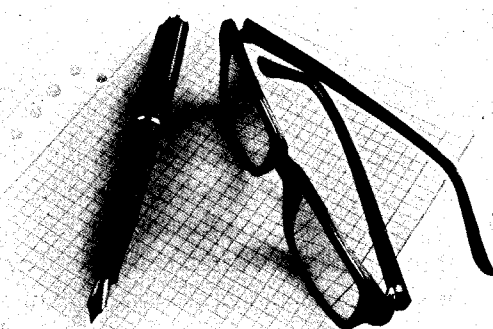
Nem csökkent a forradalmi hev, legalábbis azokban, akiket láttam. Ez a nap a forradalom napjaira emlékeztetett. Az Andrássy úton az asszonyok pusztá kézzel mentek a tankoknak, az arcokon sehol egy csöppnyi ijedelem. A budapesti utca népe – bár talán kevésbé aktív ma már, mint négy héttel ezelőtt – nem tört meg. Kész bármilyen forradalmi ízű jelszóra akcióba lépni, ez ma bebizonyosodott.

Viszont az a meggyőződés érlelődött meg bennem, hogy ezeknek a megmozdulásoknak ma már egységes, ellenforradalmi központjuk van, amely tervszerűen mozgatja a tömeget, hol az elesettek iránti kegyelet ürügyén, hol más címen tartja fenn a feszültséget. Holnap kettő és három között megint néma óra lesz. Senki se menjen az utcára. S a kormány? A rádió bementa, hogy az angol és az amerikai követség előtt „fasizta tüntetés” zajlott le, 39 embert letartóztattak. Félek, hogy nem a tényleges szervezőket, hanem harminckilenc esetleges nagyszájú tüntetőt. A szervezők nyilván nem vesznek részt a tüntetésen.

Az ablak alatt sűrűn járnak a szovjet páncélosok – mi lesz az éjjel? Egyetlen puskalövés elég lehet, hogy újra vér folyjon.

* **Krisna Menon** (1896-1974) indiai diplomata és államférfi. Indiai főbiztos az Egyesült Királyságban és India képviselője az ENSZ-ben.

1956.
december 6.

Becsületből elégtelen

Az események úgy rohannak, hogy nem győzöm írni a krónikát. Különösen azért, mert napközben járom a várost, emberekkel találkozom, beszélgetek. Most is egy tegnapi beszélgetést írok le, holott a ma két új eseménnyel tört be. Tüntetés és halottak a Nyugati pályaudvarnál, és egy találkozás a fiúkkal. Mindkettőről holnap írok, most M. Z. elbeszélése alapján összefoglalom Nagy Imre elrablásának történetét.

November 2-án Szántó Zoltán több elvtársa nevében megkérdezte a jugoszláv követséget: hajlandók lennének-e egy pogrom esetén őket befogadni. (Hogy valóban pogromtól féltek, vagy pedig tudták, hogy szovjet beavatkozás fenyeget, de nem mondhatták ki, nem tudni.) A jugoszláv követ közölte velük a döntést: a menedékjogot bármikor élvezhetik.

Nemsokára, november 4-én már élniük is kellett ezzel a nemzetközi joggal. Tizenheten – köztük Nagy Imre, Losonczy Géza, Donáth Ferenc, Szántó Zoltán, Lukács György, Vásárhelyi Miklós, Haraszi Sándor – családotul az Andrássy út sarkán álló villába, a jugoszlávokhoz menekültek, de immár valóban a

benyomuló szovjet csapatok elől. S ekkor tárgyalások kezdődtek a magyar kormány és a jugoszláv követ, illetve később Vidics államtitkár-helyettes között. Vidics ebben az ügyben Budapestre jött. Magyar részről Kádár János tárgyalta. Eleinte nem akarta elismerni, hogy a jugoszláv kormány ebben az esetben jogosult tárgyalni, hiszen magyar állampolgárokról van szó. Soldatic követ azonban udvariasan felvilágosította, hogy Nagy Imréék menedékjogot élveznek, ezt követeli a jugoszláv kormánytól mind a nemzetközi jog, mind pedig az erkölcs.

Tehát tárgyalni kellett. Kádárék felajánlották, hogy Nagy Imréék menjenek valamelyik szocialista országba: vagy Szovjetunióba, vagy Csehszlovákiába, vagy pedig Romániába. Soldatic közölte ezt Nagy Imrével, aki kereken kijelentette, hogy nem megy, Magyarországon akar maradni – s ha ezt semmiképpen nem teszik lehetővé számára, úgy vagy Jugoszlávia, vagy Lengyelország engedélyét kéri a beutazásra. A jugoszláv kormány egyébként ezt az engedélyt meg is adta volna.

Kiderült tehát, hogy a magyar kormány eredetileg is el akarta távolítani más országba Nagy Imrét, s miközben tárgyalta, ez a gondolat ott volt a szavak mögött. Vidics* megérkezett Kardelj levelével, amely nyilván a fent igen röviden ismertetett jugoszláv álláspontot tartalmazta. Ismét tárgyaltak, s ekkor Kádár beleegyezett abba, hogy Nagy Imre itthon maradhat, sértetlenségét garantálják. Előbb azonban – mondta Kádár – mindezt meg kell tárgyalni a Minisztertanáccsal (vagy talán még felsőbb hatósággal). Másnap közölte, hogy mégsem adnak garanciát, Nagy Imre menjen az említett három ország egyikébe. Nagy Imre természetesen nem vállalta ezt, s a jugoszláv-magyar tárgyalások folytatódtak. Végülis megállapodtak: Nagy Imre és munkatársai szabadon visszatérhetnek lakásukra, semmi felelősségre vonás nem éri őket, ezt garantálja a magyar kormány. E garanciát levél formájában közölték a jugoszláv kormány megbízottaival, s a jugoszlávok – bár a levélben foglaltak helyzetértékelésével több ponton nem értettek egyet – a lényegét helyeselték, s elfogadták az egyezséget.

* Dobrivoje Vidics 1956-ban Jugoszlávia külügyminiszter-helyettese

Egy szép este Ikarusz 55. típusú farmotoros autóbusz állt meg a jugoszláv követség előtt. Nagy Imréék beszálltak, s a sofőr a rendőrségen kapott parancs értelmében a társaságot a lakásaikra akarta szállítani. Az autóbuszba azonban felugrott egy szovjet tiszt is, és ráparancsolt, hogy a Gorkij fasor* felé menjen. Néhány méterrel odébb már tankok vették körül a buszt. Bent az autóbuszban tartózkodott a jugoszláv katonai attasé és a konzuli iroda vezetője, Grigorjevics. A két jugó diplomata tiltakozott a szovjet tisztnél, de ez azt mondta: sajnálja, ezt a parancsot kapta. A jugoszlávok kiugrottak a buszból, hogy a harcokcsikiséret ellen tiltakozzanak, hivatkozva a magyar kormánnyal kötött egyezményre – de amint kiléptek a kocsiból, becsapódott mögöttük az ajtó, s az autóbusz elrobogott. Nagy Imrét és társait a szovjet parancsnokságra vitték, majd onnan Szinajába** a volt királyi palotába, aranykalickába.

A jugoszláv kormány felháborodottan vette tudomásul ezt a szöszegést, és jegyzéket intézett a magyar kormányhoz. Többszöri jegyzékváltás történt, jellemző a két ország közötti különbségre, hogy a jugoszláv sajtó közzétette a jegyzék szövegét, a magyar nem.

Vajon megszegte-e a Kádár-kormány a szavát, vagy pedig a szovjet parancsnokság lépett közbe?

A londoni rádió másnapi hírmagyarázata mindenesetre ezt mondta: „*A világ nem akarja feltételezni, hogy Kádár tudta előre a rablást.*” A tényeken azonban ez nem sokat változtat, Nagy Imrét és munkatársait hazug ígérettel kicsalták menedékhelyükről, aztán olyan helyre küldték, ahol teljesen elszigetelhetik őket a világtól. Ez a lényeg. Kádárnak abban igaza van, hogy ha Nagy Imre itthon marad, kialakul körülötte egy kör a híveiből. De vajon rossz-e ez a magyar nép és a szocializmus számára? Lukács Györgyben, Nagy Imrében és Donáth Ferencben sűrűsödik ma a párt esze, ma csak ők nevezhetők ideológusoknak, s a Kádár-kormány és az MSZMP mégis, mint a belpoklosoktól, védekezik ellenük. Ha Jugóba vagy Lengyelországba engedték volna őket, ott Nagy Imre

* Ma Városligeti fasor

** Romániai üdülőváros Brassótól délre, kb. 50 km-re

és a többiek szabadon mondhatták volna az igazat a magyar októberi forradalomról, sőt az 1953 óta lezajlott eseményekről is. Ez pedig felettébb kellemetlen lehet több rangos embernek és kormánynak. Tehát Nagy Imrét száműzetésbe küldték. Akarata ellenére.

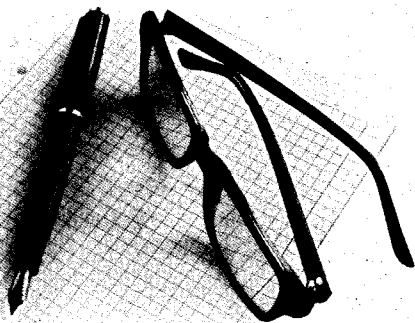
A magyar kormány azzal indokolta ezt a hallatlan és a nemzetközi életben nyilván ritka merényletet, hogy Nagy Imrét itthon gyilkos szándék, provokációs merénylet fenyegetheti. Ezt persze senki sem hiszi el, különösen, aki tudja, hogy annyira féltették az oroszok és a kormány „kedves Imre bácsijukat”, hogy még a lakásába elmenni sem hagyták őt, mert ki tudja, nem kevés-e a tizenöt tankhadosztály arra, hogy e kétórás kitérőn óvja a foglyokat. Az utolsó magyar jegyzék emellett igen körmönfont okoskodással próbálja indokolni az indokolatlant: a magyar kormány garantálja Nagy Imréék biztonságát, nos, ezt kellett tenni, hogy biztonságban legyenek. Nagy Imre, amikor a jugoszláv követségre menekült, egyébként is ezzel de facto kifejezésre juttatta, hogy egy szocialista országba akart menni. Íme, most teljesült a kívánsága.

Ezt a jegyzéket azonban már a külügyön át juttatták el Szoldaticshoz*, nem pedig, mint eddig, személyesen. A papír mindent kibír, de aki ezt élőszóval mondja el, annak kell, hogy bőrt legyen a képén.

M. Z. elmondja, hogy a két hét alatt, amíg Imre bácsi a követségen volt, megkérdezte a jugókat: mi a véleményük a magyar forradalomról és az ő tevékenységükről? A jugók – személyes véleményükként – elmondták neki: nem volt reális és helyes a semlegesség kimondása és a Varsói Szerződésből való kilépés. Nagy Imre – M. Z. szerint – úgy nyilatkozott, hogy valóban, ez megfontolatlan lépés, irreális követelés volt.

* Dalibor Szoldatics jugoszláv nagykövet

1956.
december 10.

„Itt valahol, ott valahol...”

... *Esett, szép, szomorú fejekkel
Négy-öt magyar összehajol
S kicsordul gúnyos fájdalomukból
Egy ifjú-ösi könny, magyar könny:
Miért is?”**

Szomorúak vagyunk, igen, egyéni sorsunkon messze túl a magyarság sorsa miatt, gúnyos szavakat ejtünk arról, ami van, a jelen uraira, a jelen rendszerére – de ez a gúny nem az ellenforradalom rikácsoló, hisztérikus, vért és összeomlást szomjazó gúnya, a fájdalommas gúnytól tisztult arcunkat könny, magyar könny mossa: „Miért is?” Miért is játszottuk el azt, ami tizenegy esztendővel ezelőtt az ölünkbe hullott? Annyi szép gondolatunk és akaratunk után miért kell mégis oly rettentő fájdalmak közt vergődnie a magyarságnak? Miért hagytuk magunkat félrevezetni akkor is, amikor már beleláttunk a félrevezetők lelkébe, s miért ültünk némán,

* **Ady Endre:** Négy-öt magyar összehajol

megrettent bénasággal, amikor a gyűlölt rendszert korhadt bárkaként elvitte, szétmállasztotta az ár?

Négy-öt magyar. Összehajolunk. De talán többen is vagyunk, mint Ady bús magyarjai, akik csak a miéig jutottak el. Legalábbis igyekszünk feltenni a kérdést: mit tegyünk?

Valóban, négy-ötnél alig voltunk többen ezen a kora délutánon, de leszünk még többen is, kell, hogy így legyen!

Nagy szavak? Önhitt szavak? Lehet. Nem is azt mondom, hogy belőlünk indul majd ki a megújulás, de mi is egy mag szándékszunk lenni. Először arról beszéltünk, hogy mit mondjunk azoknak, akik ingadoznak a volt Szabad Nép újságírói közül: visszamenjenek-e a Népszabadsághoz, vagy sem? Ha nem is szenteltünk ennek túl sok időt, ha nem is alakult ki különösebb vita, két vélemény körvonalait észlelni lehetett. Az egyik: ne menjen vissza senki, a lap jelenlegi stábja, s ezzel a kormánysajtó szigetelődjék el. A másik: aki hisz abban, hogy az MSZMP-val lehet egy tisztult pártért és rendszerért küzdeni, hogy ebből a pártból még lesz szocialista párt, az menjen vissza. Mi nem hiszünk ebben.

Nem hiszünk. Zs. szerint az volt eddig is a hibánk, hogy tudtuk, mi az, amit nem akarunk, de nem tudtuk megmondani, mit akarunk. Tehát nem elég nem hinni abban, hogy ez a párt valaha is fölfelé vezethessen, hanem... Hanem? P. mondta ki, amire mindannyian gondoltunk: új párt kell. Ennek nyilvános kimondása ma egyenlő a letartóztatással, azzal, hogy az illető „ellenforradalmár”. Vagy legalábbis az „ellenforradalmárok segítője” bélyeget sütik rá. P. ezt mondta: meg kell alakítani a kommunisták szövetségét. K. rögtön rávágta, hogy erről egyelőre ne legyen szó, semmi nem jönne olyan jól Kádáréknak, mint egy ilyen illegális szervezkedésnek a leleplezése. Lám – mondhatnák –, ugye, hogy van földalatti szervezkedés, ugye, hogy nem volt alaptalan a gyanú Nagy Imre csoportja ellen, nem volt indokolatlan Romániába küldésük! Ugye, hogy vigyázni kell? Érdemes és helyes volt letartóztatni újságírókat és írókat! Ezt hozná első oldalán a Népszabadság, beolvasná a Rádió, erről beszélne az Egyesült Nemzetek Szervezetében a magyar küldött, s nem állna, nem állhatna mellénk egyetlen hivatalos hatalom se itthon, se külföldön, legfel-

jobb a Szabad Európa vesztegetné ránk kétes értékű sajnálatának szavait, s titkon rokonszenveznének velünk itthon sokan, anélkül, hogy tudnák, ki fiaiborjai vagyunk, mit is akarunk tulajdonképpen. Ez az utóbbi, ez a bökkenő. Mit is akarunk?

Nem akarunk illegálisan szervezkedni, két dolgot azonban feltétlenül még szándékszunk tenni. Tisztázni azt, hogy milyen is lehet a magyar szocializmus. Valami elképzelést kialakítani magunkban a magyar jövőről. A munkások még két vagy három héttel ezelőtt küldöttséget menesztettek az írókhoz, s megkérdezték tőlük: „Mi legyen a teendő, miként menjünk tovább?” S az írók nem tudtak felelni. Nos, amilyen gyorsan csak lehet, ki kell alakítanunk magunkban egy elképzelést a jövőről. Magunkban, de nem magunknak. Elég volt abból, amit október 23-ig tettünk – a saját keserű levünkben főtünk, egymás előtt szidalmaztuk a rendszert, de ha kimentünk az üzembe vagy falura, legfeljebb egy-két bizalmas emberünknek mertünk egyet-mást elmondani véleményünkben. S mi lett a vége? Nem voltunk ott a forradalom bariádjain, nem tudtunk hatást gyakorolni az emberekre. (Szerencsére sokan mások, szocialisták és demokraták ott voltak, de november 2-a és 3-a mutatta, hogy ránk is szükség lett volna.) Tehát most: ki az üzembe, ki az emberek közé! A Kádár-kormány nemcsak, hogy ellenszenves, de még azokat is eltaszítja magától, akiket társakul, segítőül megnyerhetne, a Kádár-kormányra haraggal néznek az emberek, s a harag, a kielégítetlen követelések és vágyak csak növelik a belső feszültséget, csak rakják a hunyó, de nem kihunyt máglyára a gyúlékony tüzelőt. Kibontott, nyílt zászló a Kádár-kormány ellen?

Ki várja erős harci szervezettel, hogy megbukjék a kommunista kormány? Az ellenforradalom. Kinek a malmára hajtja a vizet a Kádár-kormány minden hibája? Az ellenforradalomra. Ki hivatkozik a tömeg előtt arra, hogy a Kádár-kormány hibája és bűnei a szocializmus hibája? Az ellenforradalom. Pillanatnyilag a tömegek csak két tényleges követhető utat látnak: a jelenlegit, és azt, ami november 3-án már kezdett kibontakozni (akkor még vissza lehetett volna szorítani a többpártrendszer.) Ami november 4-e és 10-e között történt, sokkal inkább elkeserítette a népet, mint

ami október 23 és 29. között esett meg – a hangulat kommunista-ellenesebb és szocialistaellenesebb ma, mint akkor. Egyik út se jó, az elsőt nem választják önként, a másikat lehetőleg ne válasszák!

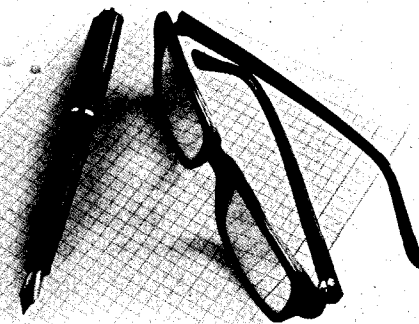
De mutassunk hát egy harmadikat! Ezt kell tennünk. Nem fog egyik napról a másikra menni, de most el kell kezdeni. Ki az elzárkózottságból! Szerezzünk munkásismerőseket, legyenek embereink az üzemekben, akik bíznak bennünk, akikkel sokat és őszintén beszélgetünk, akiket megismertetünk eszményeinkkel, akik – ez a fő – hallgatnak ránk, ha kenyértörésre kerül a sor! Én magam mindezenre már elkezdtem ezt a Goldberger Textilművekben.

De ehhez idő kell, s addig mi legyen? Azt hiszem (erről már nem beszélgettünk), addig jó, ha valamelyest konszolidálódik a Kádár-kormány, egy összeomlás csak zűrzavart eredményez. Így tehát akár rokonszenves, akár nem, hallgatólagosan el kell fogadni azt, amit a Kádár-kormány a konszolidációért tesz. Az utóbbi napok azt mutatják, hogy a kormány imponáló eréllyel (legalábbis az elmúlt hetek vacillálásához képest) igyekszik megteremteni a rendet. Tervszerűen, ha nem is messzetekintő bölcsességgel, mint azt régebben fuvoláztuk, igyekszik megszilárdítani helyzetét és felszámolni mindazt, ami ezt akadályozza, ami konkurensként számba jöhet. „*Kemény néphatalmat!*” – ezt a feliratot láttam ma egy Petőfi téri ház falán. Ha nem is néphatalom az, amit a kormány gyakorol, de kétségtelenül kemény. Csütörtökön még nem láttam világosan a felvonulások és a véres összeütközések célját, de most kezdenek kibontakozni a kormány egyes lépései közötti összefüggések: a csütörtöki felvonulások arra kellettek, hogy kimutassák: lám, van ellenforradalmi provokáció, kell a kemény kéz. Ezt követték a sorozatos letartóztatások, rendőrkézre került munkástanács-tagok. Vasárnap kimondták, hogy az egész Központi Budapesti Munkástanács ellenforradalmi célokat szolgál, ezért feloszlatták, törvényen kívül helyezték. Az a közlemény, amelyben vasárnap este ezt a kormány bejelentette, említést tett más eseményekről is. Elmondja, hogy Salgótarjánban először felvonulást szerveztek, majd „a tömeg közé lőttek ellenforradalmár-provokátorok, és azt mondhatták: lám, az ÁVÓ most is a tömegbe lő”. Másrészt Budapesten, amikor az asszonyok vonultak fel, a kúria

legfelső emeletén már gépfegyverállásokat készítettek ugyancsak ellenforradalmárok, s ha az asszonyokat odaengedték volna, a gépfegyver tüzet nyit, s megint csak a kormányt tette volna ezért felelőssé a közvélemény. Eddig a hivatalos irat, amelyet a rádió beolvasott.

Én azonban nem tudok elnyomni magamban egy ellenérzést, sőt ellentmondást ezzel szemben, bár tudom, hogy vannak ellenforradalmárok, és vannak fegyvereik. Nézzük csak a Kossuth Lajos teret, ahol a Kúria is áll: több mint egy hónapja tartják megszállva a szovjet csapatok, erősebben őrzik, mint a főváros bármely más pontját. Miként lehet, hogy az ellenforradalmárok még most is gépfegyverállásokat tudnak felállítani a megszálló csapatok orra előtt a legkényesebb és a legerősebb ponton? Megvoltak-e egyáltalán ezek a gépfegyverállások, vagy pedig csak a közleményben volt rájuk szükség, indoklásul az erélyes intézkedésekhez – végső soron a budapesti munkástanács törvényen kívül helyezéséhez? Konkurens volt ez a munkástanács a javából!

1956.
december 12.

Pest, az Pest

Valamelyes konszolidációt, a halál és a halálos rémület heteinek elmúlását jelzi egy budapesti sajátosság megjelenése: ismét hallani vicceket, mégpedig aktuális politikai adomákat. Bizonyos politikai légkörben, a közélet bizonyos állapotában elmaradhatatlanul megjelennek a pesti viccek, a változások, a közvélemény alakulásának nyomjelzőiként. 1950 és 1954 között, a legsötétebb szellemi és fizikai elnyomás és terror idején nem volt, vagy csak igen kevés politikai vicc, részben azért, mert az emberek még egymásnak is féltek politikai célzásokat tenni, részben pedig azért, mert sokunkban az a meggyőződés élt, hogy egy Rákosi-viccnak még a meghallgatása is szentségtörés. Vagyis hiányzott az a minimális könnyedség és szellemi szabadság, amelyben a szájról szájra járó politikai vicc virágozhat. 1954-től a forradalom kitöréséig azután a Rákosi, Sztálin, a párt és a kormány, s az egész rendszer ellen irányuló tréfák serege bukkant a felszínre, s úgy terjed, mint az elektromosság vagy a légáramlat.

Október 23-án kitört a fegyveres felkelés, s ezzel a szabadságnak, a szellemi és a cselekvési szabadságnak már olyan fokára emelkedtünk, amelyben nem is virágozhattak a viccek, mert itt és most a tetteké lett a szó, s mert a vér nem tűri a tréfát. November 4-én hajnalban kezdetét vette a második orosz intervenció,

Budapest népe – néhány ezer fegyveres kivételével – jórészt a pincékbe bújt, ijedt madárként. November vége felé és december elején azonban már elhallgattak a fegyverek, ha a helyzet nagyon ingatag is, az életveszedelem elmúlt. A közvélemény hangulata, a légköri feszültség megint elérte a határt, ahol ismét születnek viccek. A politikai problémák súlyosak, viszonylagos szellemi szabadság van, legalábbis a társaságokon belül, a kormánnyal szembeni összetartás szintén megvan. Tehát: Kohn bácsi visszatért, hogy jelképezze a pesti embert.

No de nézzük a vicceket! Előbb azokról írok, amelyek még jóformán a harcok utolsó szakaszában születtek. Nem is viccek ezek tulajdonképpen a klasszikus pesti értelemben, még a harc részei. Íme, egy közülük: „Az Üllői úton, a járdán ugyanabba a ládába, amelybe a forradalom napjaiban az elesett hősöknek gyűjtöttek a nyílt utcán, s amelyben teljesen őrizetlenül heverték a százforintosok, most kézirátokat tettek. A láda felett ez a felirat olvasható: A nagy szovjet nép ajándéka a magyar népnek!”

Amint ezt hallottam, rettenetes szomorúság és düh fogott el, ott láttam heverni az Üllői úti porban az orosz és a magyar holttestek között kimúlt frázisainkat is. Döglött, kivégzett frázisokat, amelyekkel a valóságot akarta a párt helyettesíteni. S a forradalom humora (mert ez még azé), íme, szégyenfára szegezte.

Ennél kevésbé tragikus hangulatúak a későbbi viccek. Egy csoport a romlásokról, a tönkrement házakról és otthonokról szól. Hősünk Halmai Imre, az ismert komikus színész, ő meséli, hogy egy ízben hazatérve fel akart menni lakásába. Megnyomta a liftgombot, de a lift nem működött – ellenben lejött a lakás. Mászor – az óvóhelyen lévén az egész ház – Halmi szórakoztatni kezdte a társaságot. Bomba sikere volt. Ezen felbuzdulva másnap megismételte a produkciót, de ekkor már csak – félház volt. Valamikor réges-régen, október 23-a előtt bántott és kínlódást okozott sok ezer budapesti családnak a társbérlet, a lakásnyavalyának egyik válfaja. Régi szép panaszaink, mennyivel keserűbbek a mostaniak! A két lakásbajt, a régit és az újat kombinálja össze egy tömör, egyetlen rövid mondatból álló vicc: „Társbérletét díjmentesen leválasztja Zsukov marsall”.

Közismert dolog, hogy ebben a forradalomban jórészt fiatalok harcoltak, köztük sok egészen ifjú, 14-15 éves gyerek is. Azt az elmentmondást, amely fiatal koruk és a fegyveres harc ténye között van, fogja meg a viccek más fajtája. „Kopogtatnak egy ajtón, a háziasszony kinyitja, s egy kisfiút lát a küszöbön. Néné, kérem – szólal meg a kisfiú –, ha jól letörölöm a lábamat, bemehetek az ablakból lövöldözni?” Gyerekek, kedves, lelkes gyerekek, akik e nagy nemzeti hazafias felbuzdulásban kicsit játéknak is tekintették ezt a véres és szörnyűséges harcot. A Rádió ugyan néhány évvel fiatalabbaknak mondja esténként a meséit, de a vicc, amelyet erről faragtak, ezt a játékos halált megvetést tükrözi, természetesen a maga módján. Tehát a Rádió egy javaslat szerint így fejezze be esti meséjét: „Jó éjszakát, gyerekek. Letették már a fegyvert?”

Ez a forradalom úgy felforgatta a magyar életet, mint a világháború óta semmi. Az életet is, a lelkeket is. Az itthon a legtöbb ember számára sivár lett, az élet csak kilátástalan tengődést ígér, s a külföld, az eddig is ígért földjének hitt Nyugat – Amerika, Ausztrália, Anglia – soha ilyen vonzó nem volt, mint ma, nyugalomával, gazdagságával, s hirtelen fellángolt vendégszeretetével. Több mint százezer embert vonzottak ki az országból. Kilátástalanság; mit mond erről a humor?

„Kohn bácsi találkozik az ismerőseivel, s elmondja neki, hogy disszidálni akar. Miért? – kérdi a másik. – Nézze – válaszolja Kohn –, ennek kétféle oka is van. Az egyik az, hogy itt rettentő nagy antiszemizmus lesz, zsidópogrom, ha ki-mennek az oroszok az országból. Én inkább elejét veszem ennek, s Nyugatra megyek. Ugyan – mondja erre az ismerős –, nem mennek ki az oroszok! – Látja – válaszol erre Kohn bácsi –, ez a másik ok, amiért disszidálok.”

Még kiábrándultabb a következő adoma: „Kohn elmegy az útlevélosztályra, és azt mondja, hogy ki akar vándorolni, útlevélet kér. Semmi akadály – feleli a tisztviselő –, de hová? – Mindegy – mondja Kohn. – No, ha mindegy, akkor itt e földgömb, válasszon ki magának egy országot. – Kohn nézi, nézegeti a földgömböt, majd visszaadja a tisztviselőnek, mondván: – Kérem, nem kaphatnék egy másikat?”

A politikai vicc a budapesti közélet nagyon érdekes terméke. Hogyan születik? Senki nem tudja, legalábbis én még senkitől nem hallottam magyarázatot. Biztos, hogy valaki kitalálja őket,

de az is lehet, hogy egyszerre több agyvelőben is létrejönnek. Hadd mondjak el erre egy esetet. Talán egy hónapja az utcán jártam, valamelyik kapu alatt kis kék táblán akadt meg a szemem! „Ezt a házat a lakók szocialista megőrzésre átvették.” No, jutott rögtön eszembe, Budapestet is átvették az oroszok szocialista megőrzésre. Ezt a gondolatot azóta elfelejtettem, tegnap viszont valaki a klubban, mint pesti viccet, mesélte.

A munkástanácsot is „szocialista megőrzésre” vette át a kormány.

– De hát mi is volt ez esetben a munkástanács követelése? – kérdeztem Bartát. Rövid ideig gondolkodott, majd eszébe jutott.

– Az, hogy ne tartóztassák le a munkástanácsok tagjait.

Azt mondja, ezen a napon mintegy százötven munkástanács tag volt őrizetben. Kissé bántott, hogy Barta gondolkozott, mi is volt a vita tárgya a kormány és a munkástanács között, ez arra vall, hogy kezd a sztrájk célja másodrendűvé válni, s valami testetlen gyűlölködés veszi át a helyét.

Nos, a parlamentet elhagyva a munkástanács újabb ülést hirdetett meg, amelyre a vidéki küldötteket is meghívták. E hír hallatára a parlamentből odatelefonáltak, hogy meg ne merjék tartani. De természetesen meg merték. Több mint kétszázan gyűltek össze a vidékiekkel együtt, s a vita arról folyt, legyen-e tiltakozó sztrájk a letartóztatások és a kormány merev magatartása miatt, vagy sem. Barta szerint a Budapesti Központi Munkástanács elnöksége nem szívesen ment bele, ketten fel is szólaltak ellene, mondván, hogy nem érnek el vele semmit, csak tovább romlik a gazdasági helyzetünk. De a többség lehurrogta, különösen a vidékiek, a tatabányaiak és a salgótarjániak. Tüzelte ezt a hangulatot a salgótarjáni vérengzés híre (vajon tényleg fegyveres ellenforradalmár provokátorok lődöztek, vagy sem?)*

* December 8-án reggel több ezres tömeg gyűlt össze a salgótarjáni rendőrkapitányság előtt, hogy a munkástanács két letartóztatott vezetőjének szabadon bocsátását követeljük. A tüntetők karhatalmisták és szovjet katonák tüzet nyitottak, legalább 49 – egyes források szerint 131 – halálos áldozat volt. A mézszárlást követően egy röplap a megyei munkástanácsot tette felelőssé a tömeggyilkosságért.

A többség a 48 órás tiltakozó sztrájk mellett döntött, s a kormány ekkor törvényen kívül helyezte a budapesti Központi Munkástanácsot.

Mielőtt tovább írnék arról, amit Barta elbeszél, leszögezem, hogy szerintem ez a sztrájk értelmetlen és anarchisztikus dolog, hisztérikus ostobaság volt. Az emberek fele-kétharmada dolgozni akart, de félt. Vagy elment az üzembe, onnan fordult vissza, vagy az utcán leköpdösték, mint egyes villamosvezetőket, s ezért ijedt meg. Egy másik része az embereknek jóformán nem is tudta a sztrájk okát, de annyira gyűlöli az oroszokat és utálja a kormányt, hogy szívesen rúg bele egyet ilyenformán is. Egy kis részük tudatos célokat követett, s e célok nagy része ellenforradalmi. Ez a sztrájk senkinek, akinek becsületes demokratikus, szocialista szándékai vannak, nem hozott hasznot. Jó az oroszoknak, mert a megszállásra további ürügyet és alapot ad, jó az ellenforradalmároknak, mert azok nem törődnek gazdasági helyzetünkkel, a munkástanács tekintélyével, a józan vezetéssel.

Látták ezt itt is, a Goldberger Textilművek munkástanácsában – mégsem szegültek szembe a tömeghangulattal. A sztrájk mellett voltak – mondja az elnök -, mert ha mindig csak ott álldogálnak a kapuban, és a hazamenésről beszélnek le az embereket – lejárátják magukat.

Ez ugyan nem elvi álláspont, de lehet, hogy nem volt rossz taktika.

– Lám – fűzi hozzá az elnök -, ma úgy dolgozik mindenki, mint régóta nem. Saját tapasztalatuk mutatta meg nekik, hogy ennek a sztrájknak nem volt értelme.

Van ebben igazság, a munkástanácsban, úgy látom, józan, sztrájkellenes a hangulat, de lent a szövede még izzik.

– A Szabad Európa bemondta, hogy Gerő itthon van és tárgyal. Ebből sztrájkot csinálunk, nem kétnaposat, hanem négyhetest! – fakadt ki hisztérikusan egy asszony. A munkástanács egyik nőtagja próbálta magyarázni, hogy a sztrájk most értelmetlen, katasztrófához vezet, de az asszony nem törődött ezzel. – Nem számít! Vagy ők pusztuljanak, vagy mi!

Nehéz, nehéz ezzel a kormánnyal boldogulni, amelyet ilyen gyűlölet vesz körül, amely e gyűlöletre fittyet hányva, e gyűlölet

minden megnyilvánulását az ellenforradalom zsákjába varrva most hetykén a kemény kéz politikáját folytatja. Tegnap letartóztatták a budapesti Központi Munkástanács két vezetőjét, Ráczot és Balit. A Goldberger munkástanács elnöke ma délelőtt elküldte Bartát a BHG-be (ahol mindkét letartóztatott dolgozik), érdeklődjön az eseményekről. Barta nem jutott be a gyárba, csak azt a hírt hozta, amelyet másodkézből hallott, tehát nem teljesen hitelesen. A Beloiannis Híradástechnikai Gyárat fegyveres karhatalom szállta meg, katonai parancsnokot nevezett ki az igazgató mellé a kormány. Ma reggel a két munkásvezető letartóztatásának hírére a gyár munkásai leálltak, s kéttagú küldöttséget menesztettek a belügyminiszterhez. Münnich üzenete szerint Rácz titkos kapcsolatot tartott a külfölddel, sifírozott* táviratokat kapott, ezért tartóztatták le.

– Mi van bent a gyárban?

– Nem lehet tudni, a munkások a Himnuszt és a Szózatot énekelik, egyébként azzal fenyegetnek, hogy ha nem engedik ki a két embert, az üzem maga megy értük.

A munkástanács három tagja van a szobában. Amikor Barta (rokonszenves, fiatal, szőke munkás) befejezi, gondterhelt hallgatás lesz úrrá rajtuk.

– Mit tegyünk? – kérdezi végül Katona, az elnök. – Az emberek, ha meghallgatják ezt, nyilván megint felháborodnak.

– Sztrájk?

Barta bosszúsán legyint.

– Ostobaság.

Villámsebessen gondolkozom, s megszólalok.

– Azt kell követelni a kormánytól, hogy teljes hitelt érdemlő bizonyítékokkal mutassa ki Rácz bűnösségét.

– Nem hisznek az emberek semminek. Ez a vád lehet igaz, de lehet egy új Rajk-per is.

Én:

– Tartsák az üzem nyilvánossága előtt a tárgyalást.

Később Katona, aki telefonkapcsolatban van a Parlamenttel, a

* titkosírással írt

Tájékoztatási Hivatallal (tegnapelőtt kérték, hogy beszéljen a rádióban a sztrájk ellen, de nem vállalta), felhívja a hivatalt, s ezt a kívánságot már tolmácsolja is.

Szemmel láthatóan tanácstalanok a tanácsstagok. Barta, akiben minden jóakarat megvan, hogy a kormánnyal együttműködjék, kifakad:

– Miért nem tesz legalább egy kis engedélyt Kádár? Odajutunk, hogy az emberek kiábrándulnak a munkástanácsokból.

Igaza van: a kormány ahelyett, hogy erősítené a munkástanácsot, ahelyett, hogy támaszkodna rájuk, lejárátja őket. De mit tegyenek hát, hogyan menjenek tovább?

Ebben a pillanatban úgy éreztem, hivatás vár rám, s elkezdhetem azt, amit a fiúkkal megbeszéltem. Jót mondtam-e, jóra biztattam-e őket, nem tudom, de legjobb lelkiismeretem szerint szóltam:

– A sztrájkról kiderült, hogy most értelmetlen és káros. Fegyvert fogjunk? Nem vezet célra, nem követnének, elvéreznénk. Tehát? Álljunk félre, hagyjuk, hogy az emberek elforduljanak a munkástanácsoktól, vagy legalábbis a valóban munkáshatalmat, szocialista demokráciát akaró munkástanácsoktól? Ezt sem tehetjük. Szerintem most meg kell erősíteni az üzemi munkástanácsokat, gondoskodni, hogy az emberek valóban hallgassanak rájuk, hogy tudják az üzemeket és az embereket vezetni.

– Ez megvan – mondta valaki nyugodt hangon.

– No, no! Jelenleg az a helyzet, hogy ha valaki azt kiáltja: sztrájk, követik, de ha azt mondják: ne sztrájkolj, már gyanakodva nézik. Olyan kell, amelyre minden esetben hallgat a többség. S ehhez aprómunka kell az üzemben. Gazdasági is, politikai is, nem engedni, hogy az emberek az ellenforradalmárok karjaiba hulljanak. Ezt minden egyes üzemben alulról építve kell elkezdni.

– Egy-egy munkástanács olyan gyenge, mit tud elérni? – volt az üzemi lap szerkesztőjének ellenvetése.

– A munkástanács akkor erős, ha az üzem dolgozóira támaszkodhat. Akkor tud valamilyen magasabb testületben súllyal fellépni, a kormányra nyomást gyakorolni.

Barta Gyulán látszik a tépelődés, az akarat, hogy békés kiutat találjon:

– A kormány beleegyezett az iparkamarák létesítésébe, de ezek is elszigetelt iparági szervezetek. Kellene ehhez is egy összefogó testület.

Az iparkamarákról egészen megfeledkeztem, s most nagyon megörültem Barta megjegyzésének.

A forma nem elsőrendű, legyenek iparkamarák, s ha ebben olyan küldöttek lesznek, akik széles üzemi rétegekre támaszkodhatnak, akkor az iparkamarákat is jelentős intézménnyé lehet tenni, s itt is lehet követelni-javasolni további lépéseket a magyar munkástanács-rendszer kiépítésére.

Barta elmondja, hogy nemrég a KGM összehívta az üzemek vezetőit, s Hidasi miniszterhelyettes tartott egy brosúrabeszédet, körülbelül azt, amit Kádár szokott mondani. Azzal kérte, szóljanak hozzá. A régebről ismert csend fogadta szavait. Végre fölálltak ketten-hárman, s megmondták, hogy ebben a teremben és a minisztériumban a múlt kísért, ugyanazok vezetik az ipart, akik már egyszer tönkretették az ország gazdaságát. Ez egyébként gyengéd célzás volt a miniszterhelyettesre is. Ugyanazt akarják csinálni, mint eddig.

Hopp! A beszélgetés mindig szül valamilyen gondolatot az emberben: valóban, milyen jó lenne átszervezni az iparvezetést, a minisztériumok rendszerét! Le is csapok a témára.

– S mire támaszkodva újhodhat meg az iparvezetés?

– A munkástanácsokra.

Barta rávágja:

– A kormány ígéri új programját, s az emberek, igaz, hogy nagyon bizalmatlanul, de várják.

Hát akkor várjuk. Ne az utcára szaladgáljunk most fej nélkül, hanem sürgessük e programot, s aztán követeljük, hogy a kormány vitassa meg ezt a munkástanácsok küldötteivel! Ezt a lehetőséget is meg kell ragadni, hogy a munkástanácsok tevékenykedjenek. S még sok más lehetőséget. Hiába van már Jugoszláviában munkástanács-rendszer, hiába kezdték el ezt már a lengyelek, nekünk ki kell dolgozni a magunk magyar rendszerét, a munkástanácsokra támaszkodó szocialista demokratikus rendszert. S ezt elől kell kezdeni, tanulmányozni és kidolgozni az egyes üzemek

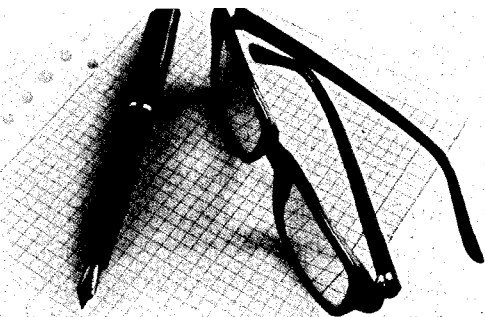
munkástanács-munkamódszereit, így haladni felfelé. Végülis megteremteni a felsőbb szervezeteket is, akár a termelők tanácsához hasonló valamit, vagy mást.

Unos untalan hajtogattam, hogy ne engedjük „az ellenforradalom karjaiba hullani a munkásságot”, de ehhez nyújtani kell neki valamit, valami célt, s ez csak a magyar munkástanács rendszer lehet. Ehhez azonban nem elég tudomány sztrájkra hívni (alkalomadtán ez is kellhet!), ehhez gondolkozni kell. Elkezdeni a munkát az egyes üzemekben, okos, képzett embereknek – munkásoknak és értelmiségieknek – kidolgozni az egész rendszert.

Azt hiszem, ma sikerült gondolatokat ébresztenem nemcsak magamban, hanem a többi jelenlévőben is. Az elnöknek egyébként odaadtam Kardelj* remek elemzését a magyar forradalomról. Eredménye e beszélgetésnek, hogy megállapodtunk: ha megindul az üzemi lap, írni fogok benne, segíteni a szerkesztésben. Egy üzemi lap nagyon sokat tehet azért, hogy jó befolyást tudjunk gyakorolni a munkásokra, s kidolgozzuk a magyar munkástanács rendszert, akárcsak egy kis részletet is. Most már valamivel jobban láttam, mi az, amit tenni kell. Menjenek ki Kálmánék is egy-egy üzembe, keltsék életre az üzemi lapot, segítsenek a munkástanácsnak. A legjobb, ami következhet most: szívós, kísérletező munka, közben természetesen harc a munkástanács mind nagyobb szerepéért.

* **Edvard Kardelj** (1910-1979) szlovén származású jugoszláv kommunista politikus, a munkásönigazgatás teoretikusa.

1956.
december 21.

Fordulat

Mármint fordulat az én helyzetemben, amennyiben munkatársra lettem egy déli bulvárlapnak, az Esti Hírlapnak. Szirmai már előzőleg szólt, és Polgár Dénes telefonon hivatalosan is felkért, hogy vállalam. Miért mentem el? Mert megállapodtunk abban, hogy dolgozni kell, s felhasználni minden lehetőséget, s a szocializmus ügyét, úgy, ahogyan azt mi gondoljuk, szolgálni. Én történetesen – nehogy túl titokzatos legyek – a munkástanácsokról írva, nekik segítve akarom ezt tenni.

Nem állítom, hogy túlságosan tetszik az, amit vállaltam. Egyrészt az előző munkakiosztásnál megláttam, milyen könnyed lap lesz ez – kis hírek, információk, kis riportok, az aznapi események friss hírharangja kíván lenni –, s ebbe aligha férnek bele azok a súlyosabb politikai megfontolások, a munkástanács munkájának experimentumai*, amelyekkel foglalkozni szándékozom. Ez kissé letörte a kedvemet – egyébként is, amint kiejtettem ezt a szót: „üzem”, Baló László, a főszerkesztő már húzta is az orrát. Nem csodálkozom a fintoron, nyilván a régi termelési anyagokra gondolt, amelyek a kutyát sem érdekelték, legkevésbé az üzemeket, akik jobban tudták, hogy mi van az üzemben és mit kell tenni,

* próbálkozásai, kísérletei

mint az újságíró. Ezeket a termelési anyagokat legfeljebb a funkcionáriusok reklamálták, akik a felsőbb szervek előtt ezzel is dicsőséget akartak szerezni maguknak – de sajnos a funkcionáriusok közötti verseny nem volt az üzemek közötti verseny.

Ezek a reminiscenciák* joggal keltenek aggodalmat a szerkesztőségben, én azonban nem akarok lemondani a munkástanácsokról, megpróbálok majd érdekes és friss riportokat írni róluk – miközben gyűjteni fogom a tapasztalatokat nagyobb cikkek, esetleg tanulmányok számára. Három-négy munkástanácsot keresek magamnak: a Keltexet, a Budapesti Szerszámgépgyárat s még kettőt, ezeket kísérem figyelemmel.

Kissé elrontotta a szám ízt egy másik esemény is. Egy találkozás. Felmentem Takács Kálmánhoz**, ott találtam éppen S. Palit. Mondtam, munkatársra lettem az új hírlapnak. Pali gúnyosan fogadta a hírt. Kissé meglepett és kellemetlenül érintett a dolog – nem látok semmi furcsát vagy becstelent ebben a lépésben, de mint mindig, most sem vagyok teljesen biztos a dolgomban. Pali végül is kirukkolt: nem tartja becsületes dolognak, hogy otthagytam a Népszabadságot. Nem más ez, mint gyáva elbújás egy kevésbé inkriminált helyre, abban a tévhitben, hogyha esetleg újra felelősségrevonásra kerül a sor, a tömeg majd nem talál ilyen gyűlölt helyen. Valójában – meg fog találni. De nem ez a lényeg.

– Olyan becsületes kommunistáknak, mint Kálmán meg te, a pártban a helyetek.

Ő jól tudja, hogy ma a párt nem jó, nem megfelelőek a vezetők sem, de a becsületes kommunistáknak a párton belül el kell érniük a fordulatot. Szocializmus nincs becsületes kommunisták nélkül – kommunisták nincsenek párton kívül. Igaza volt Kardeljnek, a magyar értelmiség nem tud utat mutatni, s ha mindenki úgy viselkedik, mint mi, akkor igazunk lesz nekünk: ez a párt nem lesz képes vezetni, csak az újabb zsákutcáig.

Tulajdonképpen ezt már többször elmondták nekünk, de Pali

* emlékek

** 1954-től a Szabad Nép rovatvezetője, 1956. novembertől 1957 elejéig a Népszabadság újságírója.

szavai mégis hatottak (nem az álláspontomra, hanem a lelkiállapotomra), szenvedélyesen lendületes retorikával mondta. Úgy éreztem, őszintén, és a jövőtől aggódva. S bennem felébredt a gondolat: helyesen cselekedtem-e? Tudom-e majd szolgálni az ügyet az Esti Hírlapnál? Nem nevetséges-e, hogy súlyos politikai aggodalmak hangoztatásával ott hagytam a Népszabadságot, s most dolgozni kezdek ilyen könnyű bulvárlapnál, amely a jelen diktatúra és cenzúra közepette politizálni alig-alig tudhat? Nem fognak-e – főleg ott a Népszabadságnál – gúnyosan nevetni rajtam?

De ha nincs más újság?! De ha kijelentettük, hogy dolgozunk, mert az ország úgyis a katasztrófába zuhan, s valahogy meg kell menteni a népnek önmagát? Megpróbálom, mit lehet itt tenni, e lapnál, amely „független” alcímmel jelenik meg. Persze ez a függetlenség egyelőre illúzió, hiszen a munkatársi gárdát (amelyben régi polgári újságíróktól a volt szabadnépesekekig mindenféle fajta van) mégiscsak a Parlamentben jelölték ki. Ez az újság mindenkítől független – csak a kormánytól nem. De hát mit csináljak, vállaltam, megpróbálok valamit ügynöködni benne. Ha kiderül, hogy nem lehet, s olyan cikkek jelennek meg benne, amelyeket nem helyeslek, semmiféle anyagi meggondolás nem fog visszatartani, otthagynom.

Mindenesetre érdekes, hogyan született e lap. Hetek óta beszélt már Szirmai róla, de húzódott a dolog, mert a kormány minden újabb újságtól félt: „*Hátha valami marhaságot írnak, ezektől a gazember újságíróktól minden kitélik. Elég gond nekünk a meglévő két újság is.*” Végül is tető alá hozták a szerkesztőséget, nyilván Szirmai javaslatára. A társaság, mint mondtam, a kaleidoszkóp minden színében játszik: van közöttünk idősebb kolléga a régi Az Esttől és az Esti Kurirtól, aki a most véget ért évtizedben nem vehetett tollat a kezébe; nevesebb ember, mint a Béke és Szabadságtól, a magyar sajtó arisztokratájától, a volt Magyar Nemzettől egy-két jelentéktelen helyre félretett, de jó újságíró; s néhányan az élénk ellenszenv közepette kimúlt Szabad Néptől és az Esti Budapesttől.

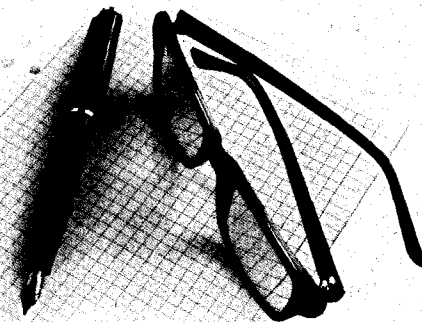
A volt Szabad Ifjúság helyiségébe költöztünk: fűtetlen szobák, rendetlenség, még harmadnap is anarchia. A riporterek már kimentek munkára, vasárnap délelőtt megjelenik első számunk.

Beköszöntő cikk – rövid és formális. Semmi politikai platform. A szerkesztő helyettese szerint platformunk: segíteni a kibontakozást. Ez helyes, de ezen belül annyi variáció lehetséges! Dolgozni kell, gazdasági életünket rendbe hozni – de mit lehet mondani a múltról, tükrözni mások véleményét? Ezt, úgy látom, a szerkesztőbizottság sem tudja. Sőt, az a véleménye, hogy minél kevesebbet politizál a lap, annál könnyebben megússza az átmeneti időt, amikor majd a sajtószabadság kevésbé lesz korlátozott. Ez a felismerés volt a harmadik, amely levert. Nem kellett volna várnom még a munkába állással? Most láttam, hogy van olvasóm, sokan vannak, akik ismerték nevemet. Nem mindegy, milyen cikkek alján látják viszont!

Annál is inkább nyomott a kedélyem, mert az erős hivatalos politika, amely durvaságba, otrombaságokba csap át – a sajtóban is érezteti hatását. Egyes hírek szerint a Népakaratot betiltották két tegnapelőtti cikke miatt. Mit írt? Hogy menjenek ki az oroszok, vagy alakuljon át a Kádár-kormány? Szó se róla! Az egyik cikk kifogásolta, hogy a letartóztatottakkal sok esetben nem a szocialista törvényességnek megfelelően bánnak, nem engedik be hozzájuk az ügyvédet, hetekig nem értesítik a letartóztatott holétéről a rokonokat, stb. A másik cikk szerint nem helyes munkásokat fegyverrejtegetésért súlyos börtönre ítélni, mert a múlt évei keserítették így el őket, s ha lumpenproletárrá züllöttek – az is ennek az évtizednek a bűne. Az első cikk teljesen helyes, lojális. Az a kifogás, hogy „ilyen körülmények között, amikor a karhatalom új és az ellenforradalmi veszély ilyen nagy, nem lehet minden esetben a szocialista törvényesség betartását követelni” – nevetséges. A másik cikk is lojális, érvelése helyes, legfeljebb azon lehet vitatkozni, hogy nem kellett volna-e ugyanezen gondolatokat egy-két hónap múlva papírra vetni, hiszen ha valaki statárium alatt fegyvert hord, el kell ítélni. Az amnesztia későbbi, nyugodtabb korszak dolga. De – ismétlem – mindkét cikk kormányhű, a kormányzat mégsem tudja elviselni. Nem értik, hogy egy lojális ellenzéki lap, amely a szocialista kibontakozást segíti, de bírál, többet használ, mint a legragyogóbban szerkesztett kormányorgánium.

De hát hiába, ha ez, ami volt, „ellenforradalom”; ha helyesen látni, jó politikát csinálni csak a Kádár-kormány tud – akkor minden más véleményt el kell fojtani. Kedves S. Pali – ezért nem lépek, nem tudok jelentkezni az MSZMP-be. Elátkozott párt ez, csak egyféleképpen tud dolgozni, azzal a fogaskerék-rendszerrel, amelyet marxizmus-leninizmusnak neveznek. Nem enged kiugrást. Ide új párt kell!

1956.
december 27.

Az Esti Hírlap

Az Esti Hírlap délben jelenik meg – bulvárhírlap. Hosszú vajúdas után jött létre, miután öt-hat hete mindössze két újságja volt Budapestnek: a Népszabadság és a Népakarat. Az első az MSZMP lapja, gyakorlatilag a hivatalos, a másik a SZOT-é, ez nem megy hivatalosszámba, de azzá kell lennie, különben nyakukra szorul a gyeplő. A múlt héten például cikket írtak arról, hogy be kellene tartani a szocialista törvényességet, egy másikban kifejtették, hogy a most statáriális bíróság elé kerülő munkásokat az elmúlt tizenegy év sodorta idáig. E két cikkért majdhogya be nem tiltották – mindenesetre büntetésből egy időre felére csökkentették a példányszámát.

Nos, ebbe a helyzetbe csöppent bele az Esti Hírlap, amely fejlcén ezt a feliratot viseli: „*Független politikai napilap*”. Természetesen a mai körülmények között a függetlenség illúzió, mondhatnám, senkitől nem függünk, csak a kormánytól! Annyi bizonyos azonban, hogy sem pártlap nem vagyunk, sem más társadalmi szervezeté, semmiféle előzetes cenzúra nem korlátoz – de ha kirúgnánk a hámból, másnap már betiltanának, ez nem kétséges.

A szerkesztőség furcsa módon született: a kormány Tájékoztatási Hivatala állította össze, ő választotta ki a főszerkesztőt, Baló Lászlót, s nyilván vele együtt a szerkesztőség munkatársait. Arra

törekedtek, hogy a lojálisnak ígérkező emberek különböző fajtái mind képviselést nyerjenek, de a kompromittált „nagyimrések” nem. Én nem számítok ilyennek, bár igazán nem sokkal különbözik nézetem mondjuk Lócsei Pálétól vagy Fekete Sándorétól. Bár úgy látom, hogy nemcsak a Tájékoztatási Hivatal vagy a kormány válogat, arról is szó van, ki vállal jelen körülmények között munkát. Mindenesetre ma már száz újságíró közül 99 írni akar, s így van minden író is – a kérdés, mit lehet írni, a korlátozó intézkedéseket sem átlépni, és a lelkiismeretével is jóban maradni.

Nem lehetett tovább húzni a lapengedély kiadását, nem maradhat egy milliós főváros sajtó nélkül – bárhogyan is fél a kormány az újságíróktól. Így indulhattunk meg mi is. A nyomást azonban érezzük, s lapunk szerkesztőbizottságának véleménye szerint arra törekszünk, hogy tojástáncot járva minél kevesebb kényes politikai kérdésbe ütközzünk.

Érdekes a munkatársak névsora. Rajtam kívül még két volt szabadnépes dolgozik itt: Polgár Dénes (a főszerkesztő-helyettes) és Horváth Mihály (munkásszármazású ügyes riporter, velem egy véleményen lévő fiú); négyen a volt Esti Budapesttől; Lontay és Gárdonyi a volt Magyar Nemzettől; Bodó Béla a volt Nők Lapjától; Pakots, egy polgári újságíró, aki a múlt tizenkét évében nem nyúlhatott tollhoz (apja hajdan Rassay-párti* politikus); helyet kaptak néhányan az eddig mellőzött újságírók közül.

A volt Szabad Ifjúság helyiségeiben vagyunk a Röck Szilárd utcában – gyakorlatilag a volt Szabad Nép székházban. Ez nem tetszik. Általában semmi nem tetszik, ami azt a gyanút ébresztheti az emberekben, hogy valami régi rossznak a folytatói, jogutódai vagyunk. Ezért nem tetszik a Kossuth Kiadó sem, amely valójában a párt könyvkiadójának, a Szikrának utódja, ugyanazzal a vezetővel. Hiába: a párt és a kormány alkotja meg a pártonkívüli dolgokat is, semmi spontán nem alakulhat, ami a forradalomban spontán született, annak el kell tűnnie.

* **Rassay Károly** [1886-1958] tekintélyes jogász, politikus, nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő, aki mind Horthy kurzusát, mind a kommunista diktatúrát elutasította.

Ennek folytán lapunknak nincs politikai vonala, legalábbis egyelőre nincs. Szó sincs persze arról, hogy beadjuk a derekunkat, célunk a konszolidáció segítése, mert a nemzet élni akar, sem éhínséget, sem nyomort, sem járványt nem kívánunk. A szerkesztőség munkatársainak (egy-két kivétellel talán) az sem tetszik azonban, ami van. Talán az idők folyamán a helyzet enyhülésével megeljük a magunk hangját. Egy bulvárlapnál ez az apolitizmus valamennyire még elviselhető, nekünk azonban más bajunk is van: nem csinálunk még elég jó, elég érdekes, eléggé bulvár bulvárlapot. A legkülönbözőbb helyekről jöttünk, nem csiszolódott még össze a gárda, nem volt idő kialakítani saját stílusunkat. Hiába, Magyarországon tíz évig nem volt igazi bulvárlap, s nehéz most újra csinálnunk.

A körülmények sem kedvezőek. Maga a szerkesztőség is a forradalom utáni katzenjammeres* állapotban van. Fűtetlen, a telefonok részben rosszak, a közlekedés nehézkes, a hírközlés szintén – s így reggel fél nyolctól tizenegyig nehéz előállítani friss újságot, amely főleg aznapi híreket akar tálni olvasóinak. Valahogy még nem peregnek, robbannak a jobbnál jobb ötletek – ahogy ezt a főszerkesztő szemünkre hányta. Nehéz is persze, amikor a legizgalmasabb kérdésekről nem lehet írni. Én magammal szemben még külön kifogással élek: nehezkesebb és ötletlenebb vagyok a többieknél. Most látszik, milyen rossz nevelést kaptunk a Szabad Népnél. A többiek mégiscsak hoznák a friss ötleteket, riportokat, én pedig tehetetlenkedem. Bánt a dolog. Tegnap délután például Lontay bejelentette, hogy reggel végiglátogat néhány üzemet, s tudósít, hogyan indult meg három nap után a munka. Ez nekem is eszembe juthatott volna, nekem, aki üzemi embernek tartom magam. De egyelőre csak nagy, súlyos, általános témáim vannak, s nem friss, könnyed, napi aktualitásúak.

Elhatároztam: összeszorított foggal, szerényen tanulni fogok. Ha el nem küldenek, mint használhatatlant, elsajátítom mesteriségemnek ezt a zsurnalisztikailag elsőrendű oldalát. Az újságírás egyébként – most látom – főleg kapcsolatok kérdése. Ötven ér-

* másnapos

telmes ember az ország és a társadalmi élet különböző területein – s már jó újságot írok.

S mi lesz politikai ambícióimmal, céljaimmal, mi lesz a munkástanácsokkal? F. Sanyi szerint az elkövetkező korszak a vegetatív konszolidáció ideje. Mit tehetek ezen belül? A lap közgazdasági rovatában vállaltam munkát, a munkástanácsokkal és az iparvezetés kérdéseivel foglalkozom. Ez jó, de mit lehet erről írni egy bulvárlapban? Majd kiderül. Állandó kapcsolatot teremtek öt-hat munkástanáccsal, legalább megismerem őket. L. Pali szerint a becsületes újságíró dolgozzék, csak arra vigyázzon, hogy semmi disznóságot (értsd: forradalomelleneset) ne írjon. Ezt meg tudom tartani. Az első számban az egyetemi ifjúsági szervezet vezetőivel folytatott beszélgetésről írtam – igaz, nem lehetett túl érdekes, s mégis meghúzták a sava-borsa egy részét – de azt legalább beírtam, hogy az egyetemisták október 23-a után belopták magukat a nép szívébe.

– Ezt a Népszabadságban is megírhattad volna – vetette szemre valaki, aki elítélt, amiért otthagytam a pártot.

– Lehet – válaszolom erre -, de azt, ami a Népszabadságban gyakran megjelenik, nem írnám meg. És ez a fő!

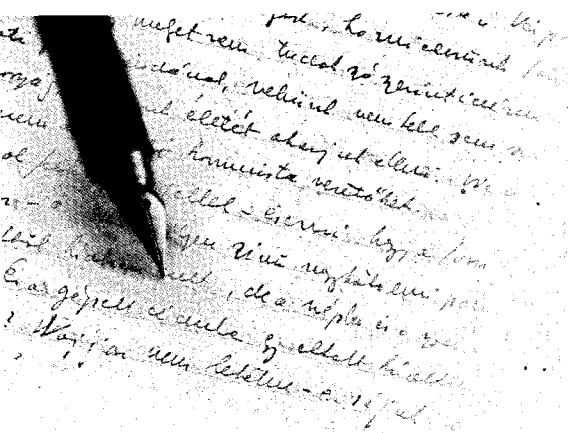
Íme, egy cikk Aczél Tamás Sztálin- és Kossuth-díjas író disszidálásáról, amely a Népszabadságban jelent meg. A téma: Aczél Tamás Belgrádban nyilatkozatot adott a New York Times-nak. Lényeg, amit Aczél mondott: ő már 1949-ben tudta a magyarországi helyzetről, hogy ez terroruralom (1952-ben kapott és fogadott el Sztálin-díjat), már nem kommunista, és szeretne kivándorolni Amerikába (ahová ugyanis kommunistákat nem engednek be). Ennyi elég ahhoz, hogy az ember gyomra felforduljon.

Mit ír a Népszabadság? A témát helyesen választja ki, de a megírás ellenszénvesebb, mint Aczél magatartása. A cikk megemlíti, hogy egy bizonyos Mr. Kohn és Aczél jól meg fogják egymást érteni – háromszor egymás után leírja a Mr. Kohn nevet, nehogy valaki is félreértse: itt két zsidó egymásra találásáról van szó; azután figyelmezteti az amerikaiakat, hogy Aczél 1945 előtt részt vett az illegális munkásmozgalomban, tehát ne adjanak neki vízumot, végül izléstelen, de félreérthetetlen célzásokat tesz arra, hogy

Aczél Gyarmati Olgával, akit Amerikában feleségül akar venni (Gy. O. nem jött haza Melburnból) a tatai edzőtáborban viszonyt folytatott, holott neki még felesége, Gy. O-nak még férje volt.

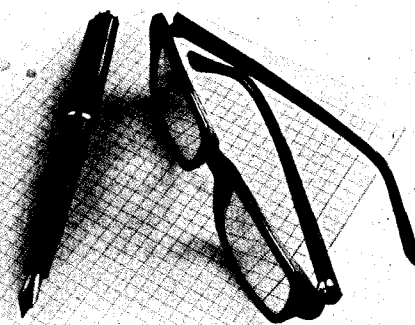
Mindez, amit a Népszabadság összehordott, önmagában is undok – de még visszataszítóbbá teszi másvalami: ezzel a kis cikkel a Népszabadság fellebbenti a függönyt igazi valója előtt – ha kell, minden hűrt megpendít. Nagy az országban az antiszemitizmus? A Népszabadság ezen is tud játszani! Denúnciálásra* van szükség, alantas ösztönökre kell apellálni? Parancsoljanak! A lap ugyane számának másik oldalán glossza helyezkedik el, amely szívhez szóló szavakkal korholja azokat, akik régebben lelkes kommunisták voltak, de most kiábrándultak. Ez is van az MSZMP fegyvertárában, de nem elég ravasz ahhoz, hogy ugyanabban az újságban ne leplezze le magát. S én menjek a Népszabadsághoz, szolgáltatassam az egyik hangot ahhoz a sokszólamú kórushoz, amelyben a terror minden fajtája elfér – a letartóztatással való fenyegetéstől az antiszemita uszításig? Tegye meg csak ezt az S. házaspár, amelynek egyik tagja egy héttel ezelőtt az előző fejezetben leírt szemrehányást tette nekem!

* feljelentés, árulás

Az új esztendő nem hozott sok jót. A forradalmat követő megtorlás nem csak abból állt, amit a történelemtudósok írnak, nem csak a börtönökben jelentett keserű sorsot – jó néhány esetben halálos ítéletet –, hanem az emberek mindennapjaiban is megnyilvánult. Naplóm további része sem nem vidám, sem nem bizakodó, egyre kedvetlenebbül, egyre ritkábban írtam, legfőképpen a munkástanácsokról, azok megszűnéséről, munkámról és kollégámról, az értelmiség helykereséséről, valamennyiünk kiábrándultságáról. Úgy vélem, ez a rész nem tart számot közérdeklődésre. Ugorjunk át közel három, érdektelen hónapot!

1957.
Március 21.

A kormány fél

Ez a nap nem különbözött a két hónappal ezelőttil, ahogy nem különbözött a tegnaptól és a tegnapelőttől. Ha még nem is tartunk ott, de már közeledünk ahhoz a néhány évvel ezelőtti állapothoz, amikor a szocializmus építése címen nem történik semmi érdekes, vagy ha igen, arról nem tudunk semmit.

E nap kiválasztása tehát önkényes, de a helyzet leírása figyelemreméltó. Tegnap beszélgettem a Könnyűipari Minisztérium osztályvezetőjével, Mezeinével, aki az ő MSZMP szervezetükről mondott egyet s mást. Az ottani intézőbizottság vezetőjének véleménye szerint az, aki nem lép be a pártha, az szemben áll velük! Tudom, hogy nem ez a hivatalos álláspont, elhangzik sok beszéd, megjelenik temérdek újságcikk az ellenkezőjéről: türelem, meggyőzés. Az MSZMP legtöbb vezetőjének és korifeusának a legmélyebb meggyőződése azonban az, amit az idézett pártmunkás mondott. A bánásmód is erre vall: bizalmatlanság, erőszak és fenyegetés.

Március 15-ről post festa* glosszák jelentek meg a sajtóban, gúnyolódva a nyugatiakon: nem sikerült a MUK**, ismét nyugta-

* Ünnepek után

** Márciusban újra kezdjük – a jelszó először a házak falára festve, majd röpcédulákon is megjelent az egész országban a forradalom leverését követően.

lanságot, esetleg felkelést provokálniuk. Nem kételkedem, hogy egyes nyugati körök szívesen látnának új magyarországi felkelést, ha az a szovjet tömbről leszakítaná az országot – de tudják, hogy ez lehetetlen, minden kísérletet csírájában elfojtana a Szovjetunió. Ezért inkább csitították a magyarokat a külföldi cikkek és a rádióadások, óvták a tettegességtől. Ha van bizonyos földalatti, „ellenforradalmi” szervezet Magyarországon, amely legalább néma tüntető magatartást akart volna szervezni e napon, március 15-én ennek nyoma sem látszott. Inkább az a benyomásom, hogy az intézkedések voltak túlzottak, önmagát ijesztette a kormány a MUK-kal, s így március 15-én szigorú, de kissé komikus biztonsági intézkedéseket hozott. A Petőfi szoborhoz ötven méteres körzetben közel sem engedett a karhatalom, a Múzeum kertben az ünnepségre csak meghívóval lehetett bemenni; délután ötkor a Váci utcán, amely tele volt sétálókkal, két, rendőrökkel megrakott teherautó gördült át, elől lövésre kész gépfegyver – de ez a fegyveres defilírozás* csak sajnálkozó mosolyt csalt az arcokra. Kimondatlanul arra vallott, hogy a kormány – fél. Érdekes, az emberek nem viseltek kokárdát, holott hivatalosan felszólították a lakosságot, lobogozza fel a házakat. A zászlók kint voltak, de csak nagy néha láttam egy-egy gomblyukban jelvényt, kokárdát. Bágyadt, unott járókelők a minden ünnepi hangulatot nélkülöző utcán. Miért nem tűztek ki kokárdát? Nem tudom. Talán azért, mert féltek, vagy mert nem akartak a kormánnyal együtt ünnepelni. Ismétlem, nem tudom, de azt most is tapasztalom, hogy ez a város az utóbbi hónapokban egységesen tud reagálni bizonyos dolgokra, van kollektív véleménye. Azt, hogy kokárdát ne viseljenek, nem szervezte meg senki.

De a legnagyobb baj nem is az volt, hogy a géppisztolyok uralkodtak a 48-as forradalom emléknapiján, hanem az, hogy előtte százával (vagy ezrével?) vettek biztonsági őrizetbe embereket, úgy látszik, mindenkit, akiről feltételezték, hogy valamilyen akcióban részt venne március 15-én. Letartóztatták Bodó Bélát, aki „priuszos”, mert 1952-ben hibáján kívül súlyos sajtóhiba került a Nép-

* Ünnepi masírozás

szavába, s tíz hónapot ült. A fent említett minisztériumi osztályvezető keserűen beszélt el, hogy tőlük a legtehetségesebb embereket racionalizálják, mert valami szerepet vállaltak a forradalom napjaiban. Olyanokat, akikkel évekig egy szobában dolgozott, s tudja, mély meggyőződéssel állítja, nem ellenségek. De nincs kegyelem, nincs különbségtétel – ezek közül is letartóztattak néhányat. Egy, akiről Mezei beszélt, már szabadlábon van, s nem tudja, miért volt bent. Idegroncs lett. Nem bántották, nem ezért. Férfi léteire zokogott: a magyar állam nyilvántartott ellenségévé súllyesztették. Ennek az embernek a sebének sokáig semmi nem fogja begyógyítani. A legszebb beszédek és cikkek sem. S nincs egyedül. Bizalmatlanság és durvaság, semmiféle jele annak, hogy a népet meg akarnák nyerni. Az MSZMP-ben – amely erőszakszerveivel uralkodik az országon – a bosszú és a bizalmatlanság dühöng. Eseteket hallani, amikor a karhatalom agyba-főbe veri a letartóztatottat, aztán kérdezi meg, miről is van szó. Ha nincsenek is az ellenforradalmi rémtettekhez hasonló vérengzések, ez mégiscsak az alig leplezett bosszú időszaka – bosszú azért, mert október 23. és november 4. között a magyar nép az MDP-t széthullva, gyávának és tehetetlennek látta. S közben az emberek százezreiben elkezdik letargikus ellenszenv, fáradt belenyugvás.

Most, hogy a kormány hivatalos látogatásra Moszkvába utazott, új hírek járják: visszatértük után általános kibékülés várható, új emberek kerülnek hatalomra, rokonszenves intézkedések látnak majd napvilágot. Lehetséges, sőt ajánlatos is lenne, mert nagyon sokan szíves örömet lennének lojálisak, várják ezt a változást. Ne taszítsák, hanem hívják őket! Ezt a feszült, gyanakvással teli légkört valóban fel kellene váltani valami mással – de akármi lesz is, én ezeknek az embereknek nem tudom elfelejteni, ami történt. Nem is a túlzott erélyességet, erőszakosságot, fenyegetőzéseket – hanem azt a rettentően mély bizalmatlanságot, amely bennük van. Semmilyen intézkedés, szép szavak nem fogják elfelejtetni, hogy – néhány százezer ember kivételével – mindannyian megbízhatatlanok vagyunk: „ingadozók, félrevezetettek, opportunisták, kispolgárok vagy ellenségek”.

Társadalmunk betegségének okai azonban mélyebben feksze-

nek – minden, amiről írtam, a könnyebben változó jelenségek közé tartozik. (Már ami a letartóztatásokat, a géppisztolyos felvonulást, s nem a bizalmatlanságot illeti. A bizalmatlanság a magyar kommunista párt évtizedes tulajdonsága.) Az alap, a gazdasági alap – ebből fakad, mint mondják, a jólét. Ezen múlik elsősorban, hogy a nép elismeri-e fegyveres erőszak nélkül is a kormányt, vagy sem. Hogyan tudjuk racionálisan megszervezni a termelést, megkereshetjük-e az emberek nyolc órai munkával, ami a normális élethez szükséges? Ennek pedig semmi jele nincs. Közgazdászok szerint gazdaságunk a forradalom nélkül is eljutott volna ahhoz a katasztrofális mélyponthoz, amelyben most van. Túlfeszített termelési ütem, melynek ellenértékeként a munkás az igényénél kevesebbet kap; túlfelkészített feldolgozóipar, amelyet nem tud követni az alapanyagtermelés, és ez állandó feszültséget, s más zavarokat idéz elő; a helyi kezdeményezést gúzsbakötő központi irányítás, amely egyben a szakértelmet is háttérbe szorítja; a számokat hajhászó, propagandisztikus, minőséget elhanyagoló termelés, amelynek egyik forrása a bizalmatlanság az emberek iránt. Nem említem most az előnyöket, bár az is akad: például bizonyos fix árrendszer, központi árukészlet, amely most a forradalom utáni nehéz napokban mutatta meg előnyeit.

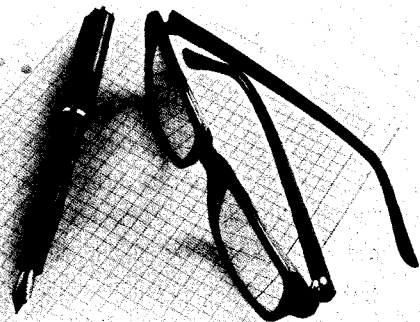
Ezeket a hibákat – szavakban – sokszor elkezdte a párt kijavítani. A jelen helyzet, amikor valóban minden ok meglenne rá, hogy a forradalom figyelmeztetését komolyan vegye, mégis mást tesz. Kezd minden visszazökkenni a régi kerékvágásba. A kormány – igaz, az „ellenforradalom” elleni harccal volt elfoglalva – tehetetlennek bizonyult a gazdasági reformokat illetően. A múltkor írtam egy riportot, amelyben kimutattam, hogy a Vaskohászati Igazgatóság tisztviselőinek több mint a felét elbocsájtották anélkül, hogy átszervezték volna az igazgatóságot. Így van ez minden minisztériumban.

De hát alakultak bizottságok, amelyek az új struktúrát lennének hivatva kidolgozni, lényegében valami másfajta szocialista gazdasági rendszert, mint amilyen szovjet mintára tíz évig nálunk működött! A KGM kereskedelmi igazgatóságának vezetőjével beszélgettem vagy két hete, ő említette ezeket a bizottságokat.

Csak úgy érintőlegesen, de félreérthetetlenül: „*Hiába vannak, csak akkor dolgozhatnak eredményesen, ha hagynák, hogy saját elveik alapján működjenek. De fából vaskarika, az alapelveket rájuk erőszakolják, s aztán dolgozzák ki a meggyőződésük szerinti legjobb gazdasági struktúrát.*” Ez a rájuk erőszakolt módszer nem magyar honos. A Jugoszlávia elleni ideológiai hadjárat mutatja, hogy a Szovjetunió nem tűr lényeges eltéréseket. Ezt részben tudja, részben érzi mindenki, akinek a közgazdasághoz köze van. Negyedéves egyetemi hallgatótól hallottam, hogy évek óta készül egy közgazdasági szótár, de most senki nem mer hozzányúlni a befejezéshez: hátha a huszonötezerből öt fogalmat úgy határoznak meg, hogy az nem tesszik, és akkor a fejünkre ütnek. Ebben a légkörben nem születhet sajátosan magyar gazdasági struktúra, hacsak – amitől tartok – Moszkvában nem.

Egyelőre a rendőrterror és a gazdasági állapotok között nincs közvetlen összefüggés, de el kell jönnie annak az időnek, amikor felszínre törnek azok a (kommunista, de mindenesetre szocialista irányú) vélemények, amelyek szemben állnak a szovjet, és az ezzel azonos magyar kommunista állásponttal. S akkor lehetséges, hogy e vonatkozásban is előkerülnek a rendőri eszközök. Csak egyet: a közeli hetekben ismét arra fogják szorítani az üzemeket, hogy emeljék a munka intenzitását. Vajon nem találná magát szemben rendőri intézkedésekkel, aki ezzel szemben a véleményét hangoztatná? „Demagóg, alá akarja ásni a népgazdaságot, tehát ellenforradalmár”. Ez a logikai sor nagyon könnyen összeáll nálunk az évek óta kitaposott úton.

1957.
március 28.

Egy munkástanács elnökének bukása

Nagy Sándor tegnapig a Ganz Villamossági Gyár munkástanácsának az elnöke volt. Lemondott. Nem a maga jószántából, hanem külső, mégpedig előkelő nyomásra. Maga Marosán államminiszter, a kormány repülő szónokfenoménje ment ki az üzembe aktívulést tartani, s az itt elhangzott beszédben tekintélyes részt szentelt Nagynak.

Nagyról egyelőre csak töredékes értesüléseim vannak. Régi szociáldemokrata párttag (húsz éve), az egyesülés után szép karriert futott be, Somogy megye ügyésze volt, de itt állítólag igen balos, erőszakos tevékenységet fejtett ki. Két esztendővel ezelőtt (vagy ezért, vagy mert szocdem volt) lebukott, és munkás lett a Ganz Villanygyárban. Október 23-a után pedig a munkástanács elnökévé választották. Jól beszélő, értelmes, sőt tehetséges ember benyomását tette rám, bár úgy láttam, öntelt, kissé fölényes. Amennyire tapasztaltam, nem politizált rosszul. A forradalmi hangulattal (pártellenesség, kormányellenesség) nem szállt szembe a kezdeti időkben, inkább a munka felvételére, a sztrájk elkerülésére törekedett.

Ma elmentem hozzá, megkérdeztem, mi történt. Elmondta, hetek óta gyúrják, Marosán és Csergő, szemére vetik, hogy nem halad a pártszervezés az üzemben (volt kétezer, ma van 150 tag), s ő nem segít. Felhánytorgatnak múltbeli dolgokat: nem vezette fegyvereseit a Köztársaság téri pártház védelmére, nem vezette őket a Széna téri fegyveres csoport, Szabóék ellen. (Ha megteszi, emberei átállnak.) Marosán szemére veti, hogy amíg ő börtönben ült, Nagy főügyész volt Somogyban. A pártból is kizárták, ha nem is formálisan, de lényegében. Nagy szavaiból úgy tűnik, nem is a múltbeli hibák a döntők (ezt elnézik annak, aki kellő időben átáll és kész önkritikát gyakorolni), hanem az, hogy az utóbbi hetekben nem állt ki teljes mellel az MSZMP és a kormány politikája mellett. De miért nem?

Némi magyarázatot ad erre a munkástanács jelenlegi titkára, Gáspár Sándor. Nem párttag, nem is lelkes híve a kormánynak, de mint kiderül, reálpolitikus. Szerinte Nagy karriert akart befutni, mégpedig a munkástanács felhasználásával. Nagy kezdetben nem lépett be az MSZMP-be, új pártot akart alapítani, amely koalícióba lépett volna az MSZMP-vel; aztán főügyész akart lenni, akkor ez nem sikerült, belépett az MSZMP-be, de nem az üzemben, hanem a kerületben (nyilván azért, hogy a gyárban ne veszítsen népszerűségéből). Ezt az üzemi MSZMP persze rossz néven vette. Elszakadt a munkástanácstól, önálló írósztalet teremtet magának, a tanács tudta nélkül nyilatkozatokat adott. Gáspár szerint a tanács lépcső lett volna Nagynak a miniszteri szélig.

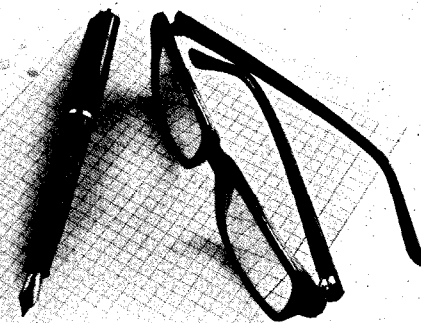
Lehet, van ehhez tehetsége, sajnos úgy látom, nem volt következetes, sokat próbálkozott, kapkodott, elvesztette mindenkinek a bizalmát. S most volt ellenfelei, a jobboldaliak kezdenek hozzá közeledni. Kár érte. Bukásával a Ganz Villany munkástanácsának önálló léte is véget ért. Új elnökként az MSZMP intézőbizottságának egy tagját, elnökhelyettessé másik tagot választottak egyöntetűen, hozzászólás nélkül. Az elnökségből mindenkit kihagytak, aki ellen az MSZMP-nek bármi kifogása is lehet.

– Hogyan ellenőrizzuk mi az igazgatót? – kérdi Gáspár. – Az egyszerű esztergályos nem ért hozzá. Mit ellenőrizünk, különösen most, amikor a központi vezetés erősebb, mint bármikor?

Havonta egyszer szépen meghallgatjuk a beszámolót, az elnökség is összeül, játsszuk a gittegyletet, mintha valami is függne tőlünk. De csak azzal törődünk, hogy kint süt a nap, senki ne mondjon itt semmit, amiből baja lehet. Az én fejem fontosabb, mint Nagyé.

Ámen. A Ganz Villamossági Gyár munkástanácsa átalakul valamilyen „davajgépezetté” (Gáspár szavai), mint munkás önkormányzat merő illúzió, halott. Vajon eljön-e valamilyen marxista angyal, amely kürtjével életre kelti majd?

1957.
május 26.

Megbocsáthatatlan bűnök

Azért írom ezt, hogy a magyar munkástanács-rendszer halódásának kétségtelen jeleit rögzítsem. Sorra mondanak le. A Kaliber gyár munkástanácsa azzal az indoklással tette ezt, hogy bíznak az igazgatóban, nincs mit ellenőrizniük. Van, ahol egyszerűen kijelentik, nincs rájuk szükség. A napokban a Radiátorgyár volt munkástanács elnökével beszélgettem. Utoljára még fent találkoztunk a kényelmes, „függetlenített szobában”, melynek előterében titkárnő ült, nyomógombos telefontal. Most lent találkoztunk a mintaasztalos műhelyben a padnál. Kitűnő mintaasztalos.

Mi történt?

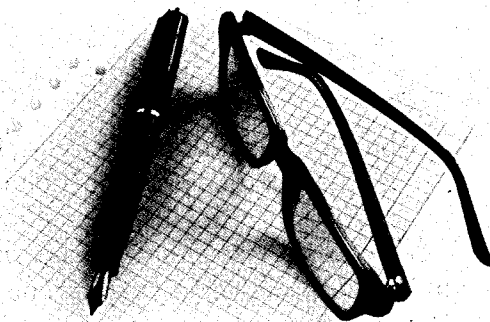
Jó egy hónapja lemondott, nemrég pedig – a kommunisták javaslatára – maga a munkástanács is beadta a kulcsot. Ma már a párttitkár dolgozik fent a függetlenített szobában. Úgy látszik, összeszedtek vádakot a munkástanács ellen. Van olyan mérnök tagja, aki az elnök véleménye szerint is saját karrierjét akarta kikovácsolni a munkástanács segítségével; egy fiút – állítólag igazságtalanul – azzal vádolnak, hogy elsikkasztott néhány száz forintot abból a pénzből, amelyet egy letartóztatott budapesti

munkástanács tag mérnök családjának gyűjtöttek. (Persze nem az a fő, hogy elsikkasztott-e vagy sem, hanem az, hogy Karsai családjának gyűjtöttek!) Maga az elnök, Gyuri pedig – horribile dictu – a következő bűnt követte el. Az Országos F. H. iroda értesítette, megrendelhetők jugoszláv és lengyel munkástanács-anyagok. Gy. megrendelte, lesokszorosította, és minden munkástanács-tagnak, valamint az igazgatónak eljuttatott egy-egy példányt. Ebből lett a kalamajka: „*Nem volt joga sokszorosíttatni. A jugoszláv anyagban olyan mondatok vannak, amelyek alkalmasak a kedélyek felkorbácsolására.*” Végül nem lett belőle rendőrségi ügy, de ő szépen lemondott. Valaki még azt is tanácsolta neki, hogy menjen el. Nem tette. Lehet, nem volt okos dolog sokszorosítani – de semmi bűnt nem követett el, mondja, magában pedig nyilván megvan az ügyről a véleménye. Általában úgy tartják, hogy a munkástanács szükségszerűen szűnik meg. Ott, ahol a párt vezetői az ország gazdasági életét is irányítják, két dudás egy csárdában nem fér meg.

Félreállított, sértett ember. Láttam, miként dolgozott januárban és februárban. Igyekezettel, lendülettel. Az üzemet valóban fel akarta emelni, a bér és a termelés dolgában is józan belátáson volt. Egyetlen kommunistának sem görbült meg itt a haja szála. „Csak jót akartam!” – mondja. Most örülhet, hogy nem internálták. Vajon nem kellett volna az ilyen aktív és tehetséges embereket inkább átmenteni?

Nem mentik át. Katona Károly, a Goldberger Textilművek munkástanácsának volt elnöke ma, mint a Népszabadság cikke írta, „a kommunisták ádáz ellensége”, internálótáborban van. Pedig én ismertem, végigkísértem működését a legnehezebb időkben. Háromszor-négyszer nyilatkozott a rádióban, megindította a termelést, nemcsak tessék-lássék módra, a kormány és politikája mellé állt – csak nem lépett be a pártba, és elnök volt, próbálta vezetni a tömeget akkor, amikor a párt intézőbizottságának a tagjai otthon remegtek. Ez megbocsáthatatlan.

1957.
május 27.

Epilógus

Úgy tűnik, vége a naplóírás hónapjainak. Az ok szubjektív: más írok. Elbeszélést, filmet. Nem annak a jele ez, hogy a helyzet változott, s a szabad alkotás ideje érkezett. Szó sincs erről, de aki nek hivatása az írás, nem tudja ezt az ingerét egy naplóval levezetni. S a hivatásos tollforgató nehezen lehet meg a nyilvánosság nélkül. Ezért valószínűleg ez az utolsó bejegyzés ebben a naplóban. Azt hiszem, egy kérdést kell még itt lezárnom: hogyan alakult párttagságom?

Nem léptem be.

Május 1-je volt a határidő, mely szerint ez az utolsó alkalom a jelentkezésre a volt MDP tagoknak. Eddig még lehetett átigazolni, ha a taggyűlés elfogadta az illetőt. Május 1-je előtt igen sokan jelentkeztek az eddig ingadozók közül – köztük olyanok is, akikről azt hittem, nem teszik, tudom, velem nagyjából egy véleményen vannak. Nem ítélem el őket, s ha nem is nevezhetők következetes, állhatatos jellemeknek, osztom F. Sanyi álláspontját: az élet, a szükség sokakat rávehet arra, hogy belépjenek. Nem az különbözteti meg az embereket, belépett-e vagy sem, hanem az, hogy ha már belépett, ne gyártson önigazoló érveket, maradjon őszinte és becsületes.

Egy példa. L. J., a Szabad Nép munkatársa hosszú hetekig fogadkozott: nem megy vissza, tehát nem lép be a pártba sem.

F. S. barátom biztatta: ne szégyellje, ha a szükség, a család ráveszi, menjen csak vissza. Néhány hét múlva L. J. magyarázta F. S.-nek: be kell lépni, belülről kell megváltoztatni a pártot.

Nekem olyan undorom van a párttól, pontosan szólva az ottani emberektől, hogy nem vagyok képes odamenni. Nincs általában, elvontan „a párt”, csak a mi idealista elképzeléseinkben élt az ilyesmi – emberek vannak, akik a pártot alkotják, meg főleg vezetők, akik arcukat meghatározzák. A szemét gyűlt most össze a pártban (korántsem mindenki az, hanem az uralkodó, az aktív, a támadó szektás tömeg), akik most, hogy a szovjet tankok megtisztították az utat, s védik őket, gátlástalanul irtják az embereket, intrikálnak, rágalmaznak, magukat kiáltják ki csalhatatlanoknak, a néphez, a szocializmushoz hű elemeknek. De ez még nem lenne elég távol maradásomhoz. Hozzájárul ehhez az is, amiről már írtam: itt, Magyarországon kevés dől el. Moszkvában határozzák meg. Általában támogatni fogom a szocializmus építését Magyarországon, de a maximális függetlenségem megóvásával. Istenevésnek tartom, hogy éppen Oroszországban épült fel először az, amit szocializmusnak neveznek, s ennek hozsannázni nem fogok.

Temérdek dologban nem egyezik a véleményem a pártéval: nem tartom árulónak Nagy Imrét, ellenforradalomnak azt, ami október 23-án (sőt még előtte is, mint mondják) volt. Ilyen nézetekkel pedig csak üldöztetésnek teszem ki magam a párton belül, anélkül, hogy használnék. Esetleg, ha következetesen vitatkozom, még le is tartóztatnak. Pedig őszintén megírom: sem elég önfeláldozó nem vagyok, hogy mártíromságot vállaljak, sem elég közömbös önmagam iránt, hogy belépjek, és mindennek helyeslejek.

Eddig még senki sem szólt, hogy lépjek be, nem tett szemrehányást. Ha kérdeznek, nem leszek, nem lehetek őszinte. A fent említett okokból. Ezért azt fogom mondani, hogy nem akarom ezt a fegyelmet vállalni, ami a pártban kötelező.

„Értelmiségi individualizmus”. Maradjunk ennyiben.

Titkos sajtóvita

Lázadás a Szabad Népnél

1954. október 22. és 24. között a Szabad Nép pártvezetésében nevezetes taggyűlés zajlott le. Az esemény a kommunista párton belüli megújulási folyamat egyik legjelentősebb állomása volt, amelyről azóta is legendák keringenek.

Az 1953. júniusával elindult „új szaksz” politikájának folyamata 1954. közepére lezárult. A különböző kompromisszumok idővesztése okosnak, s csak rontották a helyzetet. Az MDF Központi Vezetősége október 1–3-i ülésén úgy látta, hogy előrelépés történt. A gazdasági állást gátolták, élesen megbírálták, fontos pozíciókon személycserékre került sor. A Központi Vezetőség konzervatív, szocialista tagjai lázadást elfogadták a határozatot. A reformokat sürgető Nagy Imre azonban senkire sem számíthatott igazán a pártvezetésben.

A belső ellentétek áttételesen jutottak el a lakossághoz, s csupán a határozatot kommentáló megnyilatkozásokból lehetett ezekre következtetni, leginkább

guk érdekében próbálják felhasználni azt a hatalmat, amit két-százalékos munkásoktól és a parasztoktól kaptak. Így tehát feltétlenül kell olyan erőnek lenni, amelyik mindent ellenőrizni tudja. Ilyen erő a párt. Azonban egy bizonyos ponton a párt és az állam csúcsai összefonódnak.

Ezért szerinte a sajtónak a társadalom lelkiismeretét kell válnia, s nem az állami szervektől függenie. És a gondolat heveva ellenérzéseket váltott ki. Komor Imre „kispolgári zagvasságnak” fekeztette Sándor „jobboldali” doktrínáit. Sándor „jobboldali” doktrínáit felelősségek, hogy a későbbi felelősségtől mentes idején mennyire elcsúszott ez a mozzanat. Feltehetően azért, mert Kóvsei olyan problémát vetett fel, amely akkor még meg sem fordult mások fejében.

Többen szóva tették, hogy kevés információt kapnak a rehabilitációról, a nemzetközi helyzet változásairól. Korábban a sajtó – mondotta a Szilárd-díjas Nagy Sándor – „jugoszlávoktól mint a kapitalista tábor előretolt állásá-

Horváth Márton valóban „pontosan” fogalmazott, mert a „KV” tényleg nem állt meg féltőn, csak éppen az előrelépés helyett rövidesen visszafordult. Néhány hónap elteltével új határozatot hozott, s gyakorlatilag hatálytalannította a régiit. A pártfunkcionáriusok előre gyanakodva néztek a Szabad Nép lázadó kommunistáira, hiszen az igazmondás követelése így az ő pozícióikat is veszélyeztette.

És jött az éber Kukucska

Három héttel a nevezetes taggyűlés után a sajtó párttitkárnak ülésén a résztvevők többsége elítélte a Szabad Nép párttaggyűlését. Az illető beszélt a Kóvsei István, a budapesti pártbizottság első titkára szerinti az igazságról az „ellenesség” málmára hajtották a párt.

A „felelőtlenség” elvadászt egyike-másika – mondotta – nagyobb szemrehányást támaszt a mi kispolgári, karcedzati vezetőinket, mint az ellenesség. (...) Az ellenesség nem bűn. Tudja, ha lejárta vezetőinket, akkor lejárta a pártot, akkor lejárta a szocializ-

Beszédes dokumentumok

A Magyar Nemzet 1988. május 27-i számában ír arról, hogy a Szabad Nép munkatársai már 1954-ben fellázadtak a Rákosi-féle önkényuralom ellen. A kemény önbírálat egyebek között igazmondást és újságírói szabad véleménynyilvánítást követelt. Lőcsei Pál szavaival: „Politikai és lelkiismereti lázadás volt”. Ez volt ötvenhat egyik korai előjele a pártértelmesítés soraiban.

187

A
Leng
ja E
mel
magy
tobb
M

189

188

Kiknek nem sürgős a rend helyreállítása?

Mit nem értek meg a jelenlegi kormány vezetésénél, hogy 234 képviselő, igazságos beszámoló, akik felhívják a magyar népet, hogy a rend helyreállítsa a Magyar Nemzeti Forradalmi Bizottság lapjának 1946. október 31. számában.

A kormány vezetőinek rádióbeszédai

Nagy Imre beszéd a Kossuth-rádióban, hogy a jelenlegi kormány vezetésénél, hogy 234 képviselő, igazságos beszámoló, akik felhívják a magyar népet, hogy a rend helyreállítsa a Magyar Nemzeti Forradalmi Bizottság lapjának 1946. október 31. számában.

Geve LASSUNK TISZTÁN A GOLDBERGER TEXTILMŰVEK DOLGOZÓINAK LAPJA

A Kötőműködés-tervezőnek titkai 50 FILLÉR

KIS ÚJSÁG A FÜGGETLEN KISGAZDA, FÖLDMUNKÁS ÉS POLGÁRI PÁRT POLITIKAI NAPILAPJA

Szabad Ifjúság A DISZ KÖZPONTI VEZETŐSÉGÉNEK LAPJA

Rendkívüli kiadás HETI 100 KÖPÖRÖS

TÜZSZÜNET

A Magyar Népköztársaság Honvédelmi miniszterének parancsa

NAGY IMRE BESZÉDE Azonnal kivonják a szovjet csapatokat Budapestről

CSEPELI ÚJSÁG A CSEPELI NEMZETI BIZOTTSÁG LAPJA

MAGYAR RENDŐR Kiadás az Országos Rendőrfőkapitány Forradalmi Tanácsa

MAGYAR SZABADSÁG FÜGGETLEN DEMOKRATIKUS NAPILAP

NÉPSZABADSÁG

1956. november 2.

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁRT LAPJA

I. évfolyam, 1. szám

KÁDÁR JÁNOS RÁDIÓBESZÉDE:

Pártunk védi nemzeti becsületünket, a demokrácia és a szocializmus ügyét

Megalakult a Magyar Szocialista Munkáspárt

A rádió ma este közvetítette Kádár János beszédét. A beszéd, amely a Magyar Szocialista Munkáspárt nyilatkozatát ismertette, a következőképpen hangzik:

— Magyar munkások! Parasztok! Értelmiségiek!

Sorsdöntő órában szólunk azokhoz, akiket a nép és a haza iránti hűség, a szocializmus tiszta eszméinek becsületes szolgálata vezetett ahhoz a párthoz, melyet a sztálinizmus magyar képviselői: Rákosi és klikkjei vak és bűnös politikával a zsarnokság és nemzeti rabság eszközevé züllesztett. Ez a kalandorpolitika lelkiismeretlen módon eltékozte azt az erkölcsi és eszmei örökséget, melyet a régi világban becsületes harccal és véráldozattal egybegyűjtöttek, melyet a nemzetünk függetlenségéért és demokratikus haladásunkért vívott küzdelemben megszerzettünk. Rákosiék súlyosan megsértették nemzeti tisztességünket és önértékünket, amikor semmibe vették hazánk szuverenitását, szabadságát és könnyelműen tékozlák nemzeti vagyonunkat.

Népünk dicső és felkelése lerázta a nép és az ország nyakáról a Rákosi-uralmat, kivívta a nép szabadságát és az ország függetlenségét, amely nélkül nincs sem lehet.

E súlyos órákban azok a kommunisták, akik eddig is harcot vívtak a Rákosi-önkényuralommal, számtalan igaz hazafi és szocialista öhajának megfelelően elhatározták, hogy új pártot alapítanak.

Az új párt egyszer s mindenkorra szakít a múlt bűneivel!

Védi és védeni fogja mindenkivel szemben nemzeti becsületünket, hazánk függetlenségét. Ezen az alapon, a nemzeti függetlenség alapján építi ki testvéri viszonyát a világ minden haladó szocialista mozgalmával és pártjával. Ezen az alapon, a nemzeti függetlenség alapján kíván baráti viszonyt minden közeli és távoli országgal, elsősorban a szomszédos szocialista országokkal.

Védi és védeni fogja a Magyar Köztársaság vívmányait: a földreformot, a gyárakat, a bankok, a bányák köztulajdonba vételét, népünk vitathatatlan szociális és kulturális eredményeit.

Védi és védeni fogja a demokrácia és a szocializmus ügyét, amelynek megvalósítását nem idegen példák szolgai másolásával, hanem országunk gazdasági és történelmi sajátosságainak megfelelő módon és úton egyesíti, támaszkodva a szocializmustól és minden dogmatizmus-

rendületlenül támogatja a kormányt, a szovjet erők teljes kivételével, az irányuló követelését. Nem akarunk tovább függőséget! Nem akarunk tovább hadszíntérre válni az ország. Minden becsületes hazafihoz: Fogjunk össze a magyar függetlenség, a magyar szabadság dalaért!

Budapest, 1956. november 1.

Az MSZMP Intéző Bizottság

Magyarország semleges!

A magyar kormány tiltakozik az újabb szovjet csapatok bevonulása ellen - Azonnal felbontjuk a varri szerződést - Semlegességünk védelmére a négy nagyhatalom segítségét kérjük

Ceštörtörtökön este a parlament

A Minisztertanács elnöke a szovjet

A budapesti munkástanácsok és forradalmi erők nagy jelentőségű tanácskozása

Ceštörtörtökön délelőtt a Szakszervezetek Országos Bizottsága, a budapesti nagyüzemek munkástanácsai küldöttjei, a forradalmi erők képviselői megbeszélést tartottak az Ország Ház épületében, és arra az elhatározásra jutottak, hogy a jelenlegi helyzet megvitatására estére tanácskozást hívnak össze. A tanácskozást az Építők Művelődési Házában tartják meg, s részt vettek rajta a nagyüzemek munkástanácsainak, a Magyar Értelmiség forradalmi bizottságának, a magyar nemzeti forradalmi bizottságnak és más szervezetek küldöttjei.

A nemzeti kormány nevében Erdei Gyula, a kabinet tagja mondott beszédet, és beszámolt a helyzetről, mely a mai napon országunkban kialakult.

A többi között hangsúlyozta: Országsszerte rendkívül feszült hangulat van mindenütt, ahol szovjet csapatok vannak, s körülöttük a forradalmi nép, a magyar hadsereg alakulatai olyan helyzetben vannak egymás mellett, hogy a pattanásig feszült várakozásban helyet-közvetlenül kell az indulatok kirobbanásától. Még inkább fegyelmeztetnek és mértéktartóknak kell lennünk, nehogy bármiféle provokatív cselekedet elrontsa annak lehetőségét, hogy ebből a helyzetből békés kibontakozás vezessen ki.

Ezután Vas Zoltán beszélt hazánk gazdasági helyzetéről, majd betársította a kormányzat által javasolt kiáltvány szövegét, amely a többi között a munka megkezdéséről szól. Ezt a javaslatot a küldöttek üzemükben megvitatták.

Megváltozott a párt neve MDP-ről MSZMP-re, s új nevet kapott újságja is: Népszabadság. Itt dolgoztam néhány napot, a szovjet csapatok bevonulásáig. Egy üzemi riportom is megjelent. A dátum november 2., még a forradalmi kormány szellemében íródott.

NÉPSZABADSÁG

1956. november 3.

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁRT LAPJA

I. évfolyam, 2. szám

Megtisztultan!

A Magyar Szocialista Munkáspárt mehez körülmények között alakult meg. A régi pártszervezetek nagy többsége dezorganizálódott, a közvélemény súlyosan és engesztelhetetlenül ellélt a volt MDP vezetőinek büns politikáját, munkásosztályunk sorai között a nemzeti demokratikus felkelés helyeslésével együtt jelentkezik a kiábrándultság a régiből, az önkénnnyel bemocskolt szocialista mozgalomból.

Egyetlen pártot, egyetlen állam-polgárt sem akarunk áltatni azzal, hogy szebbé festjük a helyzetet a ténylegesnél. A helyzet súlyos. Ahhoz, hogy újjászervezzük erőnket, a meghatározottan kell állásfoglalni az MDP büns vezetésével szemben. Az MSZMP semmiféle közösséget nem vállal az MDP vezetőinek katasztrófa politikájával, tagjai közé nem szabad és nem fogja felvenni azokat, akik közvetlenül irányítói és kigyalói voltak ennek a katasztrófa politikának. Más szóval: a vétkes sztalinistáknak nem lehet helyük az új párt tagjainak sorában.

Mi hűek akarunk lenni a magyar forradalmi munkásmozgalom nagy hagyományaihoz, éppen ezért gyűlöljük a Rákosi–Gerő-klika önkényuralmát. Hűek akarunk lenni 1919 munkásereideihez, amelyek a külföldi intervencióval szemben védelmezték a nemzeti függetlenséget, hűek akarunk lenni a hűlerizmus ellen küzdő harcosokhoz, a földosztókhoz, a szocialista nagybüzet megteremtő kommunistákhoz, de semmiféle szolidaritást nem vállalunk a Rákosi-féle nemzetellenes politikával. Ez az elhatározás a büns múltól, megújhódó pártunk erkölcsi alap-

párttasságért nem jár fényes állás, előkelő pozíció, nem jár semmiféle megkülönböztető előny. Kemény, nehéz, hétköznapi munka vár párttagjainkra. Puritán, munkás élet vár ráink, s nem csillogás, nem „élenjárás”, nem szuronyokkal biztosított hazug fölény. Sokat veszítettünk, de visszanyerhetjük a szocializmus becsületét. Elvesztettük az egy párt-rendszerből adódó abszolút hatalmat, de ezzel együtt a múlté már a sztalinista fertőzés, a hamis tekintély, s a múlté lesz a nagyzólon felduzzaszott pártot övező gyűlölet.

Most kevesebben, de megtisztultan állunk oda az ország színe elé. A meghatározottan kiállunk minden olyan törekvéssel szemben, amely Magyarországon a földbirtokosok, a tőkés és bányabárok uralmát akar-ná visszaállítani, s a meghatározottan kiállunk minden helyesnek bizonyult, a közjóért érdekében való szocialista vívmány fenntartása mellett. Sem tank, sem ágyú, sem ÁVH nem védi tekintélyünket. Megtisztuló eszméink igazsága s a nép érdekeivel való teljes azonosulása adja most a mi erőnket. S ezeknek az igaz eszméinknek jegyében fogunk hozzá újra a munkához.

Ha ma körülnézünk a magyar politikai élet porondján, sok olyan politikai nézetet és szervezettel találkozzunk, amelyekkel ellenkeznek elveink. De most mégse azt keressük, ami elválaszt bennünket az újjáalakuló pártoktól és programoktól, hanem azt, ami összeköt velük. Minden demokratikus szándékú párttal együtt helyesleljük a kormány intézkedéseit, amelyek a rend helyreállítását célozzák. Helyesleljük Nagy Im-

AZONNAL TÁRGYALNI KELL A SZOVJET CSAPATOK KIVONÁSÁRÓL

Nagy Imre kénete Dag Hammar skjöldnek

Az ENSZ főtthkárának,
Dag Hammar skjöld úrnak

New York

Excellenciás Uram!

A Magyar Népköztársaság Minis-
tertanácsának elnöke, mint meghatal-
mazott külügyminiszter az alábbi kiegészít-
ett információkat kívánom Excellenciájára
tudomására hozni:

November 1-én üzenetemben meg-
említettem, hogy újabb szovjet katonai
alakulatok vonultak be Magyarorszá-
ra, s hogy erről a magyar kormány értesítette a szovjet kormányt, felmondta a varsói szerződés
kormányát Magyarországon állomásozó szov-
jet csapatok visszavonására, vala-
mint a varsói egyezmény felmondá-
sára.

November 2-án a Magyar Népkö-
ztársaság kormányához újabb, pontosított
értesülések, honvédségi jelentések érke-
tek, amelyek szerint jelentős számú szov-
jet egységek lépték át az ország hatá-
rát, Budapest felé vonulnak és út-
közben birtokukba veszik a vasútvon-
ulatokat, vasútállomásokat, vasúti biz-
tosító berendezéseket, stb. Jelentések
érkeztek arról is, hogy Nyugat-Ma-
gyarország területén kelet–nyugat irányú
szovjet csapatmozdulatok tapasztalhatók.

Pentiek alapján a magyar kormány szükségesnek tartotta, hogy
előadására hozza a budapesti szov-
jet nagykövetségnek és a Budapesti
akkreditált külképviseleteknek, a
Népköztársaságunk ellen irányuló
tevékenységüket. A Magyar Népköztar-
sá-
gunka egyben konkrét ja-
vatatot tett a szovjet kormány-
nak Magyarországon állomásozó szov-
jet csapatok visszavonására, vala-
mint a varsói egyezmény felmondá-
sára vonatkozó tár-
talmas közleményét és közölte a
magyar kormánykudóttág tagjai-
nak névsorát.

A magyar kormány ezen túlme-

nően javaslatot tett a budapesti
szovjet nagykövetségnek: alakítsa-
nak vegyes bizottságot a szovjet csá-
patok kivonásának előkészítésére.

Kérem Excellenciát, szolítsa fel
a nagyhatalmokat, Magyarországon
semlegességének elismerésére és uta-
sítsa a Biztonsági Tanács a szovjet
és a magyar kormányt a tárgyalá-
sok azonnali megkezdésére. Kérem
Excellenciát, ismertesse a Bizton-
sági Tanács tagjaival a fentieket és
fogadja őszinte nagrabecsülésem
kifejezését.

Nagy Imre

A Magyar Népköztársaság
Miniszer-tanácsának elnöke
és meghatalmazott külügyminiszter
(MTI)

A magyar kormánykudóttág tag-
jai: Losonczy Géza államminiszter,
a kudóttág vezetője; Kovács Jó-
zsef, Márton András, Farkas Fe-
renc, Zentai Vilmos.

Kormányunk felelősséggel, jól képviseli hazánk érdekeit

Kovács Béla rádiónyilatkozata

Kovács Béla miniszterelnök elnök rendezésére, további felállítására, meg-

Ma délelőttre várják
az ENSZ-kudóttág érkezését

A Ferihegyi-repülőtérre kapott ér-
tesülések szerint Prágából ma dé-
lelőttre jellezték egy repülőgép meg-

Az új párt a Népszabadság
második számában ad
programot, s egyebek
között azt írja, hogy a régi
„önkénnyel bemocskolta
a szocialista mozgalmat”.
„Nem leszünk milliós párt”
– írja. Vajon hányan tudták
már a szerkesztők közül,
hogy szovjet tankok tömege
hömpölyög felénk, hogy
„milliós párttá” tegye újra?

A Magyar Forradalmi Bizottmány

felhívása

A nemzeti szabadságharc teljesen spontán, minden szervezés nélkül robbant ki, ezért a forradalomban győztes szabadságharcos erők a helyi szükségletnek megfelelően szerveztek parancsnokságokat, bizottságokat és foglalták pontokba követeléseiket.

Az ország minden részéből jelentkező forradalmi erők mindenben egyetértének, ami a szabadság biztosítására vonatkozik, de központi szerveik nincs. A velük való tárgyalás a kormányzat részéről is nehézkes és időtrábió foglalkozás.

Ezért a Forradalmi Bizottmány felhívja az összes népi-nemzeti forradalmi szerveket, hogy 1956. november 1-én, csütörtökön de. 10 órakor a Sportcsarnokban tartsa meg a forradalmi küldöttek országos kongresszusát.

Kérjük a forradalmi szerveket és a harcos tömegeket, hogy a legelszántabb harcosaikat küldjék a kongresszusra. A delegáltak megválasztásánál figyelemmel kell lenni arra, hogy ezek csak teljesen tiszta kezű és tiszta lelkiismeretű magyarok lehetnek. akik sem a régi rendszer népellenes politikájában, sem a Rákosi-Gerő-klika uralma alatt nem álltak a szabadság és a haladás, a nép érdekeit elnyomók oldalán.

A mielőbbi teljes béke, az égető termelési szükség kielégítése miatt kérjük az összes népi szerveket, hogy kezdeményezésünket támogassa.

Kérjük a forradalmi és szabadságharcos szerveket, hogy a II. kerületi tanácsházban székelő Forradalmi Bizottmánnyal azonnal vegyék fel a kapcsolatot a napirend és a javaslatok kidolgozásának tárgyában. (Frankel Leó utca.)

DUDÁS JÓZSEF

A Magyar Forradalmi Bizottmány elnöke,

A forradalom jellegzetes alakja Dudás József, a Magyar Nemzeti Forradalmi Bizottmány elnöke. Demokráciát hirdetett, s ezért az általa elfoglalt Szikra nyomdában megengedte, hogy tovább nyomják a kommunisták újságját. Később, a tárgyalásán ezt elmondta a Népszabadság egyik munkatársa, mégis gyorsított eljárásban halálra ítélték, és 1957 január 19-én kivégezték.

Feljegyzés a forradalmi eseményekről 1956. X. 23. 661.

1956. október 23.

Délután két órára az egyetemi és ifjúság tüntetést hirdetett a Bem sseberhos, megkezeserumi a langyalornasagi eseményekkel kapcsolatban.

Dél előtt az akkori belügyminis ter, Pires László gyűlékezési tilalmat rendelt el. Az egyetemi és DISE XV küldöttségének nyomására a tilalmat kb. 1 órákor visszavonta. Két órára a Bem ssebernál hatalmas tömeg gyűlt össze Bessenyei Ferenc elszavalt a "Belyma Magyar", majd Vares Péter rövid ünnepi beszéde után megkezeserusták a sseberet.

Bentán sseber sseberben, fegyveresen, nemzeti szim sseberok alatt vonultak át a Margithiden, Kisköruten, Bajosy Zeilinsky uton át a Parlament elé vonultak. Közben az útemekből érkezo dolgozok, járókelok is csatlakostak sseberre nagyebedő tömegben. A Parlament előtt a hatalmas tömeg tüntetésbe kezdett "vesszen Gerő" Nagy Imre a kormány, "Rakosit a fegedaba" stb. jelssavakkiallással. Közben nyilvánossagra került, hogy Gerő este 8 órára a Radióban beszél. A fiatalok nagy része gyalog és teherautókon a rádió elé ment, hogy részben Gerő beszédét megakadályossak, részben a követeléseket a 14 pontot, a Radióban felolvassak. Az ottmaradtaknak Nagy Imre, akkor még nem kinevesett minis terelnök tartott, rövid, lényegében semmismondó beszédet.

A Radió elé közben gyűlt a tömeg. A fiatalok küldöttsége bejutott a studioba, ahol ígretet kaptak, hogy felolvashatják a pontokat, Gerő beszédét akkor már megakadályosni nem tudták. A Radióban az egyik verzió szerint a következő történet: Két avós minden indok nélkül az egyik parlamenteri fiatalot lelőtte, mire az uton lévő tömeg megrohamsa a Studiót és kezdett vette a fegyveresharc. A másik híradás szerint a kinnlévők amikor hába vártak társak vissatértéka Studióból, teherautóval megrohamsak a kaput, az ott álló két IVOS-t értesülték, mire azok tüzet nyitottak. Az éjszakai eseményekről csak a Radióból értesültünk. Harc kezdődött a Radió, a Szabad Nép sseberháznál, s sseber laktanyáknál. A magyar katonaság egy része állt a felkelőkös, fegyvert osztogattak a Maria Teresia és az Albrecht laktanyánál. Szovjet csapatok össesvongas Pest körül,

Oktober 24.

Réggel a budapesti dolgozok általános sseberjába léptek. A fegyveres harc felé langolt, szovjet csapatok tankokkal, tüsérősségrelbeavathostak az eseményekre. A Radióban Nagy Imre próbálta est indokolni, amit azonban később kiderült, ezre és a statarium bejelentésére fegyverrel Gerőök kényeserítették.

./.

Az Egyesült Izzó munkástanácsának összefoglalója

1./Az Egyesült Izsb Munkástáncosa követeli a szovjet csapatok Budapest területéről való azonnali kivonását, mert csak ebben az esetben veszik fel a munkát. Továbbá követelik, hogy a legrövidebb időn belül a szovjet csapatokat az ország területéről vonják vissza.

3./Döbrentei Károlyné volt polgármester azonnal távozzék a tanácsból

5. / Köztársaságok és Magyar Érdék Gázlata és rendszeresen tájéko-
zások az országban történt és történő eseményekről, valamint a
külföldi hírekről.

Budapest, 1956. október 30.

A fenti felhívásához kilenc újpesti magyarság csatlakozik, a felhívásuk foglaltakkal egyetértve: A Chinoin elvben támogatja, mivel azonban a ma igen fontos gyűlésért győzték, a munkát megkezdte.
Deulós Bányagőgyér, Páczas és Csabos G. gyűlésvezető, elvben, Attó a Bányagőgyér, Bányász Iskolák, Újpesti Örmény, Árpád János és Belső Párat Szék, Imre tők. és Csabos Bányász, Sándor József és Farnir és Bányagőgyér, Szék és Csabos Párat Szék, Vindis Károly

Budapest, 1956. október 20.

Vajk
loncs
Jaj a J
üzem
múlt
kapko
midsz
peri S
la az
helte
kos ü

[illegible]

A forradalom első szakaszának hőseje az ifjúság, a felkelő seregben csapatok voltak. A forradalom második szakaszának, a most kezdődő harmadik szakaszának - balliberális

new engadi, bogi welazmanfr-
dik is amirrhanyak a nyakukra
Mitarak.

Tény, hogy vannak, akik a forradalom útján a maguk pecsnyélt szeretnék megadni, az elítélt forradalmat uralkomra segíteni, de a forradalom nem órátilk lángsall.

Az idelgyes forradalmi munkatársak élnek, s az igazságot eladott lelkényekkel mondhatnák néhányszor. Általános öröme megelégedésére megelégedésük normarendszere. Addie is, ami kormanyzat általános érvényű hrendeztet nem dolgoz ki, a harmadik érvényű állagteljesítést adják a közöknek és a mázslaknak. Teljesen teljesítményben — nem ebből! A munkások maguk ják ellenőrzik, hogy senki ne élveszen ezzel az idelgyes bírószerelem.

Ezzel az egyetlen intézkedéssel hozzájárultunk ahhoz, hogy hamarosan renálálással váljék. Például a több adminisztrációs és műszaki feladatot megosztottuk. Mielőtt elkezdtem. Nem kell időfelemlés, egy-egy részletes a beszélgetés és a munka az ország munkája stb. (Az így szólt, és a munkájáról az ország helyzetéről.) De ami a legfontosabb...

normarendszer kifizetése, a munkások munkáját, hajszolja a munkát, és a népszavazás egyaránt a munkások beszélték a normarendszer hibáiról.

[illegible]

„Jöjj el szabadság,
te szülj nekem
rendet...”
(József Attila)

[illegible]

AZ EGYETEMI FORRADALMI DIÁKBIZOTTSÁG LAPJA

Nem lépnek át újabb sorozat falkák a határon

Tegnap este két évenyi át-
lak ki a magyar-szovjet ár-
nyékválaszték. A közlekedési meg-
állapították, hogy a felek tovább-
maradva falkák a határon, és
azoknál költöztek a megbeszélés-
meket. A sorozat ki kijelentés-
te: addig is, ameddig a sor-
ozat csatlakozik a határon megke-
szül, utasított adták ki a határon
sorozat határon keresztül,
hogy több tényleg az létező a
magyar határon.

szövegeket általában úgy fordították, hogy az angolok és a franciák közötti különbségeket a magyar nyelvben is megfigyelték. A fordítások során a szerzők a magyar nyelvvel szembeállították a francia és az angol nyelvvel, és a különbségeket a magyar nyelvvel szembeállították a francia és az angol nyelvvel. A fordítások során a szerzők a magyar nyelvvel szembeállították a francia és az angol nyelvvel, és a különbségeket a magyar nyelvvel szembeállították a francia és az angol nyelvvel. A fordítások során a szerzők a magyar nyelvvel szembeállították a francia és az angol nyelvvel, és a különbségeket a magyar nyelvvel szembeállították a francia és az angol nyelvvel.

tot voltak az országban, em-
 lésnek sem árnyékát, sem ad-
 ókat nem bocsátó bíróság
 hirdeti.
 Az államminiszter ugyanak-
 kor az egész kormány nevétől
 kijelentette, hogy
 a székelyek ellenére nem-
 csak Magyarország vésztől,
 hanem Magyarország ellen-
 szarvát a Károlyi-hatalmak
 Ennek az állásnak miatt a
 magyar főhadiszállás teljes
 ellenőrzés, őrzés és
 beszállás egyaránt.
 Vegyi Lovasok Géza állam-
 miniszter lett a katonakormány.
 A kormány ellenőrzés
 az országban ellenőrzés
 ellenőrzés az ellenőrzés
 ellenőrzés

Közeleg a tizenharmadik szabad május elseje, a munkásosztály nagy nemzetközi ünnepe. Levertük az ellenforradalmat! El éls erős a magyar munkáshatalom, amely a szabadság, a békés alkotó munka tiszta fényével ragyogja be előttünk az utat. Győzelmünk legfőbb erőforrása a Szovjetunió vezetete szocialista tábor testvéri segítsége, a világ munkásainak hatalmas szolidaritása.

Az idei Május elseje különösen jelentős nekünk. A világ szeme rajtunk van. Az öntudatra ébredt munkások szerte a világon aggodalommal látták, hogy az ellenforradalom sebet ütött rajtunk. Fájdalommal töltötte el őket, hogy gyilkolják és üldözik a kommunistákat, az öntudatos munkásokat, hogy szét akarják rombolni a pártot. Harag és harci elszántság gyűlt szívükben, amikor arról értesültek, hogy az ellenforradalom vörös zászlókat éget, szétveri az ötágú csillagokat — nemzetközi munkásokösszefogás évtizedes, vérrrel szentelt jelképeit — dicsőséges május elsejék egységre, harcra hívó jelvényeit.

E nehéz időszakban, amikor tengernyi baj szakadt ránk, segítségünkre siettek a világ munkásai. A szovjet munkások fegyverrel és hatalmas anyagi segítséggel. A kínai, cseh, román, német munkások a testvérpártok szavára élelemmel, építőanyaggal, a magyar gyermekek vendéglátásával siettek könnyíteni nehézségeinken. De még ennél is több, hogy egyetértéssel velünk, amikor leszámolunk az ellenforradalommal, amikor tovább építjük a szocializmust, újáteremtjük a magyar kommunista dicsőös pártját.

Május elsején Budapestre — a magyar dolgozók májusi seregszemléjére — figyelnek barátaink és ellenségeink az egész világon.

Hiusítsuk meg ellenségeink számításait, váltsuk valóra barátaink reményeit, mutassuk meg, hogy a nemzetközi munkásság nem hiába segítette a magyar dolgozókat. Hadd érezze május elsején a világ minden dolgozója, hogy a magyar munkások velük együtt küzdenek a szocializmusért, a jobb életért, a békéért.

VIII. Kerületi Munkások, Dolgozók! Vegyetek részt a nagy májusi seregszélien. Gyertek velünk a Hősök terére, hogy meghallgassuk Kádár János elvtárs beszédét, hogy tüntessünk a munkások legyőzhetetlen nemzetközi összefogása mellett, a munkáshatalom mellett.

MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁS PÁRT
VIII. KERÜLETI SZERVEZETE

Franklin Nyomda, Budapest

Az egyetemi ifjúság forradalmi lapja: hamis remények

Igazoljuk, hogy

Удостоверяем, что

Tatár Imre
Esti Hírlap munkatársa
a Kossuth Kiadó és Terjesz-
tő Vállalat dolgozója.

Штаблер Искре
является служащим из-
дательства им. Коммуна.

Budapest, 1956. dec. 4.

Будапешт, 4. декабря 1956 г.

Van Thien

Yours Truly

igazgat6
KOSSUTH

директор
KOSSUTH

KIADÓ ÉS TERJESZTŐ VÁLLALAT
Bp. V. Vörösmarty-tér 4.

KIADÓ ÉS TERJESZTŐ VÁLLALAT
 Pá. V. Városmarty-lér 4.

Kétnyelvű sajtóigazolványom

Az a rejtélyes május elseje..
Önfeláldozó harc után tömeges felvonulás
KádárJános előtt

Meséltek-e vicceket a pestiek 1956 viharos heteiben, hónapjaiban? De mennyire! Íme egy tréfás apróhirdetés közülik: „Társbérletét díjmentesen levásztja Zsukov marsall.” Ez csak kiragadott példa arra, hogy az ismert újságíró, Tatár Imre '56-os naplójából a hatvan évvel ezelőtti mindennapok köszöntenek a mai olvasóra. A szemtanú közvetlenségével, az újságíró leleményével és naplóba illő hitelességgel idézi meg a forradalom tizenkét napját, s főként a szovjet beavatkozást követő hónapok tépelődését, nyugtalan útkeresését. Kinek érdemes elolvasni ezt az értékes múltidézt? Mindenkinek, aki a történelmet nem csak a történelemkönyvekből, hanem kortársak eleven elbeszéléseiből is szeretné megismerni.

*Martin József
Táncsics-díjas újságíró,
professor emeritus*

A napló meglehetősen szubjektív műfaj, de éppen ezért őszinte és igaz. Érdekes betekinteni abba, hogyan élte meg és értékelte az eseményeket akkor, 1956 őszén az újságíró, aki a Szabad Nép megszűnése után sajtószabadságról álmodott, majd csatlakozott a Népszabadságban, aki ideje jó részét a sztrájkolók között töltötte, s velük együtt még hitte, hogy van emberarcú szocializmus. Tatár Imre 1956 november 13-ától rendszeresen írta

Naplóját, az október 22–november 12. közötti időszakot pedig 1957 februárjában foglalta össze. A Naplót változtatás és kommentár nélkül adjuk közre, mindössze néhány lábjegyzettel segítve a tájékozódást. Ha az Olvasó máig szóló üzeneteket is talál benne, az a történelem műve. Illusztrációként a dokumentumok mellett eddig soha nem publikált fényképek szolgálnak, amik egy amatőr fotós hagyatékából kerültek elő.

ISBN 978-963-12-7037-2

9 789631 270372

2990 Ft

zinner-könyvek

Tatár Imre

Napló '56

Újságok, utcák,
emberek